

**LA FABRICACIÓ DE LA FÀBRICA:
TREBALL I POLÍTICA
A LA CATALUNYA COTONERA
(1784-1884)**

Tesi presentada per Albert Garcia Balaña
per a l'obtenció del títol de Doctor en Història
Sota la direcció del Dr. Josep M. Fradera Barceló

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
Setembre de 2001

Capítol 2

“Aristòcrates” o “plebeus”? Els filadors de cotó i la industrialització vuitcentista

En una de les seves lúcides contribucions al debat que a propòsit del concepte d'“aristocràcia obrera” s'estengué entre les files de la historiografia social britànica durant els anys 1970s, Eric J. Hobsbawm no dubtà gens ni mica a l'hora d'exemplificar amb un cas concret la utilitat del concepte per a l'estudi de la societat britànica vuitcentista: cità els filadors de cotó. Encara que Hobsbawm no s'estigué d'adjectivar-los d'aristòcrates obrers “artificials” -per oposició a les élitns artesanes i dels oficis tradicionals, aquelles que havien inspirat el concepte als observadors contemporanis-, suggerí amb molta percepció que era precisament aquesta “artificialitat” la que dotava d'un valor interpretatiu afegit la idea d'“aristocràcia obrera”, i l'omplia de sentit a l'hora d'explicar determinades correlacions de força que havien acompanyat l'emergència i consolidació del treball fabril.¹ La qüestió, pel que fa als filadors de cotó, era tan òbvia com equívoca: la feina de governar i tenir cura de les màquines de filar -a la Gran Bretanya, molt majoritàriament, les anomenades *self-acting mules*- exigí progressivament unes capacitats tècniques més moderades, que els *piecers* o nuadors -els ajudants dels filadors-

¹ Eric J. HOBBSAWM (1987): “Reconsideración de la aristocracia...”, ps. 275-276; la referència als filadors de cotó com a aristòcrates obrers “artificials”, a la p. 292 [Hobsbawm escrigué aquest segon text seu sobre el tema l'any 1978, i el publicà originalment en anglès l'any 1984]. Una breu però acurada compilació dels termes del debat sobre l'aristocràcia obrera britànica, tal i com aquest es plantejà durant els últims anys 1960s i els anys 1970s, es pot trobar a Robert GRAY (1981): *The Aristocracy of Labour...* .

aprenien aviat i solien conèixer del tot; i a pesar d'això, la posició laboral i social dels filadors britànics tendí a reforçar-se a mesura que avançava el segle XIX.

Alan Fowler i Terry Wyke han coordinat una detallada reconstrucció de la progressiva consolidació laboral i social d'aquests "aristòcrates descalços", un procés les conseqüències del qual s'han perllongat als districtes cotoners del Lancashire fins fa ben poques dècades.² D'altres, com Patrick Joyce, ja havien resseguit la trajectòria que portà els filadors de *mule* des de les derrotes parcials quan l'últim cartisme, a la condició de "*Olympians of the factory*", una seqüència en què es combinaren la reorganització sindical dels anys 1850s i 1860s i la confirmació de les seves atribucions fabrils i dels seus ingressos salarials durant la crisi de beneficis de mitjans 1870s. Joyce també havia cridat l'atenció sobre la capacitat d'aquests filadors per capitalitzar el gens menyspreable protagonisme polític que l'engrenatge *lib-lab* gladstonià concedí a les élits del treball fabril, per bé que molt sovint això es fes a recer del patronatge polític i personal del fabricant de torn. Tot plegat confirma que les relacions laborals i socials a la filatura del Lancashire es renovaren significativament durant les dècades centrals del segle, desembocant en una nova cultura que si bé respirava "*moderation and co-operation* [dels filadors] *with the employers*", només molt matisadament pot ser titllada de "paternalista".³ William Lazonick ho ha deixat ben clar amb la seva intel·ligent lectura de les *lists of wages* -o tarifes de preus salarials- que es generalitzaren durant aquests anys, acuradíssims convenis col·lectius que apuntalaren les posicions estratègiques dels filadors de *mule* britànics dins i fora de la fàbrica.⁴

Els signes de la condició "aristocràtica" dels filadors insulars eren, a finals de segle, tan visibles i evidents, que la "*comisión obrera catalana*" que visità l'illa l'any 1889, patrocinada

² Alan FOWLER i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats...* . Fowler i Wyke han titulat l'estudi col·lectiu *The Barefoot Aristocrats*, en una ben trobada al·lusió a les condicions social i física -els filadors acostumaven a treballar descalços damunt d'un terra ben greixat per poder lliscar més depressa d'una punta a l'altra de la màquina- del treball de filar amb *self-acting mules*.

³ Patrick JOYCE (1982): *Work, society and politics...*, particularment ps. 64 i ss.; les citacions literals, a la p. 66; a propòsit del protagonisme polític dels filadors en els districtes industrials del Lancashire durant els anys 1860s i 1870s, ps. 201 i ss., 210-211, 268 i ss. i 345-347; sobre el que Joyce anomena "*the new paternalism*", i que ha estat objecte d'un intens debat sobre el que tornaré més endavant, ps. 134 i ss.. D'entrada, però, una crítica molt fonamentada de la tesi "paternalista" de Joyce, particularment pel que fa al rol que els correspon als filadors de *mule*, es pot trobar a Neville KIRK (1985): *The Growth of Working Class Reformism...*, ps. 283-284. Alguns antecedents interessants del "possibilisme" polític del sindicat de filadors, i fins de la seva capacitat de *lobbying* a Londres, ja durant els anys 1850s, han estat subratllats per Robert GRAY (1996): *The factory question...*, ps. 200-201.

⁴ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 104-105. Existeix una molt completa edició de les llistes de preus o convenis col·lectius signats en els diversos districtes filadors del Lancashire entre 1866 i 1887, que és la que he pogut consultar: BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...* .

per la Federació de les Tres Classes de Vapor, els detectà a primer cop d'ull. Els enginyers Ignasi Peris i Antoni Solé, i els comissionats del sindicat cotoner Joan Nuet, Josep Pàmias, Antoni Sagués i Joan Vidal, ho expressaren amb una certa contundència -i per oposició a la situació a Catalunya- en els paràgrafs finals d'una memòria d'altra banda ben moderada: "*En Inglaterra el obrero algodonero gana mayor salario que el de España, trabaja bajo un tipo de horas legal, de modo que el ser hilador o preparador en aquel país, constituye la única esperanza de millares de obreros, lo que aquí no sucede, que esta clase de la industria obra con un desarreglo incalculable. Y la lógica consecuencia de todo esto es que nuestros obreros huyen de nuestra industria, y los que todavía restan, son separados por los industriales mismos por los cambios que constantemente efectúan, quedando dicha industria en manos de mujeres en su mayoría inexpertas. Detalles son éstos, que si dichosamente nuestros industriales trataran un día de tenerlos en cuenta, tal vez estos defectos de constitución en la industria algodonera cambiasen, y así como hoy nuestros obreros tienen horror a las industrias textiles, les cobrarán confianza por las garantías y seguridad que éstas ofrecieran.*"⁵ Les "garanties" i la "seguretat" que els comissionats trobaven a faltar a la cotoneria catalana eren, precisament, les que havien percebut durant la seva estada a fàbriques com la que Samuel Ogden tenia a Oldham, i calia associar-les, sobretot, amb la posició laboral dels filadors de *mule*. Uns filadors que ocupaven el segon esglaió d'una extensa jerarquia salarial, només per darrere dels contramestres de filatura i emparellats amb els escassos paradors de peces, i molt per davant dels teixidors mecànics i fins dels contramestres de la preparació i dels teixits. I encara més important, a criteri dels observadors catalans: mentre que en les seccions de preparació i de tissatge de les cotoneries angleses es barrejaven homes i dones, "*en la de hiladura sólo trabajan hombres adultos, jóvenes adolescentes y niños, tratándose de máquinas "Selfacting"*".⁶ L'ofici de filador de *mule* era doncs exclusivament masculí -a diferència del que semblava ser a Catalunya, segons suggeria l'ús literari de l'adverbi-, un factor que no semblava indestriable ni de la capacitat de pressió i negociació del sindicat nacional de filadors ni de les abundants responsabilitats no estrictament productives que aquests es reservaven a peu de fàbrica. De totes dues coses també es feia ressó l'informe de la

⁵ *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana nombrada para estudiar el estado de las fábricas de hilados y tejidos de algodón en Inglaterra...* (1889), ps. 58-59; els membres de la comissió, p. 64.

⁶ *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana...* (1889): la visita a la fàbrica de Samuel Ogden, a Oldham, p. 23; una estimació dels ingressos setmanals dels filadors de *mule* britànics (34 xílings) -per 38 xílings dels contramestres de filats, 35 dels paradors, 30 dels contramestres de preparació, 28 dels contramestres de teixits, 24 dels teixidors masculins...- a les ps. 20-21; la citació literal sobre els filadors de *self-acting mule*, a la p. 19.

comissió catalana, en un to a mig camí entre l'admiració pel *tradeunionism* i el treballador "respectables" del tèxtil britànic i la lamentada absència d'un i altre a Catalunya.⁷

En quin sentit, però, el sindicalisme dels filadors de *mule* britànics, i la condició mateixa d'aquests treballadors, eren socialment "respectables"? En opinió dels comissionats catalans, el marc laboral i polític en què operava l'associació obrera propiciava una cultura de la negociació que convenia a fabricants i filadors; cultura que era l'expressió, entre altres coses, d'una correlació de forces arran de màquina relativament equilibrada: "...en una fàbrica inglesa el encargado de una sección de máquinas cuida simple y exclusivamente de las máquinas, cada fàbrica tiene un gerente o director obligado a disponer la regularización de todas las funciones peculiares al establecimiento, y él solo es quién entiende de las cuestiones o reclamaciones que se susciten entre capital y trabajo, casi directamente con las Trades-Unions, Sociedad de los obreros reconocida y respetada por el Sindicato de los patronos por lo mismo que lo es de la ley [...]. Dispuestas así las cosas, a los encargados técnicos no se les quiere porqué sean hombres más o menos de gobierno y más o menos amigos de los obreros y de su asociación, se les exige verdadera pericia en el cuidado de su sección respectiva, en lo único que están obligados a poner su especial cuidado..." D'aquesta percepció raonablement idealitzada de l'ordre fabril a la filatura britànica es dedueixen les moltes bondats d'una tradició sindical fundada en l'arbitratge mixte i en l'excepcionalitat de la vaga, una tradició sindical "*cuyo resultado ha sido llevar el orden y la regularidad en la condición de los obreros de una misma industria, y el orden, la regularidad y la norma en los mismos industriales.*"⁸

2.1. La "nova" aristocràcia obrera: centralitat laboral i respectabilitat pública del filador britànic

⁷ *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana...* (1889): la descripció i elogi del sindicat nacional de filadors, ps. 30-32 i 61; sobre les funcions no estrictament productives dels filadors britànics, ps. 23, 58 i 60-61.

⁸ Ambdues citacions literals procedeixen de *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana...* (1889): ps. 15 i 29 respectivament. És interessant fer notar el contrast que advertí la comissió entre el perfil i les obligacions dels majordoms i encarregats britànics i les dels seus col·legues catalans: "...salvo excepciones, a los encargados contra maestros se les quiere [a Catalunya] más por su modo de pensar que por su aptitud técnica; el encargado de éstos que no esté en oposición con los obreros, los patronos no lo estiman, y así vemos y palpamos a menudo como fábricas importantes marchan desmanteladas y arrojan resultados negativos, pudiendo ser lo contrario si fueran pèritamente cuidadas, mientras que técnicos reconocidos hállanse postergados..." [p. 16].

Probablement, l'evidència més irrefutable de la "respectabilitat" i de la jerarquia obrera-social, doncs- dels filadors britànics dels anys d'entresigles tingui a veure amb el volum i l'homogeneïtat dels ingressos salarials del col·lectiu. D'una banda, sembla clar que els filadors de *mule* eren a dalt de tot de l'escala de retribucions del cotó britànic, només per sota -en bona lògica- dels encarregats de filatura, alhora significativament escassos a la filatura britànica si ho comparem amb altres filatures contemporànies de primer ordre.⁹ De fet, l'estructura salarial que els comissionats catalans observaren a les fàbriques del Lancashire l'any 1889 havia restat gairebé inalterable durant les últimes dècades, i els filadors no s'havien mogut del seu vèrtex almenys des dels anys centrals del segle.¹⁰ D'altra banda, els ingressos de l'ofici es repartien de manera relativament equitativa entre la majoria dels seus membres i, malgrat que el pagament del treball continuà basant-se en el preufet, la dispersió salarial no caracteritzà el col·lectiu de filadors de *mule*. Segons les estimacions que publicà ja fa anys Eric J. Hobsbawm, l'any 1906 un percentatge no inferior al 70% dels filadors de *mule* britànics -exclosos els filadors de fils més bastos- ingressaven setmanalment 40 xflings o més, una concentració salarial que només superaven els treballadors de la construcció naval. Altres informacions confirmen la centralitat salarial d'aquests filadors: el mateix 1906, més del 40% dels treballadors masculins adults del cotó britànic no excedien els 25 xflings setmanals de guany; alhora, i en una hipotètica relació dels treballadors industrials britànics més ben pagats, els filadors de cotó -darrere els calafats i altres treballadors de les drassanes- s'aparellaven amb els maquinistes ferroviaris i avantatjaven la immensa majoria dels treballadors qualificats de les indústries mecànica i metal·lúrgica.¹¹

La rellevància obrera i social dels filadors de cotó britànics tenia molt a veure, certament, amb el preu amb què es retribuïa el seu treball i amb el perfil i la força del seu influent sindicat d'ofici, la *Amalgamated Association of Operative Cotton Spinners*, establerta amb aquest nom l'any 1870 i que en paraules de William Lazonick "was to be one of the strongest workers' organization in Britain over the next half century".¹² És clar que ambdós factors estaven estretament lligats, que s'alimentaven recíprocament. Però, alhora, l'un i l'altre

⁹ Una reveladora lectura comparativa de les polítiques de supervisió a les filatures del Lancashire i Nova Anglaterra durant les dècades centrals del segle XIX, es pot trobar a Isaac COHEN (1985): "Worker's Control in the Cotton Industry...", ps. 60-61 i 75.

¹⁰ Informació molt detallada sobre els ingressos salarials dels filadors britànics -particularment durant les dècades centrals del segle-, i també sobre els ingressos d'altres treballadors cotoners: Alan FOWLER i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats...*, p. 245.

¹¹ Totes les dades a propòsit dels ingressos salarials dels treballadors industrials britànics l'any 1906 -inclosos els filadors de cotó- les trec del primer i ja clàssic estudi de Hobsbawm sobre l'aristocràcia obrera, publicat en anglès en el volum recopilatori del 1964, i que he consultat en l'edició castellana: Eric J. HOBBSAWM (1979): "La aristocràcia obrera...", ps. 292-294.

¹² William LAZONICK (1979): "Industrial Relations and Technical Change...", p. 246. Els orígens i la trajectòria de la *Amalgamated Association of Operative Cotton Spinners*: Alan FOWLER i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats...*, ps. 59 i ss..

reposaven sobre una condició que, si no prèvia, sí que es fundava en una arrelada "tradicció" laboral, i governava de dalt a baix la manera en què s'organitzava el treball de filar amb màquines *mules* a la cotoneria britànica. La clau de volta d'aquesta organització laboral eren les atribucions no estrictament productives que exercia el filador de *self-acting mule* -també conegut, il·lustrativament, com a *minder*, és a dir "vigilant"-, atribucions de l'envergadura de reclutar els adolescents o adults que, amb ell, havien de nuar els fils que es trencaven durant la fabricació (els treballadors nuadors o *piecers*) i alimentar la metxa i netejar la borra del cotó (els anomenats *little piecers* o *creelers*). I no només reclutar-los. També ensenyar-los les bases tècniques de l'ofici, supervisar-ne el treball, abonar-los el salari detreient-lo del pagament a preu fet que li corresponia com a responsable de les màquines, i fins influir-ne la promoció laboral. La *Amalgamated Association of Operative Cotton Spinners* féu d'aquest sistema de "subcontractació interna" del treball -sistema ben antic que els filadors havien defensat durant tot el segle XIX- una de les bases de la seva estratègia sindical, i aconseguí que el reclutament i la formació dels ajudants es traduís en un control obrer real i molt estricte de l'accés a l'ofici. A finals de segle tots els nous filadors o *minders* havien de ser captats d'entre les files dels nuadors o *piecers* -d'acord amb criteris d'antiguitat laboral, i amb el vist-i-plau del sindicat de filadors-, i la *ratio* fusos -o màquines- de filar per filador era establerta amb precisió en totes les *lists* o convenis col·lectius locals.¹³ Hobsbawm copsà totes les conseqüències socials d'això: "...mientras la línea entre los que llegaban a ser "minders", y los que no, estuvo claramente definida, los hilanderos como grupo "fueron" aristócratas obreros, su posición ratificada por el nivel de sus ganancias y por la diferencia salarial que los separaba de los "piecers" [o nuadors; que no "destajistas", com tradueix el traductor]."¹⁴

L'any 1909 cinc de cada sis fusos de filar cotó instal·lats a la Gran Bretanya ho estaven en màquines del tipus *mule*, concretament en les anomenades *self-acting mules*, conegudes en català amb un anglicisme de primera hora: selfactina.¹⁵ Quatre anys més tard, el 1913, i d'acord amb les estimacions de la Federació Internacional d'Associacions Patronals de Filadors i Fabricants de Cotó que ha presentat en català Jordi Nadal, el 81,5% dels més de 48 milions de fusos de filar cotó britànics ho eren de selfactines, i només el 18,5% corresponien a la tecnologia filadora alternativa, la de les màquines *frames* o contínues. Inversament, la segona filatura cotonera mundial per nombre de fusos o pues, la dels Estats Units d'Amèrica, comptava amb un 82% de les pues treballant en màquines contínues, i només amb un 18% fent-ho en

¹³ BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*: p. 4.

¹⁴ Eric J. HOBSBAWM (1987): "Reconsideración de la aristocracia...", p. 276.

¹⁵ Les estimacions dels tipus de fusos a la filatura britànica l'any 1909: Isaac COHEN (1985): "Worker's Control in the Cotton Industry...", p. 84.

màquines selfactines.¹⁶ Indiscutiblement, les selfactines britàniques dels anys d'entresigles havien guanyat moltes prestacions en relació amb la primera *mule* d'aquesta mena que havia filat cotó, la que Richard Roberts havia patentat a la ciutat de Manchester l'any 1825. Contra les 500-600 pues de les selfactines britàniques dels anys 1840s, les del final de segle acostumaven a superar les 1.000 pues; la velocitat mecànica en la filatura i torsió del fil també s'havia multiplicat; finalment, i sobretot, les selfactines tardanes permetien filar un ventall amplíssim de fils, des dels més bastos fins els més fins, una capacitat que havia estat molt més restringida en les primeres selfactines i que també ho era en les contínues contemporànies.¹⁷ Ara bé, el mecanisme bàsic que governava la selfactina no havia deixat de ser l'imaginat per Roberts, i, amb l'excepció d'algunes millores tècniques introduïdes durant els anys 1870s que li havien facilitat la feina, al filador de *mule* a penes se li havien alterat les exigències tècniques del seu treball. La selfactina -com totes les filadores *mules* des que Samuel Crompton patentà la pionera l'any 1775- era una màquina "intermitent", per oposició -òbvia- a la contínua. En la selfactina, les operacions de filar i debanar el fil en la fusada es realitzaven alternativament, ara l'una ara l'altra, a diferència del procediment simultani concebut per Richard Arkwright un segle enrere i que era a l'origen de totes les filadores *frames* o contínues. En essència, la selfactina havia mecanitzat l'operació de debanar el fil mitjançant un doble mecanisme que retornava automàticament el carro dels fusos cap als cilindres que subministraven la metxa i, alhora, sincronitzava la velocitat del gir dels mateixos fusos que completava el debanament. Si la seva immediata predecessora -la *mule-jenny* impulsada a vapor- havia mecanitzat el moviment inicial d'elaborar fil a partir de la metxa de cotó, la selfactina havia enllestit del tot la mecanització, automatitzant el debanament del fil, amb la qual cosa moltes de les destreses específiques dels primers filadors de *mule* havien perdut el seu sentit.¹⁸

¹⁶ L'estadística de la *Federation Internationale des Associations Patronales de Filateurs et Manufacturiers de Coton* publicada l'any 1913 l'ha resumit i presentat en català Jordi NADAL (1991): "La indústria cotonera", p. 62.

¹⁷ El nombre de fusos usual de les selfactines britàniques a mitjan segle XIX: William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 89; la mateixa dada per a les últimes dècades del segle: BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*: p. 4, i també *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana...* (1889): p. 23. Sobre la velocitat de les màquines i la gamma de fils o "números" que la selfactina permetia filar: William LAZONICK (1979): "Industrial Relations and Technical Change...", p. 253; Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 622-623.

¹⁸ Una presentació breu, entenedora i selectiva de les bases tecnològiques i laborals de la selfactina, a William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 88-98; també a Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 614-615, i, amb molt detall, a Harold CATLING (1970): *The Spinning Mule*, ps. 67-164. Una breu presentació contemporània feta per un bon coneixedor català d'aquesta tecnologia: José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer en general...*, ps. 19-20.

Els convenis col·lectius signats a la filatura del Lancashire d'ençà els últims anys 1860s establien que "*the normal duty of the minder is to watch the mule when actually in motion, and to join all broken threads.*" És a dir, les obligacions estrictament productives dels *minders* o filadors de selfactina britànics es centraven en supervisar el bon funcionament de la màquina quan aquesta filava o debanava, i en nuar els fils o caps que es trencaven durant aquestes operacions. Altres feines auxiliars però imprescindibles per a la bona filatura també els corresponien -des de reemplaçar les bobines de metxa fins ajustar els mecanismes de què depenien la correcta formació de la fusada o el sentit en què es filava, així com fer el manteniment de la màquina-, feines més puntuals que els filadors havien aconseguit que se'ls retribuïssin per separat del pagament a preu fet.¹⁹ En qualsevol cas, les habilitats tècniques específiques que demandaven totes aquestes tasques eren més aviat poca cosa, i els nuadors o *piecers* de més edat -habitualment joves d'entre 15 i 20 anys- acostumaven a conèixer-les ben aviat. Per bé que Harold Catling atribuï a alguna d'aquestes tasques manuals -i a d'altres que es mecanitzaren durant els anys 1870s- el perquè de la condició d'"ofici" que el treball del filador havia conservat en les selfactines britàniques,²⁰ les seves bases tècniques, tot i exigir concentració i destresa, eren relativament senzilles i es podien adquirir mitjançant un breu aprenentatge. En paraules d'Isaac Cohen, "*by no means did their execution constitute any longer a highly skilled craft, as had been the case with the hand mule and, to a considerable extent, with the power-driven mule as well.*"²¹ En conseqüència, les atribucions productives dels filadors o *minders* i les dels nuadors o *piecers* no eren, essencialment, gaire diferents: uns i altres destinaven la major part del seu temps de treball a nuar els fils que es trencaven mentre la selfactina filava o debanava.

L'any 1888 nou convenis col·lectius o *lists of wages* regien el treball dels principals districtes filadors del Lancashire, convenis que es coneixien amb els noms de les capitals fabrils d'aquests districtes: Ashton-under-Lyne, Blackburn, Bolton, Oldham, Preston... Segons estimaven els mateixos signants, els convenis governaven la feina d'uns 18.500 *minders* i d'uns 37.000 *piecers* o ajudants, és a dir, de dos ajudants per cada filador. La proporció respectava escrupolosament la que fixaven la majoria de convenis, i que assignava a cada

¹⁹ BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*: la citació literal a la p. 2; la relació de feines complementàries del *minder*, a les ps. 2 i 6-8.

²⁰ Harold CATLING (1970): *The Spinning Mule*, ps. 83 i 98-100. Catling fa referència, sobretot, al control manual d'un parell d'operacions durant el debanament del fil, operacions que evitaven la formació de nusos en la fusada i que no es mecanitzaren fins ben avançats els anys 1870s. William LAZONICK (1979): "Industrial Relations and Technical Change...", p. 241, i Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 615, han relativitzat la qualificació tècnica associada a aquestes operacions, en la mesura que podia adquirir-se amb pocs mesos de feina.

²¹ Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 615.

forquilla d'entre 750 i 1.200 pues de selfactina, un filador i dos ajudants.²² El nombre de pues o fusos per equip de filatura podia variar més o menys en funció de la llargada de les màquines i de la qualitat del cotó i del fil que es filava, però la correlació numèrica entre filador i ajudants rarament es rebaixava per sota d'u a dos, i si de cas tendia a ampliar-se pel cantó dels ajudants. Dels dos ajudants, el de més edat o *big piecer* es concentrava en les tasques de nuar, mentre que el més jove o *little piecer* acostumava a tenir cura de les bobines de metxa i de netejar la borra. Molt significativament els convenis els consideraven "aprenents", sancionaven una imprecisa promoció per antiguitat i, sobretot, reservaven als filadors una relativa discrecionalitat a l'hora de retribuir-los la feina, discrecionalitat del tot absent de les tarifes que els corresponien a ells mateixos com a responsables de l'equip de treball o *minders*: "*These assistants may be regarded as apprentices, and in course of time the "little piecer" is promoted to be a "big piecer", and the "big piecer" to be a "minder". It must not be forgotten that the employer as regards wages deals with the minder only, and does not directly pay the assistants. They are paid by the minder, and, though as a rule the assistants receive a certain definite proportion of the minder's wages, the minder may have to pay more or less according to circumstances...*"²³ William Lazonick ha proposat una lectura extremadament suggerent de la llista de preus d'Oldham de l'any 1876, en què demostra com les millores en la productivitat del treball que acordaren aleshores fabricants i filadors es carregaren en el deure dels nuadors, mentre patrons i *minders* es repartien a parts més o menys iguals els beneficis.²⁴ De fet, si en la dècada dels 1860s la retribució mitjana del nuador més gran o *big piecer* voltava el 40% de l'ingrés net del filador o *minder*, en els anys immediatament anteriors a la Primera Guerra Mundial aquella retribució s'havia reduït, a llocs com Bolton, a només una tercera part d'aquest ingrés.²⁵ I això quan la saturació del creixement del sector, i la mateixa lògica d'una determinada utilització obrera del sistema de subcontractació interna, havien propiciat que molts *big piecers* ho continuessin essent-ho tot i haver deixat enrere el tram d'edat ("*from fourteen to twenty years*") que tradicionalment havia caracteritzat aquesta condició.²⁶

²² BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*, ps. 1 i 4.

²³ BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*, ps. 1-2.

²⁴ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 104-105.

²⁵ El repartiment de l'ingrés de l'equip de filatura al Lancashire dels anys 1860s: William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 107. La relació entre els ingressos nets dels *minders* i els dels *big piecers* al Bolton del 1914: Eric J. HOBBSAWM (1987): "Reconsideración de la aristocracia...", p. 276.

²⁶ La citació literal a propòsit del tram d'edat que tradicionalment havia correspos als nuadors més grans: BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*, ps. 1-2.

L'any 1900 un bon coneixedor de la indústria cotonera del Lancashire escrigué: "*I am inclined to think that had it not been for the policy of the spinners, the two adults on the mule would be receiving wages more nearly alike than they are today.*"²⁷ La "política dels filadors" havia obeït, sobretot, a la voluntat de consolidar el rol estratègic en l'organització del treball fabril que la subcontractació interna els assignava, consolidació que exigia la continuïtat de tots aquells factors que conflüen en les facultats "directives" dels *minders* o filadors. Així, i mitjançant l'estricta exclusió dels nuadors o *piecers* del sindicat de filadors, aquests havien modelat a la seva conveniència els mecanismes de promoció laboral i de retribució del treball en equip, dotant el sistema de subcontractació d'un indiscutible *esperit de corps*. En la línia d'una tradició molt arrelada entre els filadors de cotó britànics, els *minders* havien fet de la subcontractació interna un sistema de control obrer del reclutament -o d'un molt *imperfecte* mercat de treball-, de tal manera que les mateixes ordenances sindicals establien els requisits que havien de complir tots els aspirants a filador. Si els filadors britànics de *mule-jenny* de la primera meitat del segle s'havien valgut de la relativa complexitat tècnica del seu treball i de la seva força sindical per restringir el dret "*to learn to spin*" a familiars o a col·lectius ben concrets -excloent-ne, per exemple, les dones-, els seus homòlegs de final de segle havien aconseguit "tancar" l'ofici des de posicions de poder fabril i sindical.²⁸ Subcontractació interna i societarisme filador es reforçaven una a l'altre, en una combinació que tan aviat aprofundia la fractura salarial entre els treballadors de la filatura, com instigava reordenacions ben "visibles" del mercat de treball del sector: les dècades dels 1850s i 1860s assistiren a emigracions massives de filadors anglesos en direcció a l'emergent cotoneria nordamericana, emigracions encoratjades i finançades pels sindicats filadors del Lancashire, en una demostració de la capacitat operativa alhora que dels límits estratègics i doctrinals d'aquest sindicalisme.²⁹

Isaac Cohen, en l'excel·lent article que ha dedicat a les conseqüències d'aquests episodis migratoris, adverteix de les implicacions sindicals i polítiques d'una estratègia d'aquesta mena per part dels filadors britànics, sobretot tenint en compte la relativa solidesa del seu poder fabril i el fet que molts emigrants fossin dirigents sindicals de primera hora. Que els sindicats dels

²⁷ És l'opinió de Sidney J. Chapman, economista i reformista britànic dels anys d'entressegles, i la reproduceixo d'Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 619-620.

²⁸ Sobre la separació sindical entre *minders* i *piecers* i els requisits formalitzats que els primers establien per a la promoció dels segons: Alan FOWLER i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats...*, ps. 74 i ss.; Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 618-620. Exemples de la restricció sindical del dret d'aprendre a filar durant la primera meitat del segle: Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 618 (només per als familiars masculins dels filadors escocesos (1838)); i William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 85 (l'exclusió de les dones de la *Grand General Union of Cotton Spinners* (1829)).

²⁹ Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", particularment ps. 622-629.

filadors fessin de l'emigració -com era el cas- un mitjà per enfortir el seu poder de negociació amb els fabricants, que acceptessin "*their employers' viewpoint -the wage-fund doctrine of the classical economists based on the principle that supply and demand for labor regulate wages*", confirma, en opinió de Cohen, "*their conservative outlook*".³⁰ La lectura laboral i social de l'acusat moderantisme polític del filadors britànics durant la segona meitat del segle XIX ha suscitat no poques discussions, però sembla plausible que per al *mind*, així com moltes de les seves "...*skills*" were actually the product of trade unionism itself instead of vice versa", la moderació política era abans un símptoma de la seva renovada centralitat laboral i sindical que no pas un indicador de la innegable desqualificació tècnica de l'ofici.³¹ Neville Kirk, en el seu molt oportú estudi sobre el reformisme obrer a l'Anglaterra victoriana, ha recollit una extensa mostra d'episodis que il·lustren el progressiu reconeixement patronal de les societats filadores d'aleshores, reconeixement institucional que aviat traspassà l'àmbit estricte de les relacions laborals. A remolc de la iniciativa del *Manchester and Salford Trades Council*, que des del 1866 reunia a impressors, vidriers, filadors de cotó i altres oficis "aristocràtics", s'estengueren, a la gran majoria dels districtes filadors del Lancashire, els *boards of conciliation* o jurats mixtes, i això malgrat les campanyes de l'emblemàtica *Free Labour Society*.³² Aquesta cultura de la negociació -i les bases laborals i sindicals sobre les que pivotava- revertiren en un major ascendent fabril i comunitari dels filadors. Un ascendent que, en la mesura que al seu torn contribuï a reforçar culturalment i política les jerarquies que la fundaven, no desplaugé als fabricants. O per dir-ho amb un exemple concret: aquells treballadors que disposaven del dret de vot d'entre els més de 60.000 treballadors i treballadores ocupats en les feines de preparació a la filatura del Lancashire -treballadors desproveïts de convenis col·lectius i, com els *piecers*, "*comparatively unorganised*" respecte dels *minders*-, eren arrossegats electoralment pels filadors, sovint convocats pels més influents de la fàbrica a votar candidatures pactades entre el sindicat local de filadors i el cos de fabricants.³³

³⁰ Issac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 624.

³¹ Aquesta és la interpretació que sosté, explícitament, Neville KIRK (1985): *The Growth of Working Class Reformism...*, ps. 283-284, i la que en essència es desprèn dels arguments de William LAZONICK (1979): "Industrial Relations and Technical Change...", p. 246, William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 78-114, i Isaac COHEN (1985): "Worker's Control in the Cotton Industry...". Una lectura substancialment diferent, a Patrick JOYCE (1982): *Work, society and politics...*, particularment ps. 51-52 i 96-97. La citació literal la trec d'Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", p. 72.

³² Neville KIRK (1985): *The Growth of Working Class Reformism...*, ps. 280-284 i 288-289.

³³ La situació dels treballadors de la preparació o *card-room hands*, l'any 1887: a BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages...*, p. 1. Un exemple de la capacitat de mobilització electoral dels filadors respecte de la resta del personal fabril, arran de les eleccions

Aquesta "entesa" laboral i política entre filadors i fabricants s'ha llegit des d'òptiques diferents. Per a Patrick Joyce, i altres que com Michael Burawoy s'han fet ressó dels seus arguments, el factor decisiu hauria estat la pèrdua de control obrer sobre els processos de treball derivada de la desespecialització tècnica de la feina del filador arran de la substitució de la *mule-jenny* per la selfactina o, en lèxic marxista, la culminació, a la filatura britànica, del procés de subordinació real del treball al capital. La continuïtat del sistema de subcontractació interna no hauria d'amagar, en opinió de Joyce, les conseqüències d'aquesta desespecialització, al voltant de les quals gravitaria una nova cultura impregnada d'una barreja de respectabilitat i deferència obreres i paternalisme patronal. Els filadors o *minders* haurien jugat un rol decisiu en aquest ordre de coses, en la seva doble condició d'aristòcrates fabrils i d'intermediaris més o menys convençuts de les polítiques dels fabricants, al disposar d'influències de tota mena -laborals, salarials, de gènere i, molt sovint, familiars- sobre els altres treballadors i treballadores de la fàbrica i fins de la comunitat.³⁴ William Lazonick, Isaac Cohen i Neville Kirk han coincidit, en canvi, en què la consolidació de la subcontractació interna -precisament en una conjuntura de reducció de les atribucions tècniques del filador- tendia a reforçar l'autonomia laboral dels *minders*, i que és sobre aquesta base que cal entendre la naturalesa del seu sindicalisme "respectable" -i respectat- dels anys 1860s i la seva més genèrica moderació política. La deferència dels filadors seria, per a tots tres, menys un senyal de feblesa i més una evidència de la capacitat de segmentació obrera d'una determinada organització i gestió laboral, amb tot el que això podia comportar de reelaboració de les identitats socials i polítiques d'aquest col·lectiu (i d'aquells que hi tenien relació). En paraules de Neville Kirk, aleshores hauria pres cos "*a system of "mutual" dependency between spinners and employers, a structured relationship in which the spinners were far from being the naked, vulnerable proletarians depicted by Joyce and others.*"³⁵

Ara bé, si la filatura de selfactines permetia estalviar-se moltes de les facultats productives que corresponien als filadors de les antigues *mule-jennies* -i tantes habilitats tècniques específiques-, ¿què havia empès els fabricants del Lancashire a conservar la subcontractació interna? Què els havia desaconsellat la liquidació d'un model d'organització del treball fabril que assignava decisions estratègiques -reclutar, supervisar, retribuir i promocionar treball- a una fracció significativa d'aquest mateix treball fabril? Per què els fabricants britànics renunciaren a un ordre laboral més centralitzat i vertical, més *managerial*, de l'estil del que imposaren els

post-Reform Act (1867) de l'any 1868 a Blackburn: Patrick JOYCE (1982): *Work, society and politics...*, ps. 201-204 i 210-212.

³⁴ Patrick JOYCE (1982): *Work, society and politics...*, ps. 51-52 i 96-97; Michael BURAWOY (1985): *The Politics of Production...*, ps. 95-99.

³⁵ Neville KIRK (1985): *The Growth of Working Class Reformism...*, p. 283; més al·lusions a l'argument de Joyce, a les ps. 9-10. També: William LAZONICK (1979): "Industrial Relations and Technical Change..."; Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...".

cotoners nordamericans amb les primeres selfactines, i que en molts sentits prefigurà els avantatges competitius de la filatura nordamericana d'entresegles?

William Lazonick -qui ha escrit les planes més aclaridores sobre els fonaments empresarials i laborals de l'èxit i el declivi industrial britànic- ha subratllat que l'essencial del canvi tecnològic que reemplaçava habilitats del factor treball tenia a veure, abans que amb la possibilitat immediata d'abaratir els costos per unitat laboral i per unitat de producte, amb l'expectativa d'un traspàs d'atribucions organitzatives des de peu de màquina a instàncies no obreres, una transferència que predisposava a un major aprofitament empresarial de la inversió tecnològica encara que per sí mateixa no el garantís.³⁶ Aquesta transferència a penes es produí en la filatura cotonera britànica arran de la difusió de la selfactina, ni tampoc més endavant. Lazonick suggereix que la raó principal que això fos així fou, almenys d'entrada, la notable fragmentació de l'estructura empresarial de la filatura insular, l'extremada competència entre firmes, factor que, conjuntament amb el perfil laboralment marginal dels primers filadors de selfactina, "*constrained individual capitalists to continue with the tried and true methods of labor management*". Per evitar el risc d'una pèrdua conjuntural de competitivitat -pèrdua associada a l'assaig de nous mètodes organitzatius i que podia resultar fatal en un mercat tan dinàmic i verticalment segregat com el britànic-, els fabricants optaren per conservar els mètodes d'organització laboral coneguts. Lazonick entén que aquesta continuïtat organitzativa tingué molt a veure amb el desplegament sindical dels filadors, en la mesura que li proporcionava unes bases materials ben sòlides, però descarta que la mateixa tradició sindical de l'ofici al Lancashire fos una de les causes d'aquella continuïtat.³⁷ En això discrepa substancialment d'Isaac Cohen, qui ha estructurat el seu estudi comparatiu sobre les filatures britànica i nordamericana vuitcentistes al voltant de la tesi que el "*British Labor*" -o la facultat "directiva" del filador britànic- era, també, la conseqüència d'una ininterrompuda tradició i pressió sindical que, gens vigorosa als Estats Units, hi feia molt més fàcil l'alternativa de l'"*American Management*". Cohen presenta evidències prou convincentes com per argumentar "*that the conservative outlook of British employers [...] which prevented them from following the example of American manufacturers, was shaped not only by certain conveniences provided by the subcontract system but, even more so, by the desire to avoid confrontations with the unions.*"³⁸ De fet, Cohen no fa sinó cridar l'atenció sobre un dels

³⁶ Sobre tot això cal veure els sòlids i poderosos arguments de William LAZONICK (1991): *Business organization and the myth...*, particularment ps. 23-36 i 316 i ss..

³⁷ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 89-93, 98-99 i 103-104; la citació literal procedeix de la p. 102. Sobre l'estructura empresarial de la filatura britànica de mitjan segle XIX, i l'escassa integració vertical de les distintes fases de la indústria cotonera insular, he consultat Peter TEMIN (1988): "Product Quality and Vertical Integration...".

³⁸ La versió definitiva de l'estudi de Cohen, de suggerent títol dicotòmic: Isaac COHEN (1990): *American Management and British Labor...*; versions més reduïdes o parcials, però molt útils: Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", i Isaac COHEN (1985): "American

escassos punts febles de l'argument de Lazonick: la connexió sovint unívoca que estableix entre les correlacions de força en l'àmbit laboral i l'articulació, o no, d'estratègies sindicals o col·lectives, desentenent-se de la dimensió heretada, cultural i política, d'aquestes últimes.³⁹ Una connexió que cal considerar una peça central del problema, però no l'única, sobretot després de la investigació de Michael Huberman a propòsit de la vitalitat dels mecanismes informals de negociació col·lectiva a la filatura urbana del Lancashire dels anys 1830s i 1840s, vitalitat que cristal·litza en una mena d'"economia moral" del treball dels filadors de *mule* basada en l'observància patronal de criteris com ara la preferència per antiguitat o l'estabilitat de les tarifes preufetaires.⁴⁰

Em sembla important subratllar que cap temptativa seriosa d'explicar el perquè d'unes determinades polítiques institucionals patronals o obreres -sindicals o no-, pot prescindir d'una reconstrucció detallada de la relació de poder que vertebrava el treball al taller o a la fàbrica. A la vista dels procediments interpretatius que han arrelat en la historiografia social i del "moviment obrer" a Catalunya, l'observació no és ni òbvia ni gratuïta. El que cal establir, per a cada cas, són els termes d'interdependència i d'autonomia dels diversos àmbits que influeixen el lloc i la relació social de treballadors i fabricants, des del potencial ordenador de la tecnologia fins les pressions disciplinàries però també disgregadores de tantes institucions i polítiques essencialment no laborals. Una perspectiva d'aquesta mena atribueix una indiscutible centralitat als fonaments i a les conseqüències socials d'una o altra manera d'organitzar el treball a peu de fàbrica; en un cert sentit, fa de la jerarquia laboral, del balanç de forces que Michael Burawoy ha anomenat "la política de la producció",⁴¹ el banc de proves on validar les lectures que suggereixen les evidències obertament polítiques, culturals, empresarials, tecnològiques... que

Management and British Labor..."; la citació literal la trec d'Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", p. 70, on, entre d'altres, reproduceix el testimoni de John Doherty (ex-secretari dels *Manchester Spinners*) davant d'una de les *Factory Comissions* l'any 1837, just quan començava la difusió de la selfactina: interrogat sobre els avantatges generals de la subcontractació interna ["*combination*"], respongué que "*the masters, knowing the combination is in existence, are slower to propose a change of terms to the men, believing there will be a resistance.*"

³⁹ És simptomàtic que Lazonick, quan fa referència a les hipotètiques pèrdues de productivitat per unitat laboral associades a l'assaig de nous mètodes organitzatius, raoni sobretot en termes d'ajustament "tècnic" del factor treball a aquests nous mètodes, menystenint les distintes i més que probables respostes obreres que això havia de provocar, i que, com demostra Cohen, no es restringiren als encara minoritaris filadors de selfactina. Sorpren que Lazonick, qui proposa un anàlisi "social" del canvi tecnològic tan atractiu, resolgui el problema de la productivitat del treball en una conjuntura de transformació de les relacions laborals, per una via tan expeditiva.

⁴⁰ La versió definitiva d'aquesta investigació es pot trobar en un llibre excel·lent, recentment editat: Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*; versions prèvies i més breus: Michael HUBERMAN (1987): "The Economic Origins of Paternalism...", i Michael HUBERMAN (1986): "Invisible Handshakes..."

⁴¹ Sobre el concepte "política de la producció", cal veure Michael BURAWOY (1985): *The Politics of Production...*, particularment ps. 5-20.

contribuïren a perfilar, per exemple, la primera Catalunya industrial. Entendre la fàbrica, doncs, com un calidoscopi social, un espai que ininterrompudament s'impregna de relacions de força que li són externes i les retorna reelaboradores en funció de combinacions ben específiques. Sense gaires pretensions, em proposo aplicar la lliçó antideterminista de William Lazonick, qui ha demostrat que existí "*more than one way to spin a mule*", i ha alertat de la candidesa tecnologista dels contemporanis de la primera selfactina -amb Andrew Ure i Karl Marx al capdavant-, i no només de la d'aquests.⁴² Contra la parcialitat determinista -tecnològica, culturalista, ideològica...-, la fàbrica en particular, i el procés de treball en general, s'endevinen territoris de negociació i confrontació social, punts de trobada -i de topada- de percepcions, interessos i tradicions de naturalesa i procedència molt diverses.

2.2. "L'Imperi del Majordom": marginalitat laboral i feblesa política del filador nordamericà

De fet, i per oposició a l'experiència britànica, la filatura del cotó nordamericana confirmà que hi havia "més d'una manera de fer filar una selfactina". La selfactina trigà relativament poc a arribar als Estats Units, i l'any 1840 ja funcionava a la cotoneria de Fall River, a l'estat de Massachusetts. El més interessant, però, és que amb la introducció de la selfactina s'introduí un nou ordre laboral, que arraconà ben aviat el sistema de subcontractació interna que també havia governat la filatura nordamericana de *mules* no automàtiques. D'ençà els primers anys 1840s, molts fabricants de Nova Anglaterra seguiren l'exemple del pioner Samuel Slater, qui havia escombrat totes les facultats directives dels filadors de *mule* a les seves fàbriques de Webster, instaurant-hi una política d'organització del treball radicalment distinta.⁴³ Bàsicament, la filatura

⁴² William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...: "More Than One Way to Spin a Mule"* és el títol del capítol 4 [ps. 115-137]. L'optimisme tecnologista d'Andrew Ure a propòsit de la selfactina -que, deia, liquidaria el treball adult masculí en benefici del treball femení i adolescent, acabant doncs amb "*the folly of trades' unions*"-, a Andrew URE (1835): *The Philosophy of Manufactures...*, p. 23. El pessimisme de Marx arran de la difusió massiva de la selfactina, exemple al seu entendre "*of the inventions made since 1830 for the sole purpose of supplying capital with weapons against working-class revolt*", l'he confirmat en una edició nordamericana de *Das Kapital*: Karl MARX (1977): *Capital*, vol. I, ps. 562-563. Una lectura crítica i molt intel·ligent de les expectatives de Ure i dels temors de Marx a propòsit de les conseqüències disciplinàries i laborals de l'avenç de la selfactina a la filatura britànica: William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 27-67 i 68-77.

⁴³ Sobre la introducció de la selfactina a la filatura de Nova Anglaterra es pot consultar l'estudi més general i molt documentat de David J. JEREMY (1981): *Transatlantic Industrial Revolution...*, ps. 212-213; també he consultat el treball més precís de Robert R. MacMURRAY (1977): *Technological Change in the American Cotton...*, que tracta els antecedents tecnològics de la filatura nordamericana abans de la difusió de la selfactina. A

de selfactines nordamericana substituï la figura del filador subcontractista per la figura del *foreman* o majordom. Les atribucions del darrer es cenyien a tasques organitzatives i directives, assumint el reclutament i control d'aproximadament una dotzena de *mule-spinners* i dels escassos ajudants que els auxiliaven. Els *minders* britànics definiren amb una expressió molt gràfica la distància laboral que els separava d'aquests "filadors de *mule*" nordamericans: el sindicat dels primers lamentà que els últims haguessin esdevingut, estrictament, "*piecing-up machine[s]*". És a dir, treballadors que es limitaven a nuar els fils que es trencaven, sense més competències ni a propòsit d'uns ajudants que obeïen només als majordoms, ni d'una maquinària i d'uns ritmes de treball que també governaven directament els majordoms. A aquesta mínima élit fabril -pròpiament no obrera- li corresponien els incentius salarials per una millor i més homogènia marxa de les màquines i pel compliment d'objectius de producció i productivitat, decisions i guanys que el model de subcontractació *minder/piecer* i la "tradicció" sindical de la filatura britànica reservaven, en canvi, al filador.⁴⁴

La nítida discriminació entre tasques organitzatives i tasques productives a la filatura nordamericana comportà, entre d'altres coses, la intensificació del treball del filador i, és clar, l'augment de la productivitat per unitat laboral. Durant els anys centrals del segle els fabricants de Nova Anglaterra coordinaren una ofensiva contra les tarifes de preus vigents per als filadors, amb l'argument que si la nova divisió del treball els "facilitava" que produïssin més, en bona lògica el valor del producte del seu treball havia de ser revisat a la baixa.⁴⁵ Aquest disseny de costos i relacions laborals caracteritzà la immensa majoria de la filatura cotonera nordamericana durant la segona meitat del segle XIX, no en va l'estratègica filatura de contínues era, des dels seus orígens, un sector en què s'aplicava exclusivament la supervisió directa d'un treball d'altra banda majoritàriament femení. Però, si en la minoritària filatura de selfactines cedien vertiginosament terreny la subcontractació interna i el filador-organitzador, ¿què empenyia els fabricants i els filadors nordamericans en una direcció del tot oposada a la que seguien els seus homòlegs de l'altra banda de l'Atlàntic? Els particulars perfils del negoci cotoner i del mercat de treball nordamericans, ben allunyats dels perfils britànics, respon William Lazonick. D'entrada, el marge de maniobra empresarial i corporatiu dels fabricants de fil de Nova Anglaterra depassava àmpliament el dels fabricants del Lancashire: si a la capital de la filatura britànica -la

propòsit de la subcontractació interna en la primera industrialització nordamericana, es pot consultar la nota d'Ernest J. ENGLANDER (1987): "The Inside Contract System...". La sincronia entre innovació tecnològica i innovació organitzativa ha estat subratllada per Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 72-75. Sobre Samuel Slater i els seus *Webster Mills*, cal veure l'excel·lent estudi de Jonathan PRUDE (1983): *The coming of industrial order...*

⁴⁴ Les noves bases organitzatives de la filatura de *mules* nordamericana després de la introducció de la selfactina: Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 74-76; la citació literal del sindicat de *minders* britànic a propòsit de les atribucions laborals dels filadors nordamericans: a William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 126.

⁴⁵ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 125.

ciutat d'Oldham- la propietat de les més de duescentes empreses cotoneres acostumava a repartir-se entre una extensa nòmina de mitjans i petits inversors, a Fall River -el cor de la filatura nordamericana de la selfactina- mitja dotzena de grans famílies estretament vinculades controlaven de dalt a baix la trentena llarga de firmes del sector.⁴⁶ A això s'afegia la imparable expansió del mercat de treball nacional, associada a l'expansió territorial i econòmica de la Unió, un factor que feia de les oportunitats de mobilitat laboral un potencial element de pressió obrera, particularment entre els homes dels oficis tècnicament més qualificats. Alhora, però, aquest context socio-laboral més aviat desincentivava l'articulació de cultures sindicals sòlides, ja que per a molts d'aquells treballadors -inclosos els primers filadors de *mule*- l'opció de la "sortida" individual resultava tant o més atractiva que la de la "veu" col·lectiva, sobretot si el sector del qual procedien tendia a estructurar-se oligopòlicament. Lazonick, doncs, recorra, per argumentar el perquè de la feblesa laboral i institucional dels filadors de selfactina nordamericans, el perquè de l'avenç meteòric de les polítiques patronals de control del treball, al potent arsenal conceptual imaginat per Albert O. Hirschman.⁴⁷

Isaac Cohen ha proposat -com en el cas del Lancashire- d'aturar-se en la tradició sindical i política dels filadors nordamericans pre-selfàctics per tal d'entendre el viratge laboral que acompanyà la difusió de la selfactina. Suggereix que la inicial localització rural de la filatura nordamericana i la ràpida hegemonia del treball subordinat, barat i femení del subsector de les màquines contínues, hi feren molt improbable l'*status* de treballador d'ofici per als filadors fabrils de *mule*, *status* que des ben aviat s'havien adjudicat els filadors britànics. Això es traduí, per exemple, en una escassíssima presència filadora -i, per extensió, cotonera- en les files del radicalisme "artesà" de la jove república o, més important, en l'absència continuada de *friendly societies* i *handicraft unions* entre aquests primers filadors. Aquesta tradició obrera -o manca de tradició- propicià un ús del sistema de subcontractació interna ben diferent del que arrelà al Lancashire durant les primeres dècades del segle XIX: "*being unorganized, American mule spinners could not convert subcontracting into apprenticeship*", escriu Cohen, per a qui aquest dèficit sindical evità que la subcontractació fos, a Nova Anglaterra, alguna cosa més que "*a managerial technique borrowed from British mills*".⁴⁸ Cohen reforça la seva

⁴⁶ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 116.

⁴⁷ William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, p. 116. Els conceptes "sortida" ["*exit*"] i "veu" ["*voice*"] tal i com els formulà Hirschman: a Albert O. HIRSCHMAN (1970): *Exit, Voice and Loyalty...*; una revisió molt perceptiva del trinomi "sortida" - "veu" - "lleialtat" per part del mateix autor, a la llum d'episodis molt recents: Albert O. HIRSCHMAN (1994): "Salida, voz y el destino de la RDA..."

⁴⁸ Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 76-81; les citacions literals, a les ps. 77 i 78 respectivament. D'entre les moltes aproximacions al radicalisme dels treballadors d'ofici de la república postcolonial, he consultat la visió general de Bruce LAURIE (1989): *Artisans into Workers...*, que confirma la marginalitat política dels treballadors cotoners (particularment les ps. 47-112).

interpretació "política" del problema amb una lectura exemplar de les temptatives de desplegament sindical dels filadors de selfactina de Nova Anglaterra d'ençà l'any 1858, temptatives que culminaren en les grans vagues -i derrotes- obreres de Fall River dels anys 1870, 1875 i 1879. En tots els casos, i ja des de la fundació el 1858 de la *Benevolent and Protective Association of the United Operative Mule Spinners of New England*, els impulsors d'aquestes accions obreres foren filadors immigrants arribats recentment de la Gran Bretanya, els mateixos filadors que els sindicats britànics havien encoratjat a emigrar durant les dècades centrals del segle.⁴⁹ Crida l'atenció que aquests filadors aspiressin, més enllà de dotar-se d'unes institucions sindicals gens consolidades a la regió, a desfer-se dels mètodes de supervisió i gestió directes del seu treball que els fabricants americans havien introduït. En la conjuntura de crisi sectorial i reducció de costos laborals dels anys 1870s, els filadors de Fall River organitzaren vagues com la de l'any 1875, en què, segons un testimoni patronal, *"the unions declare how many apprentices a boss may take on, what kind of work shall be given out to hands, how many hands shall be put on certain jobs, what materials shall be used in manufactures, prohibit the employer from discharging or hiring a man without consultation with their committee, and force him in fifty ways to surrender his whole business into their keeping."*⁵⁰ És clar que la pretensió dels filadors era la de reinstaurar un sistema d'organització del treball a fregar de la subcontractació interna, un sistema com el que molts havien conegut al Lancashire britànic, que els permetés, combinat amb una sòlida i ambiciosa política sindical, controlar aspectes tan estratègics com ara el reclutament i l'assignació laboral dels ajudants, o la velocitat de les màquines i amb ella la intensitat del propi treball. Els fabricants, pocs i ben coordinats, s'oposaren obertament i amb contundència no només a aquests propòsits sinó fins i tot al reconeixement de la legitimitat sindical i de solucions de la mena dels jurats mixtes, amb l'argument que aquestes i aquells *"are not in consonance with the methods of doing business in this country"*.⁵¹ La contraofensiva patronal -llistes negres, locauts, reclutament d'esquirols...- no estalvià violència, i desembocà, definitivament l'any 1879, en la previsible derrota dels filadors. Els fabricants de Fall River havien entès bé que les reclamacions dels sindicats emergents podien fer trontollar els mateixos fonaments organitzatius de la seva filatura o, tal i com ho resumí cruament un gerent cotoner, que *"the question with the spinners was not on wages, but whether they or the manufacturers should rule"*.⁵²

⁴⁹ Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 624 i ss.. Sobre la fundació del sindicat de filadors de Nova Anglaterra, l'any 1858, he consultat David MONTGOMERY (1987): *The fall of the house of labor...*, ps. 158-159.

⁵⁰ Citat a Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 630-631.

⁵¹ Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 630-634; la citació literal es reproduceix a la p. 631.

⁵² Citat a Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 631.

Alguns crítics han retret Isaac Cohen el que consideren excessiva desatenció d'aspectes com ara l'estructura de mercat del sector, o la major o menor flexibilitat productiva i tecnològica d'aquest, a l'hora d'establir les raons que afavoriren el "control obrer" a la filatura britànica i el "control directiu" -o *managerial*- a la filatura nordamericana.⁵³ Sembla indiscutible que un mercat com el de la cotoneria nordamericana, essencialment interior, que demandava un ventall restringit de productes de moderada qualitat, i que per tot això empenyia les empreses a integrar verticalment filatura i tissatge, feia altament rendible el desplegament d'economies d'escala, tant d'ordre tecnològic com organitzatiu. Oposadament, un sector com el britànic, líder mundial i exportador, amb un amplíssim catàleg de productes, havia dut moltes empreses a especialitzar-se només en el subsector de la filatura, i dins d'aquest en l'elaboració de fils d'una o altra qualitat. En l'últim cas, l'exigència de readaptació empresarial a una demanda ben atesa alhora que canviant, aconsellava de conservar la centralitat tecnològica de la selfactina -més flexible, productivament parlant, que no pas la màquina contínua- i, és clar, la centralitat del filador de *mule* i d'aquells mètodes laborals que, com ha argumentat Lazonick, garantien la competitivitat de la firma a curt termini.⁵⁴ Cohen, però, no s'està de reconèixer que factors d'aquesta mena influïren decisivament en la vertiginosa recessió de la selfactina a la filatura nordamericana durant els anys 1880s i 1890s, reemplaçada per una màquina de filar contínua amb noves prestacions, la contínua d'anelles o *ring frame*, significativament patentada als mateixos Estats Units. La nova contínua, que millorava la productivitat per fus de la selfactina pel que feia a l'elaboració dels fils més bastos -o de números baixos-, però alhora poc apta per a la filatura dels fils més fins, s'estengué amb tanta força als Estats Units com passà de puntetes per la filatura britànica. La restricció a una certa gamma de fils explica, en part, aquesta distinta trajectòria de la nova filadora, així com els menors avantatges comparatius que suposava per a la filatura britànica en funció de l'organització empresarial i laboral d'aquesta.⁵⁵ Però Cohen

⁵³ Si fa no fa, coincideixen en la crítica Philip SCRANTON (1991): "ISAAC COHEN..." i Michael HUBERMAN (1991): "American Management...", en les seves respectives ressenyes del llibre d'Isaac COHEN (1990): *American Management and British Labor...*

⁵⁴ Philip SCRANTON (1991): "ISAAC COHEN...". Una aproximació a l'estructura empresarial i a l'especialització productiva de la cotoneria nordamericana vuitcentista: Peter TEMIN (1988): "Product Quality...". També William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 115-137.

⁵⁵ Sobre la difusió de la contínua d'anelles als Estats Units i les seves especificitats productives: Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", ps. 640-643. També sobre les especificitats productives de la nova tecnologia, alhora que sobre el seu molt distint encaix en les filatures britànica i nordamericana, cal veure William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 138-178, i William LAZONICK (1981): "Production Relations...". Lazonick argumenta que l'obstacle principal per a l'adopció britànica de la contínua d'anelles fou el cost sensiblement superior del transport del fil de trama elaborat amb les noves contínues respecte del transport del mateix fil fabricat amb selfactines, la qual cosa podia repercutir molt negativament en l'estructura de costos d'una cotoneria com la britànica,

demostra, a bastament, que aquesta innovació tecnològica també tingué molt a veure amb la voluntat dels fabricants nordamericans de desempallegar-se dels conflictius filadors de *mule* i de consolidar definitivament el que Daniel Nelson ha batejat com "*the Foreman's Empire*". La contínua d'anelles, com totes les màquines contínues des de l'antiga patent d'Arkwright, limitava el seguiment laboral constant a la tasca de nuar els caps dels fils que es trencaven, una ocupació que des de sempre havia recaigut en dones i adolescents, i en condicions laborals i salarials ben diferents de les dels filadors de *mule*, també a la Gran Bretanya. En conseqüència, així que la tecnologia "contínua" s'equiparà a la "intermitent" a l'hora de filar trama i ordit de números baixos -els fils que convenien a la cotoneria de Nova Anglaterra-, els fabricants de Fall River començaren a rellevar selfactines per contínues d'anelles, i homes per dones "*because [women] cause less trouble by striking, or by finding unnecessary fault*".⁵⁶

Durant les últimes dècades del segle, la filatura de Fall River confluí, tecnològicament i també laboralment, amb el gruix de la filatura cotonera nordamericana. En molts sentits, l'adopció d'una tecnologia que rebaixava al mínim les destreses del treball que la vigilava, convidava a recórrer a un ordre laboral del tot alternatiu al que simbolitzaven els filadors de *mule* nouvinguts, un ordre laboral que si fa no fa havia governat la majoria de la filatura transatlàntica gairebé des dels seus orígens. De fet, assignar el seguiment de les màquines de filar a dones joves, confiar la supervisió directa del seu treball a encarregats i majordoms, retribuir-los-hi la feina a jornal -i no a preu fet-, eren algunes de les estratègies empresarials que havien bastit als Estats Units la decisiva filatura de contínues, la geografia de la qual abastava des de les dues Carolines fins a New Hampshire. Aquesta filatura s'havia distingit, alhora que per avantatges estrictament tecnològics -l'elevada productivitat en la filatura d'ordits i fils bastos, l'optimització energètica cas de disposar de força hidràulica abundant...-, pels moderats costos salarials i socials de la seva força de treball.⁵⁷ Això tenia molt a veure amb l'escassa qualificació tècnica que demandava el fer-se càrrec de les màquines contínues, però també amb perfils ben concrets de la mà d'obra filadora en aquest subsector, ja des dels inicis, i amb l'amplíssim intervencionisme empresarial que històricament s'hi havia associat. L'exemple més perfecte de l'esperit d'aquest model de relacions laborals havia merescut fins i tot un nom

escassament integrada verticalment. Una revisió crítica d'aquest argument a Gregory CLARK (1987): "Why Isn't the Whole World Developed?...", ps. 143-144.

⁵⁶ Els antecedents i la consolidació de l'"Imperi del Majordom" en el sistema fabril nordamericà dels anys d'entresegles són el cor de l'estudi ja clàssic de Daniel Nelson (1975), que he consultat en la segona edició revisada: Daniel NELSON (1995): *Managers & Workers...*, particularment les ps. 35 i ss.. A propòsit del perfil laboral i de gènere de la filatura amb màquines contínues, ja des de la primera meitat del segle XIX, es pot consultar Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 60-62 i ss.. La resposta tecnològica dels fabricants de Fall River a l'ofensiva sindical dels seus filadors, i el testimoni literal d'un administrador cotoner l'any 1881, a Isaac COHEN (1985): "American Management and British Labor...", p. 638.

⁵⁷ Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 57-66.

(*Waltham system*), i s'havia estès pels principals centres cotoners al nord de Boston durant els anys 1820s i 1830s. De fet, la transformació de viles menors com Lowell i Waltham en veritables ciutats, durant el segon quart del segle, havia anat de la mà de la inversió industrial del gran comerç bostonià, de l'aposta per una cotoneria capital-intensiva amb voluntat de capturar la demanda més ordinària i massiva, i de la instal·lació de grans filatures amb màquines contínues mogudes per aigua i conduïdes per dones. Dones solteres, reclutades d'entre les famílies pageses dels comtats veïns, que sovint empruien el viatge "*from farm to factory*" per accedir a un mercat matrimonial més extens i desfer-se de les servituds a què les obligaven les economies familiars pageses més pobres. La combinació de la tecnologia de filar "contínua" i del perfil social i de gènere d'aquesta mà d'obra afavorí un intensíssim control empresarial del factor treball, dins i fora de la fàbrica: presència aclaparadora de majordoms i encarregats, salaris mínims i pactats entre fabricants, allotjament de les treballadores en dormitoris col·lectius propietat de l'empresa i estrictament vigilats, intervenció patronal en els hàbits de vida de les dones mitjançant la reglamentació horària i determinades prohibicions i exigències, com ara la d'acudir a l'església...⁵⁸ Encara que aquest sistema d'organització empresarial del treball, aquest paradigma de "paternalisme formal" com l'ha qualificat Philip Scranton, es restringia a la cotoneria del nord de Nova Anglaterra, alguns dels seus factors de pes no n'eren exclusius, particularment pel que feia a la fase de la filatura.⁵⁹ Samuel Slater coneixia bé les bondats *managerials* de la supervisió directa del treball a la filatura de contínues quan decidí d'imposar-la en les seves filatures de *mules* del sud de Massachusetts. D'altra banda, la disponibilitat abundant de treball femení barat, conseqüència de l'escassa articulació de mercats de treball urbans que el revaloritzessin o el fessin menys imprescindible per a les economies familiars treballadores, induí polítiques de "paternalisme familiar" a les cotoneries de Rhode Island, de les Carolines d'abans i després de la guerra civil, o als emblemàtics *Amoskeag Mills* de Manchester, New Hampshire, "*the world's largest textile corporation*" quan el canvi de segle.⁶⁰ A propòsit d'aquests últims, Tamara K. Hareven ha mostrat que el reclutament de

⁵⁸ Una visió molt completa de les bases laborals, socials i culturals de la cotoneria del "sistema Waltham" es pot trobar en els diversos treballs de Thomas Dublin que fan referència a l'emergència fabril de Lowell, la segona ciutat de Massachusetts l'any 1850: vegeu Thomas DUBLIN (1979): *Women at Work...*; Thomas DUBLIN (1994): *Transforming Women's Work...*, ps. 77-118, i un interessantíssim recull de testimonis epistolars d'algunes d'aquestes "*factory girls*" a Thomas DUBLIN (ed.) (1993): *Farm to Factory...*. També he consultat la compil·lació de materials i testimonis escrits de treballadores cotoneres de la Nova Anglaterra dels 1840s que féu Philip S. FONER (ed.) (1977): *The Factory Girls...*. Una síntesi útil de tot plegat, a Neville KIRK (1994): *Labour and Society...*, vol. I, ps. 57-60.

⁵⁹ Vegeu la interessant reflexió que sobre les tipologies "paternalistes" al tèxtil nordamericà del segle XIX proposa Philip SCRANTON (1984): "Varieties of Paternalism...".

⁶⁰ Sobre el reclutament abundant de treball femení i la generalització dels sistemes de treball fabril basats en el treball familiar al tèxtil nordamericà, he consultat Gary SAXONHOUSE i Gavin WRIGHT (1984): "Two Forms of Cheap Labor in Textile History";

famílies senceres i l'ús fabril de les jerarquies familiars podien permetre, en una gran empresa integrada, de limitar laboralment i salarial el marge de maniobra d'una majoria de la força de treball -dones, homes joves, adolescents, famílies nouvingudes...- sempre que la firma satisfés les expectatives de la minoria d'homes adults amb atribucions directives, organitzatives o de molta qualificació tècnica -i que no incloïen, és clar, el treball amb les màquines de filar.⁶¹

La trajectòria vuitcentista de les estratègies tecnològiques, organitzatives i laborals dels cotoners nordamericans és indestriable de la sort institucional i política d'una cultura de les relacions laborals -i sindical- ben concreta. David Montgomery, en la seva convincent lectura de la recomposició finisecular del sindicalisme d'ofici nordamericà, ha cridat l'atenció sobre la progressiva dualització de les cultures sindicals i polítiques dels treballadors i treballadores del cotó nouanglès. Montgomery ressegueix, d'una banda, el fer-se i desfer-se dels sindicalisme institucional que, capitalitzat pels filadors de *mule*, topà amb l'hostilitat patronal i amb l'absència de tradicions de negociació col·lectiva, raó per la qual oscil·là entre la paràlisi, la derrota i el refugi en organitzacions obreres més genèriques i menys compromeses amb el sindicalisme "respectable" d'ofici, cas dels emergents *Knights of Labor*.⁶² De l'altra, Montgomery subratlla l'articulació més o menys espontània d'una cultura de pressió obrera centrada en vagues esporàdiques i aturades del treball, sovint al marge de les directrius sindicals, i que hauria estat l'únic mitjà per fer-se sentir a l'abast dels treballadors, i sobretot treballadores, tècnicament menys qualificats. La dimensió volgudament pública -i fins les dosis de violència "tradicional"- de les vagues i protestes convocades per les teixidores, treballadores de la preparació i, en menor mesura, filadores de contínua, de Lawrence, Lowell i Fall River durant els anys 1870s i 1880s, confirmen la marginalitat dels mecanismes formals de negociació laboral al tèxtil de Nova Anglaterra, marginalitat que feia periòdicament d'aquestes dones "*radicals of the worst sort*".⁶³ És indiscutible que aquesta correlació de forces més enllà

també Philip SCRANTON (1984): "Varieties of Paternalism...", ps. 242 i 245-248. Sobre el "paternalisme familiar" de l'anomenat "sistema Rhode Island" es pot consultar Jonathan PRUDE (1983): *The coming of industrial order...*. Pel que fa als *Amoskeag Mills* del riu Merrimack, fundats l'any 1838 per inversors bostonians i al voltant dels quals s'aixecà la ciutat de Manchester, és imprescindible l'excel·lent estudi de Tamara K. HAREVEN (1982): *Family time and industrial time...*, d'on trec la citació literal (p. XI).

⁶¹ Tamara K. HAREVEN (1982): *Family time and industrial time...*, ps. 85 i ss..

⁶² David MONTGOMERY (1987): *The fall of the house of labor...*, ps. 157 i ss.; la posició laboral i sindical dels filadors de *mule* de Nova Anglaterra millorà a finals dels anys 1880s, en part per l'aval institucional i polític dels *Knights of Labor*, en part per la seva condició encara més minoritària i estratègica arran de la difusió de la contínua d'anelles i el manteniment de la selfactina per als fils de més qualitat (ps. 163-167). Sobre els *Knights of Labor* he consultat el renovador estudi de Kim VOSS (1993): *The Making of American Exceptionalism...*, qui interpreta la derrota del moviment com l'origen del controvertit "*American Exceptionalism*" respecte de la consolidació de l'obrerisme polític a l'Occident noucentista.

⁶³ David MONTGOMERY (1987): *The fall of the house of labor...*, ps. 154-156. Exemples de vagues i mobilitzacions promogudes fonamentalment per treballadores, sovint sota

de la fàbrica tenia molt a veure amb la correlació de forces a peu de fàbrica que resultava d'una combinació concreta d'opcions tecnològiques, organitzatives i de reclutament laboral. Però convé no ignorar -com adverteix Isaac Cohen- que la possibilitat i consolidació d'aquestes opcions, i no d'unes altres, obeí, també, a antecedents polítics i institucionals particulars, que les afavoriren directament o indirecta. David Montgomery, fent-se ressó dels perceptius arguments de Christopher Tomlins a propòsit dels vincles entre jurisprudència i treball a la Unió postcolonial, s'ha fixat en la creixent hegemonia, durant el segle XIX, d'una pràctica jurisprudencial que equiparava les relacions laborals amb relacions d'ordre netament privat, i les diluïa, sense més, "*in the law of a free-market system*". Això es traduí, donada la naturalesa del constitucionalisme nordamericà, en un allau de desautoritzacions, per part de tribunals de tota mena, de les tímides iniciatives legislatives que sobre qüestions laborals promogueren alguns estats.⁶⁴ Ja durant la dècada dels 1840s, algunes temptatives de legislar la jornada laboral de deu hores foren revocades pels tribunals amb l'argument de no restringir l'acord entre parts, tot i comptar amb el suport d'un radicalisme d'arrel més cultural i religiosa que estrictament obrera.⁶⁵ Durant els anys 1870s i 1880s, tribunals de Massachusetts, Pennsylvania i Nova York dictaminaren que tota obligació sancionada amb un contracte de treball a canvi de salari -i fins amb "*the established usages of the employment*"- tenia força legal, malgrat contravingués una llei més general. Montgomery suggereix que la reputació disciplinària de la gran indústria nordamericana del Vuit-cents tardà, i en particular del cotó, tingué molt a veure amb aquesta política jurisprudencial, de la mateixa manera que foren els tribunals els que bloquejaren amb més fermesa les estratègies de negociació i pressió col·lectives dels sindicats, ja fos retornant lleis als legislatius estatals o processant activistes.⁶⁶

Per oposició a la condició "aristocràtica" dels filadors de *mule* britànics, podríem qualificar la dels filadors de la cotoneria nordamericana vuitcentista de condició "plebea". Certament, ambdues condicions cal explicar-les en funció de mercats sectorials, empresarials i

la forma del motí comunitari legitimat en termes d'"economia moral", a l'article de Mary H. BLEWETT (1991): "*Manhood and the Market...*" sobre els conflictes de Fall River, i al llibre d'Ardis CAMERON (1993): *Radicals of the Worst Sort...* sobre les treballadores de la cotoneria de Lawrence, Massachusetts, del títol del qual prenc la citació literal a propòsit de la condició d'aquestes dones vista des de l'òptica dels fabricants.

⁶⁴ David MONTGOMERY (1995): "Wage Labor, Bondage...", ps. 15-19; la citació literal la trec de la p. 17. Les arrels socials i culturals d'aquesta tradició jurisprudencial han estat desenterrades amb precisió per Christopher Tomlins, qui ha subratllat les connexions entre la lògica "domèstica" del treball tardocolonial i postcolonial -amb la "servitud contractada" al capdavant-, i la jurisprudència anti-legislacionista que s'afirmà durant el segle XIX; vegeu Christopher TOMLINS (1993): *Law, Labor and Ideology...*, i Christopher TOMLINS (1995): "Subordination, Authority, Law:...". Una profundíssima lectura històrica del perquè de l'hegemonia jurisprudencial en el primer constitucionalisme nordamericà es pot trobar a Roberto L. BLANCO VALDÉS (1994): *El valor de la Constitución...*, ps. 87-177.

⁶⁵ Neville KIRK (1994): *Labour and Society...*, vol. I, p. 153.

⁶⁶ David MONTGOMERY (1995): "Wage Labor, Bondage...", ps. 17-18.

laborals substancialment diferents, mercats que en cap cas delimitaren de la mateixa manera les cultures de relació laboral i social de les filatures d'una i altra banda de l'Atlàntic. Però, en l'essencial, aquestes condicions expressaven la correlació de forces entre capital i treball dins i fora de la fàbrica, una correlació que és sempre genuïnament històrica, mai "*a condition or state of affairs which existed at any point in time, but a struggle, a chronic battle in industrial life which assumed a variety of forms*".⁶⁷ En conseqüència, si els filadors de selfactina del cotó nordamericà no conservaren ni les facultats organitzatives ni les jerarquies salarials i fabrils dels antics filadors de *mule-jenny*, fou, sobretot, perquè no disposaren de la capacitat de pressió laboral i institucional que aboqués els fabricants a reconsiderar-ho. Les temptatives sindicals i les derrotes filadores dels anys 1870s i 1880s -paral·lelament amb l'avenç de la filatura femenina de contínues d'anelles- exemplifiquen aquesta feblesa obrera, igual que la renúncia dels filadors de *mule*, l'any 1894, a organitzar-se en un sindicat nacional d'ofici, i la seva massiva incorporació a les "plebees" files dels *Knights of Labor*, l'emblema de l'ascens i vertiginosa caiguda de l'obrerisme unitari i classista als Estats Units d'entresigles.⁶⁸ Alhora, sembla molt probable que aquesta feblesa laboral i política dels treballadors de la filatura nordamericana tingués alguna cosa a veure amb l'extraordinària eficàcia productivista que demostrà la nova filatura de contínues d'anelles, que des de la primera dècada del segle XX encapçalà aquest subsector cotoner a nivell mundial. Segons ha demostrat Gregory Clark a partir de les completíssimes informacions acumulades per l'Oficina Governamental de Comerç del Estats Units entre 1907 i 1918, l'elevada productivitat per unitat laboral de la cotoneria nordamericana d'aleshores -que, acuradament ponderada, superava les de totes les altres grans cotoneries, inclosa la britànica- obeïa, sobretot, a la major eficàcia i intensitat del factor treball, de manera que els treballadors i treballadores nordamericans es feien càrrec de més fusos i de més telers per cap que els de cap altra cotoneria. Per bé que Clark suggereix que l'acceptació obrera d'unes o altres exigències i ritmes laborals "*was correlated -arreu- with the local real wage*", cal suposar que tota intensificació de l'esforç de treball havia comportat una rebaixa del seu valor salarial, ja es tractés del treball dels filadors de selfactina i de les filadores de contínua

⁶⁷ La citació literal correspon a David MONTGOMERY (1979): *Worker's Control in America...*, p. 10.

⁶⁸ La reconversió del sindicat nacional de filadors de *mule* en un sindicat nacional de filadors -sense més-, l'any 1894, a David MONTGOMERY (1987): *The fall of the house of labor...*, p. 157. Sobre l'ascens i caiguda dels *Knights of Labor*, i amb ells del sindicalisme i la política "de classe" als Estats Units d'entresigles, són útils les conclusions de Kim VOSS (1993): *The Making of American Exceptionalism...*, ps. 231-249; sobre l'"excepcionalitat americana" (el fracàs d'un moviment obrer ampli i potent amb autonomia política a la Nordamèrica de les primeres dècades del segle XX) cal veure, a més del llibre de Voss, el ja vell debat que acolliren les planes de *International Labor and Working Class History* entre Sean WILENTZ *et al.* (1984-1985): "Against Exceptionalism...".

nordamericans o del treball dels *piecers* britànics.⁶⁹ En ambdós casos, doncs, l'eficàcia productivista era l'anvers d'una estricta subordinació laboral a altres instàncies -*managerials* als Estats Units, obreres a la filatura britànica de selfactines- i d'una dilatada trajectòria de marginalitat sindical i política.

2.3. Arrels laborals i polítiques del treball filador finisecular

Em sembla important subratllar que la condició "aristocràtica" dels filadors de selfactina britànics reposava, primer de tot, en la seva autoritat laboral i social sobre altres treballadors i treballadores cotoners, i en particular sobre els nuadors o *piecers*. No sorprèn gens ni mica, doncs, que les cultures sindical i política d'aquests filadors s'allunyessin més i més de les dels filadors nordamericans, alhora que només molt parcialment tinguessin a veure amb les dels seus predecessors insulars de les dècades dels 1830s i 1840s. Si els filadors d'Oldham dels anys 1830s i primers 1840s (la "vanguàrdia obrera" rescatada per John Foster ara fa gairebé un quart de segle) s'havien valgut de la seva posició estratègica en el reclutament i organització del treball fabril per tal de mobilitzar la comunitat obrera a favor de la reforma laboral i política, els seus hereus del Lancashire sencer s'esforçaven, mig segle després, a defensar un *status* i una política laborals tan particulars com distants de tota noció ambiciosa de "classe".⁷⁰ Això últim no es traduïa, només, en un sindicalisme d'ofici exclusivista i sempre reconegut pels fabricants. Repercutia, també, sobre tot el treball cotoner -i fins sobre altres treballadors i treballadores industrials-, i sovint en el sentit de consolidar i aprofundir les jerarquies de tota mena -socials, laborals, familiars, de gènere...- que el vertebraven dins i fora de la fàbrica. Mentre el sindicat nacional de filadors de selfactina aglutinava gairebé el 100% de l'ofici -i això, segons una estructura progressivament burocratitzada-, els nuadors en continuaven exclosos i confinats en un sindicat menor interessadament subvencionat pel primer, i les filadores amb màquines contínues havien d'esperar a finals dels anys 1880s per sindicar-se, conjuntament amb la resta de treballadors i treballadores de la filatura, en la pionera *Cardroom Workers Amalgamation*.⁷¹

⁶⁹ Gregory CLARK (1987): "Why Isn't the Whole World Developed?"; la citació literal és a la p. 169. Una lectura crítica i interessant de l'argument de Clark es pot trobar a Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 147-148, qui retreu la desconsideració de l'autor a propòsit de la influència de les cultures "locals" de relacions laborals sobre el "salari real local", influència que segons Huberman podia resultar més decisiva que la de les taxes de productivitat i inversió.

⁷⁰ John FOSTER (1974): *Class Struggle and Industrial Revolution...*

⁷¹ Joseph L. WHITE (1982): "Lancashire Cotton Textiles", ps. 216-219. White subratlla les implicacions institucionals d'una política sindical que gravitava, fonamentalment, al voltant de l'establiment i el compliment de les llistes de preus salarials: la complexitat d'aquestes, i els coneixements que demandaven els seus càlculs, afavoriren la burocratització sindical, la

Els fabricants tendien a explotar els avantatges parcials que aquest ordre de coses els proporcionava, de la mateixa manera que ho feien els filadors, conscients, els uns i els altres, del risc de temptar el relatiu equilibri de forces i de les bondats menors d'una certa connivència. En un altre pla, s'entén doncs que, després de les ampliacions electorals del 1867 i el 1883, el sindicat de filadors acostumés a alinear-se amb candidatures conservadores o liberals, al contrari que el més feble, i per això més combatiu, sindicat de teixidors, sovint en l'òrbita de l'*Independent Labour Party*. O que la barreja de liberalisme radical i socialisme de la *Social Democratic Federation* semblés ben poc atractiva als ulls dels líders sindicals cotoners -en gran part per la influència de la direcció filadora-, i que les tribunes d'expressió d'aquella desqualifiuessin el *Trades Union Congress*, tutelat pel sindicat de filadors, titllant-lo de niu d'una "egoista aristocràcia obrera", de "*reactionary caucus "bossed" by a few fat, well-paid wire-pullers*". En el seu recent recorregut per l'imaginari obrer i popular britànic de la segona meitat del segle XIX, Patrick Joyce ha subratllat que no fou pas per casualitat que un dels principals propagandistes del socialisme insular d'entresegles, Robert Blatchford, imaginés un antagonista de ficció -un tal "John Smith"- que alhora que gens espavilat, satisfet de la rutina fabril, receptiu als planys dels fabricants i compromès amb l'*Old Unionism* reformista i conciliador, resultés ser un filador de cotó d'Oldham.⁷²

La història dels filadors de cotó britànics durant el segle XIX és, segons es miri, la història d'una aparent paradoxa. La paradoxa d'un col·lectiu obrer masculí que encetà el segon quart del segle amenaçat per les previsibles conseqüències de l'avenç fabril i del canvi tècnic i que, en part per tot això, encapçalà aleshores un ambiciós sindicalisme de factura radical, mentre que dècades després, consolidades la gran fàbrica i la tecnologia treball-estalviadora, tancà el segle ben refiat de la solidesa de la seva funció i jerarquia laborals alhora que de les bondats del legalisme sindical i polític. El sentit últim de la paradoxa és que si no hagués arrelat l'activisme laboral i sindical i l'inconformisme polític dels anys 1820s i 1830s, molt probablement la posició fabril dels filadors de l'últim terç del segle hauria estat menys rellevant i exclusiva, i les seves cultures sindicals i polítiques menys còmodament instal·lades en l'ordre finisecular britànic.

consolidació de "*trade union mandarins*", els quals, en bona lògica, s'erigiren en els primers advocats d'aquest sistema de relacions laborals.

⁷² Joseph L. WHITE (1982): "Lancashire Cotton Textiles", ps. 218-219; vegeu particularment l'exemple de James Mawdesley, secretari general del sindicat nacional de filadors fins l'any 1902 i propagandista *Tory* (p. 218). Les citacions literals a propòsit del *Trades Union Congress* les publicà, l'octubre de 1886, un dels principals òrgans de l'emergent socialisme britànic, el *Reynolds's Newspaper*, i les copio de Jon LAWRENCE (1992): "Popular Radicalism...", p. 178. Sobre Robert Blatchford i el seu "John Smith" (el sac dels cops en molts dels seus escrits dels anys 1890s i 1900s), vegeu Patrick JOYCE (1991): *Visions of the People...*, ps. 126-127.

El protagonisme sindical i polític dels filadors del Lancashire durant el segon quart del segle és al darrere de debats tan encesos com el que provocà el llibre de John Foster i la seva tesi a propòsit de les lluites pel control del procés de treball i l'impuls d'aquestes a una política estrictament obrera i específicament revolucionària -per socialista- a l'Oldham cotoner dels anys del cartisme. De fet, m'interessa menys la disputa interpretativa sobre la dimensió "classista" o només "democràtica" de la política d'aquests filadors,⁷³ i més l'evidència de la pressió col·lectiva i organitzada de l'ofici en defensa d'un determinat *status quo* laboral -el control obrer del reclutament, dels ritmes de treball, del preu fet...-, barrejada sovint de manera indestruïble amb les queixes contra la *Reform Bill* del 1832 i les proclames dels líders filadors a favor de la Carta o del programa cooperativista owenita.⁷⁴ Edward P. Thompson no ha desaprofitat gens ni mica la figura de John Doherty, el cap visible dels filadors del Lancashire en aquests anys, qui lliurà tota mena de batalles, des d'oposar-se al restabliment de les *Combination Acts* fins a promoure els *Operative Spinners of England, Ireland and Scotland* i la més global *National Association for the Protection of Labour* durant el bienni 1829-1830, tot plegat mentre negociava amb els fabricants de Manchester i, més endavant, amb les *Factory Comissions*.⁷⁵ Doherty, en tant que filador de *mule-jenny* -tot just quan s'acabava de patentar la selfactina- i agitador cartista, admet totes les hipotètiques filiacions ideològiques i polítiques que separaven, alhora que unien, el radicalisme artesà i el socialisme owenita dels treballadors fabrils més "qualificats". Però en tant que treballador fabril amb atribucions tècniques i organitzatives ben específiques i sovint estratègiques, la seva projecció pública, sindical i política, suggereix sobretot una lectura: la de la lluita d'un col·lectiu obrer, acostumat a una notable autonomia laboral i a l'exercici d'una autoritat fabril gens menor, per tal de no cedir ni un pam d'aquestes prerrogatives, sobre les quals fundava un control decisiu del procés i del

⁷³ La tesi de Foster: John FOSTER (1974): *Class Struggle and Industrial Revolution...*, vegeu les ps. 250-254. Probablement, la crítica més completa i treballada de la tesi "classista" d'arrel marxista de Foster continua essent-ho l'article que li dedicà Gareth Stedman Jones l'any 1975, i que he consultat en la seva traducció castellana: Gareth Stedman JONES (1989): "Lucha de clases y Revolución...".

⁷⁴ Sobre el primer sindicalisme dels filadors, la fundació de la *Spinners' Union*, i les primeres grans vagues de l'ofici, d'ençà l'any 1818, he consultat Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, p. 21; E. P. THOMPSON (1989): *La formación de la clase obrera...*, vol. II, ps. 234-236; i John FOSTER (1974): *Class Struggle and Industrial Revolution...*, ps. 101 i ss.. Les queixes contra la Llei de Reforma del 1832 i les proclames a favor de la Carta i del programa owenita: a E. P. THOMPSON (1989): *La formación...*, vol. II, ps. 409-411 i 433-438; Gareth Stedman JONES (1989): "Lucha de clases y Revolución...", ps. 54-60. Sobre l'owenisme i el seu atractiu per als treballadors fabrils, cal veure les aclaridores pàgines d'E. P. THOMPSON (1989): *La formación...*, vol. II, ps. 391-422 i, des d'una perspectiva més concreta, els excel·lents estudis de Noel W. THOMPSON (1984): *The people's science...*, i Gregory CLAEYS (1989): *Citizens and saints...* .

⁷⁵ E. P. THOMPSON (1989): *La formación de la clase obrera...*, vol. II, ps. 88-89, 235-237, 385 i 409-411. Sobre Doherty com a interlocutor de les *Factory Comissions*, l'any 1837: Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", p. 70.

mercat de treball. Sobre això últim Michael Huberman ha aportat prou evidències, i ha demostrat com s'ho feren els filadors de *mule* del Lancashire, durant el segon quart del segle, per "escapar del mercat".⁷⁶ D'una banda, via la negociació formal i la institucionalització de les relacions laborals, encara que això amb alts i baixos: les tarifes col·lectives de preus salarials o el compliment de les directrius sindicals que regulaven el reclutament dels ajudants i n'excloïen les dones. De l'altra, mitjançant un ampli dispositiu de "costums" i "tradicions" laborals, no escrits enlloc, que eren, alhora, causa i conseqüència de la centralitat fabril dels filadors i de la seva recent però ben definida identitat d'ofici: és el cas del control col·lectiu de la producció per cap i de la marginació comunitària d'aquells filadors que excedissin de molt la fabricació mitjana, amb l'objectiu de defensar una determinada correlació entre esforç i ingrés, tinguda per "justa"; o el boicot, també col·lectiu i públic, a aquells fabricants que no respectessin certes conductes inspirades pel que Huberman ha anomenat "*invisible handshakes*", conductes com ara retallar la jornada de treball abans que el preufet en una conjuntura de crisi, o fer valer la major edat i antiguitat si els acomiadaments resultaven inevitables. Huberman no s'està de precisar que l'estructura empresarial i el mercat de la filatura cotonera del Lancashire d'aquests anys ja es caracteritzaven per la fragmentació i la forta competència, sobretot en les àrees urbanes, i que això afavoria l'exigència filadora d'una cultura patronal "justa" i l'interès empresarial per gaudir d'aquesta reputació.⁷⁷ Fos com fos, el cert és que foren nombroses les estratègies obreres i patronals que confluïren en una mena d'"economia moral" dels filadors de *mule* britànics, que dotaren el col·lectiu d'un perfil laboral i social molt precís, i d'una autoconsciència que, si ho era de classe, era perquè primer i sobretot ho era d'"ofici", és a dir, associada a unes condicions de treball força concretes i exclusives. Durant els últims anys 1840s i els primers 1850s -anys particularment foscos per al sindicalisme britànic-, els filadors del Lancashire no cessaren de legitimar les seves mobilitzacions i demandes fent ús d'aquest arsenal ideològic acumulat durant les dècades anteriors, confirmant, com ha escrit Patrick Joyce, "*that industrial conflicts were about mastership and authority, respect and honour, as much as they were about material considerations*".⁷⁸

És interessant fer notar que, tot i disposar d'antecedents prefabrils de filadors per compte propi o "independents" més aviat parcials, els filadors de cotó britànics revestiren la seva feina a la fàbrica, des de molt aviat, d'una memòria i d'una justificació *artesan*. Amb anterioritat a la

⁷⁶ Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...* .

⁷⁷ Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 82 i ss. (l·listes de preus salarials), 21 (exclusió de les dones del sindicat de filadors), 43-48 (restricció filadora de la producció) i 110-131 (crisi cotonera i reajustaments laborals). Sobre el concepte "*invisible handshakes*", vegeu Michael HUBERMAN (1986): "Invisible Handshakes...".

⁷⁸ Alguns exemples de legitimació "moral" de les mobilitzacions filadores durant els primers anys 1850s: Patrick JOYCE (1991): *Visions of the people...*, ps. 109-111; també, Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, p. 44. La citació literal, a Patrick JOYCE (1991): *Visions of the people...*, p. 110.

primera mecanització de la *mule* de Crompton -que es produí durant la dècada dels 1790s i mecanitzà parcialment l'operació d'elaborar fil, és a dir, d'estirar i tòrcer la metxa de cotó- la conducció de les màquines de filar havia correspost, molt majoritàriament, a les dones. La filatura del cotó havia estat, durant la segona meitat del segle XVIII, una manufactura domèstica i de tallers rurals més o menys modestos, una manufactura que havia xuclat fonamentalment treball femení i infantil. Els homes adults, cas d'intervenir-hi activament, s'havien reservat la tria i preparació del cotó i, sobretot, l'organització de la fabricació, també en moltes *empreses* d'àmbit familiar. Així que es generalitzà la fàbrica urbana amb la filatura de *mules* -en gran part, per l'aplicació de la força de vapor-, els homes desplaçaren les dones en el govern de les màquines, i això per raons d'exigència física de la feina i de major i més eficaç autoritat respecte dels treballadors auxiliars, la demanda dels quals augmentà en la mateixa mesura que ho feia el volum de fusos a càrrec del filador.⁷⁹ Però el que resultà decisiu per a la reconversió *artesana* de la tasca de filar cotó, per a la seva transformació en un *ofici* vertebrat per pràctiques i usos amb la força del costum, fou la transferència sense fissures a l'espai fabril de la subcontractació de treball confiada a homes adults. Una estratègia d'organització laboral que en la filatura femenina havia generat escasses connotacions de "qualificació" tècnica i social, s'omplí, en la nova filatura masculina, de sentits positius. Sentits que tenien tant a veure amb la masculinització de la figura del filador/a com amb el fet que "*many male spinners had come from crafts that possessed rudimentary trade organizations that regulated apprenticeship, workplace customs, and piece rates*".⁸⁰ En conseqüència, des dels primers anys del segle XIX la tasca del filador es codificà com a "ofici", d'una banda incorporant tradicions de treball i nocions de justícia laboral més generals, i de l'altra reinventant-se com a tal en el dia a dia del pols entre fabricants i filadors. Algunes temptatives patronals de substituir homes per dones en les noves *mules* -reduïnt el nombre de fusos per filador/a- o d'assignar més treball als filadors -ampliant la capacitat de les màquines o disposant-ne dues com si fossin una- tingueren poca sort, en part pels costos implícits en la reorganització, en part per la ferma oposició dels filadors, armats amb l'apel·lació al "costum" i amb l'incipient sindicalisme d'ofici.⁸¹ Fou en aquest context que es consolidaren la subcontractació interna i les facultats directives del filador;

⁷⁹ Sobre la progressiva mecanització de la *mule*: William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 82-84; Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 55-56. Sobre la filatura prefabril a la Gran Bretanya del segle XVIII, i sobre la mobilització de treball femení, vegeu el Capítol 4 d'aquest mateix treball. Sobre la masculinització de la feina de filar cotó amb màquines *mules* i sobre els incentius tècnics i organitzatius que la propiciaren: William LAZONICK (1990): *Competitive Advantage...*, ps. 80-85; Isaac COHEN (1985): "Worker's Control...", ps. 59-63.

⁸⁰ Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, p. 21.

⁸¹ Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 20-29. Sobre els primers sindicats dels filadors de *mule* britànics es pot consultar Alan FOWLER i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats...*, ps. 14-35.

una cultura filadora del preufet particularment detallista, que tenia en compte els diferencials salarials entre districtes cotoners, la finor del fil elaborat i la qualitat del cotó a filar, i que recelava de la pressió a la baixa associada a les màquines noves i més grans; i també tot un codi moral a propòsit de les relacions laborals en el sector, que abraçava des de la reivindicació de la condició masculina de l'ofici fins "*the customary standard of a fair day's pay for a fair day's work*" (i els múltiples significats que, des de la perspectiva dels filadors, connotava l'adjectiu).⁸²

William M. Reddy, en el seu estudi magistral sobre l'"ascens de la cultura del mercat" al tèxtil francès dels segles XVIII i XIX, ha demostrat que moltes de les pràctiques i percepcions obreres que formatejaren la feina de filar amb *mule-jennies* a les fàbriques britàniques també la modelaren a les filatures del continent. Reddy ha cridat l'atenció sobre la dimensió polièdrica del treball fabril, contraposant-la a l'objectivitat comptable del "llenguatge del mercat", i ha subratllat la centralitat, per a l'experiència filadora a la fàbrica, de "*so many things... every day that money calculations could not be applied to*". Per a Reddy, aquest estol d'experiències i satisfaccions quotidianes difícilment monetaritzables -fruit de la capacitat del treballador subcontractista per gestionar amb relativa autonomia el propi esforç, d'utilitzar prou elàsticament el temps fabril- influí, amb tanta o més força que les tarifes preufetaires, en la política dels filadors. De fet, les disputes sobre retribucions no es produïren mai al marge d'aquestes altres consideracions no monetàries, i l'"economia moral" dels primers filadors francesos, com la dels anglesos, fou una justificació codificada de les seves aspiracions i lluites presents abans que l'herència cultural de cap *age d'or*.⁸³ Reddy il·lustra aquesta lògica obrera, i l'empenta sindical i política que proporcionà als filadors francesos, amb les mobilitzacions

⁸² Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 20-21; la citació literal és a la p. 20.

⁸³ William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, ps. 330-333; la citació literal és a la p. 331. Reddy proposa una observació que em sembla molt pertinent a propòsit de l'ús interpretatiu del concepte "economia moral" en l'àmbit del que anomenem "història del treball": "*The idea that laborers defended a culture of work that can be characterized as a moral economy is valid beyond doubt for many of the cases to which it has been applied. But it is also necessary to recognize that defend of such moral standards need not have been motivated by memory of the past.*" [p. 331] I ho il·lustra amb un exemple: "*..the spinners [de Rouen] resisted being forced to think in terms of a fine-tuned trade-off between their pace of work and their income. The violation was invisible to anyone who did not stand in front of the machine and know what it was like to live there. But for those who did, it was not necessary to hark back to old traditions or values, or to a golden moral standard of the past in order to feel the sense of loss at the new constraints on action.*" [p. 332] Considero que aquesta apreciació no menysté, en cap cas, el valor explicatiu de l'"economia moral" tal i com la pensà Edward P. Thompson; al contrari, li fa justícia en la mesura que la situa, explícitament, en el territori que més interessava Thompson i a partir del qual l'imaginà: el territori del conflicte social. Sobre l'"economia moral" thompsoniana cal veure els imprescindibles E. P. THOMPSON (1995): "La economía "moral" de la multitud..." i E. P. THOMPSON (1995): "La economía moral revisada".

filadores dels primers dies de la Monarquia de Juliol, l'any 1848. Aleshores els filadors de les grans cotoneries del nord, de Lille i de Rouen, s'oposaren obertament a les intencions dels fabricants de replantejar parcialment el sistema de retribució del treball. Els fabricants pretenien, d'una banda, que el pagament a preu fet es condicionés també a la inversió de treball, de tal manera que el filador rebés un o altre preufet segons el volum de fil elaborat durant la setmana per l'equip que governava. De l'altra, entenien del tot normal que amb l'adquisició de *mule-jennies* que incorporaven fins a 426 fusos -per 216 de les *mules* més freqüents fins aleshores- els filadors acceptessin una rebaixa del preufet, amb l'argument que el teòric augment de la producció per equip compensaria, en termes de l'ingrés obrer, la retallada del preu del fil. Però la resposta dels filadors fou doblement negativa. Acceptar un preufet dependent dels nivells de producció exigia fer més regular els ritmes de treball i més eficaç la coordinació de tots els membres de l'equip -no en va una menor fabricació podia desvaloritzar el fil-; renunciar, doncs, al major marge de maniobra a peu de màquina que es desprenia d'un preufet que tingués menys en compte el factor esforç. Reclamar les mateixes tarifes preufetaires independentment de la dimensió de les màquines era, d'altra banda, una manera de bloquejar la major assignació de treball -i la seva desvalorització- a què aspiraven els fabricants, i de recordar-los que *en aquell ordre de coses* la millora de la productivitat era, sobretot, una responsabilitat -i per tant un guany- del filador subcontractista.⁸⁴ Com els filadors de *mule* anglesos, els de la Normandia tenien un alt concepte de la seva posició estratègica en l'organització del treball fabril, el que es traduïa en una identitat i un orgull col·lectius que els duïen a tractar els fabricants de tu a tu: "*What the spinners of the Rouen are tried to obtain in 1848 was not relief from subsistence-level wages set by the grim operation of the self-regulating market. Such an idea could not have been further from their minds or from the realities of their practical work experience. What they wanted was to be treated, as much as possible, as independent operators, equal in dignity to the owners, free of all but self-generated discipline, dealing with owners of the machines on terms set by the Republic, terms which allowed them to be the principal beneficiaries of any advance in the productivity of their labor. Here was their idea of the organization of work.*"⁸⁵ Ara bé, la capacitat sindical i política dels filadors per fer valer aquesta posició de força s'esgotaria a mesura que s'anés concretant la restauració conservadora simbolitzada per Lluís Napoleó. El Segon Imperi esdevindria l'escenari d'una ofensiva patronal que, lluny de restaurar, acabà escombrant alguns dels hàbits laborals que havien protegit la gens menyspreable autonomia dels filadors francesos durant la primera meitat del segle.⁸⁶

⁸⁴ William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, ps. 204-218 i 332-333.

⁸⁵ William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, p. 209.

⁸⁶ William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, ps. 212-218 i 227-252; són particularment interessants les reflexions de Reddy a propòsit de la generalització de la vaga

A França doncs, com a la Gran Bretanya, el filar cotó amb màquines *mules* es vertebrà, durant les primeres dècades del segle XIX, com un "ofici" fabril ben específic, laboralment estratègic, salarialment capdavanter i socialment i genèricament restringit; i tot això, tant o més que per conveniències de la feina i dels fabricants, per raó de la pressió col·lectiva dels filadors i de les bases laborals que la propiciaven. Els *minders* britànics heretaren dels filadors de *mule-jenny* un ampli ventall de tradicions laborals i societàries, i mitjançant la defensa i reconversió d'aquestes, renovaren, en un context que també havia canviat, una condició "aristocràtica" que la progressiva desqualificació tècnica de l'ofici no semblava presagiar. De fet, tampoc les majors exigències tècniques de la filatura de les primeres *mules* mecàniques permeten explicar satisfactòriament el perquè de l'autonomia laboral i política d'aquells filadors, com ho confirma la significativa feblesa obrera en la filatura nordamericana a cavall entre la *mule-jenny* i la selfactina. La distinta sort de les filatures britànica, francesa i nordamericana durant el segle XIX, dels seus ordres laboral i social, és una incògnita que depèn de moltes variables, algunes comunes, particulars les altres. Així, ni amb el vent a favor de la qualificació, la subcontractació interna i un mercat de treball en expansió, aconseguiren els primers filadors nordamericans de consolidar-se laboralment i sindical. A França, on la restauració bonapartista desfermà les "forces del mercat" amb més contundència que no ho féu el liberalisme gladstonià, els filadors de selfactina no retindrien la rellevància dels seus predecessors ni la dels *minders* de l'altra banda del Canal. Tampoc els mercats cotoners francès i britànic s'assemblaven gaire, i els fabricants de robes de cotó de Rouen, Lille i Mulhouse gaudien d'un marge de maniobra empresarial i social prou més ampli que el que constrenyia als fabricants de fil del Lancashire.⁸⁷ En últim terme, però, la condició "aristocràtica" dels filadors anglesos, la "plebea" dels filadors nordamericans, i el trànsit de l'una a l'altra dels filadors francesos, foren els resultats de lluites laborals i socials gens menors per als seus protagonistes.

Els "aristòcrates" del cotó britànic heretaren moltes coses, però no pas els seus títols.

* * *

Sabem ben poca cosa dels filadors de cotó a la Catalunya de mitjan segle XIX, fora que, almenys a la ciutat de Barcelona, en algun moment s'erigiren en el més semblant a una "aristocràcia" fabril amb influència dins i fora del món del cotó. La detalladíssima informació

organitzada com a estratègia de lluita filadora, precisament arran de la imposició patronal de polítiques més estrictes de control i intensificació de l'esforç obrer, durant les dècades dels 1850s i 1860s (vegeu les ps. 246-252).

⁸⁷ La cotoneria francesa de mitjan segle XIX presentava una molt major integració vertical que la britànica, i una major capacitat oligopòlica -empresarial però també política- dels seus grans fabricants, particularment dels alsacians.

que recollí Ildefons Cerdà l'any 1856 a propòsit de "*la clase obrera de Barcelona*" em sembla, en aquest sentit, tan reveladora com indiscutible [vegeu la Taula 2.1.].⁸⁸ Els 800 filadors amb màquines *mule-jennies* que aleshores comptabilitzà Cerdà en el cotó de la ciutat, constituïen una ínfima minoria dels més de 21.000 treballadors i treballadores del sector, i no diguem dels gairebé 55.000 obrers i obreres de tots els oficis que l'enginyer i urbanista osonenc registrà en el seu cens. Malgrat això, aquests filadors es feren notar durant els anys centrals del segle. D'una banda perquè, segons les dades publicades per Cerdà, eren els treballadors cotoners més ben pagats de la ciutat, a excepció -cal suposar- dels majordoms i encarregats de fàbrica. Cerdà estimà (a partir d'informacions de primera mà) que el jornal net mitjà dels filadors de *mule-jenny* barcelonins -que treballaven a preu fet- oscil.lava entre els 12,5 i els 17 rals diaris (75-102 rals nets setmanals), per damunt dels 8-9 rals diaris (48-54 rals setmanals) dels altres treballadors masculins i adults de la filatura, els entre 7 i 13 rals diaris en què es movien la immensa majoria dels teixidors de cotó i de teixits de mescla, i els 10-12 rals diaris dels pintadors i dels peons de les fàbriques d'estampats i blanqueig. A l'igual que els filadors de *mule-jenny* britànics, francesos i -menys- nordamericans, aquests filadors es feien càrrec del reclutament, supervisió i pagament d'un o dos ajudants, segons un mecanisme de subcontractació interna que si bé, en el cotó català, no era exclusiu de la filatura, sí que era on es feia més complex i visible.⁸⁹ Cap d'aquestes particularitats salarials i laborals podien ser alienes a la centralitat sindical i política d'aquesta minoria cotonera durant la dècada dels 1850s, centralitat que culminà en el protagonisme filador durant el Bienni Progressista (1854-1856) i del que tenim tantes pistes gràcies al documentadíssim estudi de Josep Benet i Casimir Martí.⁹⁰ Un protagonisme que han simbolitzat -abusivament, al meu entendre- les imatges de l'atac obrer contra les màquines selfactines el juliol de 1854, i la del Josep Barceló executat per ordre del capità general Zapatero, però que també representaren homes com Joan Miralles, líder sindical filador des dels anys de la Dècada Moderada, negociador influent i interlocutor molt escoltat pel governador Pascual Madoz després de les jornades de juliol, futur integrant de la governamental Junta Consultora de Barcelona, d'una candidatura Progressista a Corts i de l'ajuntament de la ciutat, on hi entrà el novembre de 1854 de la mà d'un vell conegut, Àngel Jofresa, ambdós escollits regidors sota la condició pública, i pionera, de "*obreros*".⁹¹ El mateix Joan Miralles

⁸⁸ Ildefonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera...".

⁸⁹ Totes les dades sobre el treball al cotó barceloní de l'any 1856 procedeixen d'Ildefonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera...", ps. 587-616, i en alguns casos les he reelaborat parcialment [vegeu la Taula 2.1.].

⁹⁰ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...* .

⁹¹ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 354 i ss. (l'atac contra les màquines selfactines), 767 i ss. (el procés, condemna i execució del líder filador Josep Barceló), 489-493 (Joan Miralles, interlocutor de Madoz), 299-300 (nota 31) (Joan Miralles, membre de la Junta Consultora de Barcelona), 539-546 (Joan Miralles, candidat

que fou elogiat a les Corts, en circumstàncies molt tenses, per dos patricis de la volada de Madoz i Laureà Figuerola, perquè exemplificava totes les virtuts públiques dels filadors catalans o, en paraules del primer, a "*la clase de hiladores [...] en que sobreabunda extraordinariamente el buen sentido [...], en que la industria de Cataluña es la más beneficiada*".⁹²

[Vegeu a continuació la Taula 2.1.]

L'estudi que teniu a les mans és una temptativa d'explicar com s'articularen treball i política quan la primera industrialització catalana, durant el segle que separà la dècada dels 1780s de la dels 1880s. Una temptativa que gravita, deliberadament, al voltant del treball de la filatura del cotó, al voltant de les trajectòries laborals i socials d'aquest subsector manufacturer. De cap manera, però, pretenc destriar la filatura d'altres referents empresarials i socials amb els quals coincidí o convisqué, associats o no al món del cotó. De fet, em sembla que la relativa -per comparada- centralitat social i política dels filadors barcelonins dels anys 1854-1856 és un atractiu punt de partida, sobretot en la mesura que suggereix, almenys, un parell de preguntes amb capacitat de justificar tota una recerca.

Suggereix una pregunta retrospectiva: ¿com i per què es transformà a Catalunya el treball de filar cotó, refent-se una feina majoritàriament femenina i socialment marginal en un ofici preferentment masculí que esdevingué l'hipocentre del treball fabril cotoner?

I també una segona pregunta, que mira cap endavant: ¿per què, si molts filadors barcelonins sentien com a propis, l'any 1854, els reconeixements laborals i patricis de què gaudia aleshores el seu portaveu Joan Miralles⁹³, Josep Roca i Galès ignorà del tot els filadors de cotó trenta anys més tard, en plànye's de l'absència al tèxtil del país d'una élit obrera de confiança, d'un "*poderoso elemento [obrer] de amor a las libertades democráticas y al orden social, moral y material*"⁹⁴? O, en altres paraules: ¿què havia canviat durant aquests anys a la filatura autòctona per tal que la prudent "*comisión obrera catalana*" escrivís, l'any 1889: "*hoy nuestros obreros [els homes] tienen horror a las industrias textiles*"⁹⁵

Progressista a Corts), 546-560 (Joan Miralles, regidor municipal). Vegeu, sobre Joan Miralles i el sindicat filador abans del 1854, el Capítol 5 d'aquest treball.

⁹² Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 738-742; copio la citació literal de la p. 739.

⁹³ Testimonis d'això a Josep BENET i Casimir Martí (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 489-493 i 738-742.

⁹⁴ BMB, Correspondència rebuda per Víctor Balaguer, Manuscrit 310: carta de Josep Roca i Galès a Víctor Balaguer (10-01-1884).

⁹⁵ *Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana...* (1889), p. 59.

TAULA 2.1.:
EL TREBALL DEL TÈXTIL BARCELONÍ L'ANY 1856 SEGONS L'ESTADÍSTICA DE CERDÀ:
TREBALL, GÈNERE I SALARI SEGONS OCUPACIÓ O MENA DE FEINA

	HOMES/ "NIÑOS"*	setmanal net [en rals]	DONES/ "NIÑAS"*	setmanal net [en rals]	TOTAL TREBALLAD.
FILATURA	2.288		**2.922		5.210
Cardes/"Xaponers"	145	48,0-56,0	-		145
Batans	97		?		?
bataneres filatura de <i>mule-jennies</i>			?	28,0-40,0	?
ajudants filatura de <i>mule-jennies</i>			?	20,0-26,0	?
bataneres filatura de selfactines			165	34,0-36,0	165
ajudants filatura de selfactines	97	16,0-18,0	68	16,0-18,0	165
Manuars	-		?		?
manuars filatura de <i>mule-jennies</i>			?	36,0-40,0	?
ajud. filatura de <i>mule-jennies</i>			?	28,0-34,0	?
Metxeres	140		?		?
metxeres filatura de <i>mule-jennies</i>			?	36,0-52,0	?
ajud. filatura de <i>mule-jennies</i>			?	24,0-32,0	?
metxeres filatura de selfactines			165	34,0-36,0	165
ajud. filatura de selfactines	140	16,0-18,0	25	16,0-18,0	165
Màquines de filar <i>mule-jennies</i>	1.800		800		2.600
filadors màquines "grans"	200	81,3-101,3			200
ajud. nuadors màquines "grans"	200	36,0			200
ajud. metxa màquines "grans"	200	20,0			200
filadors màquines "petites"	400	74,6-84,6			400
ajud. metxa màquines "petites"	400	14,0			400
filadors/es màquines "petites"	200	52,6-72,6	400	52,6-72,6	600
ajud. metxa màquines "petites"	200	10,0	400	10,0	600
Màquines de filar selfactines	[106]		[394]		[500]
filadors/es	53	48,6-54,6	197	48,6-54,6	250
***ajud. nuadors	?	34,0-36,0	?	34,0-36,0	?
ajud. metxa	53	16,0-18,0	197	16,0-18,0	250
TISSATGE	8.023		5.272		13.295
Telers manuals "amb calques"	3.015		2.436		5.451
canilleres que treballen...					
...a les fàbriques			1.100	18,0	1.100
...a domicili			500	9,0-12,0	500
ordidores que treballen...					
...a les fàbriques			220	18,0-24,0	220
...a domicili			100	12,0	100
rodeteres que treballen...					
...a les fàbriques			105	18,0-24,0	105
...a domicili			50	12,0	50
teixidors/es de teixits "comuns"					
...a les fàbriques	****1.980	42,0-78,0	220	30,0-60,0	2.200
...a domicili	900	60,0-78,0	100	42,0-60,0	1.000
teixid. teixits "de novetat" [Fabr.]	****?	90,0			?
aprenents de teixidor/a [fàbriques]	99	?	11	?	110
nuadors/es [fàbriques]	36	66,0-72,0	30	60,0-66,0	66
Tel. Jacquard [cotó, mescla i seda]	3.574		1.991		5.565
canilleres cotó i mescles					
...a les fàbriques			900	12,0-18,0	900

TAULA 2.1.

...a domicili			50	9,0-12,0		50
ordidores cotó i mescles						
...a les fàbriques			180	18,0-24,0		180
...a domicili			10	12,0		10
rodeteres cotó i mescles						
...a les fàbriques			86	18,0-24,0		86
...a domicili			5	12,0		5
fimbriadores cotó i mescles [fabr.]			350	18,0-24,0		350
preparació sederies [fàbriques]			300	18,0-24,0		300
teixidors de cotó i mescles...						
...a les fàbriques	1.800					1.800
"3a. classe"		69,0-78,0				
"2a. classe"		54,0-60,0				
"1a. classe"		42,0-48,0				
...a domicili	100					100
"2a. classe"		54,0-60,0				
"1a. classe"		42,0-48,0				
aprenents teixid. cotó i mescles	90	?				90
teixidors/es de seda [fàbriques]	400	60,0-72,0	100	48,0-54,0		500
aprenents teixidors de seda	25	?				25
ajudants teixidors amb Jacquard	1.100	9,0-15,0				1.100
nuadors/es [fàbriques]	59	60,0-72,0	10	60,0-66,0		69
Telers mecànics [cotó]	974		650			1.624
rodeteres [a domicili]			50	18,0-24,0		50
teixidors que governen 2 telers						
...a les fàbriques "de 1a. classe"	493	80,0				493
...a les fàbriques "de 2a. classe"	179	60,0				179
...a les fàbriques "de 3a. classe"	60	44,0				60
teixidors que governen 1,5 telers						
...a les fàbriques "de 1a. classe"	66	60,0				66
...a les fàbriques "de 2a. classe"	118	45,0				118
...a les fàbriques "de 3a. classe"	38	34,0				38
teixidors/es que governen 1 teler						
...a les fàbriques "de 1a. classe"	20	40,0	305	40,0		325
...a les fàbriques "de 2a. classe"			226	30,0		226
...a les fàbriques "de 3a. classe"			69	24,0		69
Telers per a cintes, galons, etc.	460		195			655
teixidors de cintes de cotó	85	54,0-58,0				85
ajud. teixid. cintes de cotó	45	6,0-9,0				45
teixidors/es de galons, tirants...	165	54,0-63,0	195	24,0-36,0		360
ajud. teixid. galons, tirants...	165	6,0-9,0				165
ACABATS	3.073		38			3.111
Aprestadors	160	60,0-72,0				160
Blanquejadors	38	48,0	38	36,0		76
Estampats/Pintat de teles						
oficials estampadors/pintadors	275	60,0-80,0				275
ajudants "guiadors"	275	16,0-18,0				275
ajudants que "üiren el bach"	275	8,0-10,0				275
Peons fabr. estampats i blanqueig	2.050	60,0-68,0				2.050
TOTALS	13.384		8.232			21.616

* Gairebé sempre que Cerdà utilitzà els termes "niño"/"niña" especificà que l'edat "es de 8 a 15 años".

** Respecte de la preparació de la filatura amb màquines *mule-jennies*, Cerdà només precisà que eren 1.305 les dones/nenes "que se ocupan en los batanes, en las mechas, etc." [p. 595].

*** En aquest punt les dades que proporciona Cerdà són confuses. D'una banda, en la suma global de "Hiladores en máquinas Self-actings" [p. 597] no inclou cap ajudant nuador. De l'altra, quan detalla el setmanal net dels filadors/es de selfactina, n'ha restat el que aquests/es podien pagar "por el ayudante anudador" [p. 598]. He optat per respectar ambdues informacions, encara que contradictòries, ja que altres evidències suggereixen que de fet es produïen totes dues situacions.

**** Cerdà no discriminà el nombre de teixidors manuals de teixits "comuns" del nombre de teixidors manuals de teixits "de novetat", i els comptà conjuntament (probablement perquè un mateix teixidor podia jugar durant l'any ambdues menes de fabricacions). Sí que en precisà, en canvi, el diferencial salarial [ps. 609-610].

FONT:

Elaboració pròpia a partir de

Ildelfonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856", ps. 587-616.

II

Genealogies de la fàbrica filadora (1780s-1800s)

Capítol 3

De la fàbrica d'indianes a la manufactura rural: la nova filatura del cotó i el renovat treball *domiciliari*

3.1. Els límits de la temptativa fabril (1760s-1780s)

3.1.1. En un article pioner a propòsit de la formació de la indianeria catalana, Ramon Grau i Marina López precisaren, ja fa anys, la cronologia i els promotors de la introducció de la filatura en la indústria cotonera del Principat. Grau i López documentaren que indianaires de la primera generació, com el potent Bernat Glòria, de Barcelona, o el mataroní Jaume Campins, filaven cotó americà a les seves fàbriques almenys des del trienni 1748-1751. La data del 1765 i el nom de Josep Canaleta, esgrimits durant dècades com a punts de partida de la filatura del cotó a Espanya, resultaven convenientment resituats. Tot i això, les motivacions que havien impulsat Glòria i Campins a integrar el filat en les seves fàbriques d'indianes havien de ser les mateixes que anys després empenyerien Canaleta a fer-ho: fonamentalment, la voluntat de pressionar a la baixa els preus fixats pels principals proveïdors de fil de la indianeria catalana, és a dir, els fabricants i comerciants maltesos.¹

En un treball més recent, Josep Maria Delgado ha confirmat els arguments de Grau i López alhora que ha matisat el sentit estrictament instrumental d'aquesta primera filatura, que en paraules dels darrers s'hauria cenyit al joc "d'emprendre[-la] en el moment precís en què les exigències dels maltesos augmenten i abandonar-la després que aquests han modificat llur

¹ Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1974): "Empresari i capitalista...", ps. 25-26.

política”.² Delgado demostra que ni l'abaratiment del filat maltès ni l'aranzel moderadament proteccionista del 1760 desterraren la filatura d'algunes fàbriques barcelonines, i que d'altres l'incorporaren durant aquests anys. Així, una de les principals firmes de pintats i estampats escripturada a la ciutat de Barcelona durant la dècada dels 1760s, Isidre Cathalà, Llorenç i Companyia, comptava entre els seus socis amb Joan Aran, l'encarregat de “cuidar, de rebre los cotons, preparar-los, triar-los, fer-los debanar i ordir, i entregar les peçes urdides als teixidors”. Anys més tard, el 1778, l'inventari de la fàbrica de Cathalà revelava la propietat de 93 torns de filar. Joan Pongem i Companyia, una altra de les empreses indianaires de primera fila, disposava l'any 1763 a la seva fàbrica de Sant Vicenç Ferrer de 32 torns per a filar i debanar i de 2 torns per a ordir, amb els quals treballaven 32 dones, a més de 75 telers. Una inspecció realitzada l'any següent a la fàbrica dels Glòria, transcrita també per Delgado, ens demostra que la integració fabril de les tres fases de la manufactura cotonera (filat, teixit i acabat) era una realitat si més no en algunes de les grans empreses barcelonines. La fàbrica dels Glòria s'equipava amb 42 torns de filar i 2 ordidors, tot a càrrec de 46 dones. Molt significativament, la fàbrica de draps que gestionava la mateixa empresa havia resolt la filatura de la llana d'una manera ben diferent: mentre els teixidors treballaven majoritàriament a la fàbrica de Barcelona, el 15 cardadors i les 190 filadores eren, tots i totes, “*empleados en diversas áreas del Principado*”.³

Les maniobres dels comerciants maltesos per a retenir la seva quota en el mercat català -maniobres sovint obertament hostils per als interessos de la cotoneria local-, i l'arribada de les primeres remeses importants de cotó en floca americana, reforçaren la voluntat de la Junta de Comerç i d'alguns fabricants de consolidar una filatura autòctona. L'any 1763 coincidiren un fosc episodi d'espionatge industrial, promogut per agents maltesos amb la intenció d'establir una rèplica de la “fàbrica” indianaire catalana a l'illa, i l'obertura d'una factoria de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona a Cumaná, port de sortida de gran part del cotó americà exportat des de l'imperi espanyol.⁴ Fou en aquesta conjuntura que Josep Canaleta sol·licità franquícies per a importar cotó en floca de Llevant i d'Amèrica, i fou en aquesta conjuntura que la Junta de Comerç recolzà la sol·licitud de Canaleta, i que es posicionà públicament per tal “*que los fabricantes prefieran el algodón de nuestra América al de los extranjeros*”. En qualitat d'aval de la seva petició, Canaleta feia saber que tenia a la seva fàbrica de Barcelona 30 torns manuals de filar on treballaven dones i nens. El setembre de 1765 Canaleta ja comptava

² Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): “De la filatura manual...”; Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1974): “Empresari i capitalista...”, p. 26.

³ Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): “De la filatura manual...”, ps. 164-165; Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1974): “Empresari i capitalista...”, p. 49; l'inventari de la fàbrica d'Isidre Cathalà, de l'any 1778: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 286.

⁴ Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): “De la filatura manual...”, ps. 166-167.

amb 55 torns de filar, aptes per elaborar un fil més fi que el que s'importava de Malta, i 55 filadores, 45 de les quals qualificava de "*prácticas y diestras*". Simultàniament, uns altres indianaires de primer ordre, els germans Magarola, començaven a importar cotó americà via Cadis per fer-lo filar a Catalunya. I si fem cas d'un informe tramès per l'administrador de rendes de Barcelona, també a mitja dècada dels 1760s, el filat del cotó i el consum de fil autòcton eren habituals a les fàbriques de "*los hermanos Magarola, Ribas, Gloria, Canaleta, Formentí, Capelino, Cantarell, Alegre y otras*".⁵

Un informe de la Junta de Comerç datat el 1768 precisa amb prou detall la força d'aquesta primera empenta filadora entre els indianaires catalans, localitzada majoritàriament a Barcelona. La Junta explicava que els estampadors "*han echo construhir unos Tornos, o Ingenios con los quales se hila perfectamente y se reduce a la delgadez que se necessita para hazer las indianas finas iguales a las Extranjeras*", i xifrava entre 800 i 1.000 el nombre de torns o "*ingenios*". L'estimació més versemblant suggereix que el nombre de dones filadores treballant a les fàbriques devia ser molt semblant al de torns en funcionament.⁶

Ben aviat, però, aquesta estratègia de nacionalització de la filatura del cotó tocà sostre. Ramon Grau i Marina López han apuntat les limitacions empresarials de la indianeria catalana a l'hora de fer front a una política d'aquesta mena: essencialment, l'escassa rendibilitat a curt termini de la inversió en cotó americà, insalvable sobretot si es té en compte la centralitat del crèdit en el finançament del sector. Des d'aquesta perspectiva resultà decisiu que els comerciants maltesos no deixessin d'oferir el seu fil a uns preus i, encara més, a uns terminis de pagament, molt favorables.⁷ L'exclusió de la filatura de les primeres ordenances que havien de regir l'organització de les fàbriques cotoneres, elaborades el 1767, sancionà el que s'endevinava una situació de fet, i testimonià "la voluntat realista de separar dos problemes: la regularització del sistema manufacturer i la nacionalització de la filatura".⁸ Dos problemes que no només distingien els fabricants d'indianes. També ho feia el govern borbònic, encara que per raons substancialment diferents. Si els fabricants topaven amb la pròpia estructura financera i comercial i amb els avantatges comparatius dels subministraments maltesos a l'hora de provar

⁵ Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", ps. 167-168. La informació relativa a Canaleta de setembre de 1765, i sobre l'activitat filadora dels Magarola: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 283 i 285.

⁶ L'informe de la Junta de Comerç del 1768: a James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 285.

⁷ Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1974): "Empresari i capitalista...", ps. 26-27. Sobre la centralitat del crèdit i dels pagaments diferits en el subministrament de filat de cotó, vegeu l'exemple de la fàbrica de Joan Rull i Companyia, estudiat per Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1989): "L'estructura comercial d'una fàbrica...", ps. 15-16.

⁸ Ramon GRAU i Marina LÓPEZ (1974): "Empresari i capitalista...", p. 26. Sobre la cronologia i el contingut de les *Ordenanzas para las fábricas de indianas, cotonadas y blavetes de Cataluña*, aprovades pel rei l'octubre de 1767 i publicades a Barcelona el febrer de 1768, vegeu Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1989): "La era de la manufactura...", ps. 77-79.

d'incorporar la filatura a les seves activitats, el reformisme estatal considerava la implantació de la filatura del cotó americà una prioritat comercial i política que el reglamentisme laboral i empresarial de les ordenances no podia destorbar. Josep Maria Delgado ha subratllat l'encaix de la filatura manual del cotó amb la idea d' "*industria popular*" tal i com la formulà Campomanes el 1773, i ha associat aquesta doctrina il·lustrada amb l'esperit de les ordenances del 1767, amb la decisió de "deslligar [la filatura] del procés fabril, de l'aglomeració a les ciutats i del desarrelament social".⁹

Ara bé, a pesar de l'escàs marge de maniobra dels fabricants catalans i de les pretensions ruralitzants dels ministres borbònics, la filatura del cotó era a finals de la dècada dels 1760s una activitat fonamentalment fabril i urbana, marginal si es vol en termes de producció i d'ocupació, però ben coneguda a la ciutat de Barcelona. Era també, segons totes les informacions, una feina estrictament femenina. Malgrat el que encara no sabem, comencem a disposar d'algunes investigacions d'interès sobre l'organització del treball a la indianeria barcelonina d'aquests anys, com ara la recent tesi doctoral de Marta V. Vicente sobre les polítiques laborals a la fàbrica de Joan Baptista Sirés. Alguns dels arguments avançats per Vicente revisen les escasses hipòtesis sobre el particular i suggereixen reflexions a tenir en compte per a allò que més m'interessa.¹⁰

La investigació de Marta V. Vicente demostra que el treball a les fàbriques d'indianes, sobretot a les més grans, es regia segons una complexa articulació d'interessos patronals i lògica familiar artesana. Vicente ha documentat per a la fàbrica Sirés el reclutament fabril de nombrosos treballadors masculins -teixidors, gravadors, brunyidors, estampadors, pintadors- que no per això abandonaren el treball en el propi taller domèstic, o bé que alternaren un i altre amb acusada freqüència. Alhora, molts d'aquests treballadors utilitzaren la fàbrica com a nova font complementària d'ingrés familiar, i promogueren l'accés d'esposes, filles i germanes a les tasques fabrils feminitzades, bàsicament el debanat del fil previ al tissatge (i cal pensar que el mateix filat en aquelles fàbriques que l'integraven). No obstant això, el treball fabril de moltes d'aquestes dones no les alliberà de les exigències de l'*empresa* familiar, de manera que sovint subordinaren la fàbrica a la demanda de treball del cap de família en tant que productor per compte propi. La conseqüència de tot plegat, en opinió de Vicente, fou la formació d'un contingent laboral que anava i venia entre el taller domèstic i la fàbrica, que preservava en la segona les jerarquies i solidaritats familiars que governaven el primer, i que per tot això resultava particularment esquerp a les expectatives d'estabilitat i disciplina laborals dels

⁹ Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", p. 169.

¹⁰ Marta V. VICENTE (1998): *Artisan Families and Industrialization...*; vegeu-ne un resum a Marta V. VICENTE (2000): "Artisans and Work...". Sobre la mateixa qüestió: Braulio L. AYALA (1987): "Condiciones de trabajo..."; més recent i interessant: Natàlia MORA SITJA (1999): *Evolució del poder adquisitiu...* .

fabricants.¹¹ És en aquest context que cal entendre les polítiques “paternalistes” dels indianaires barcelonins de la segona meitat del segle XVIII -i molt especialment l'estratègia d'aixecar habitacions de residència per als treballadors en espais interiors o adjacents a la fàbrica-, sovint interpretades com l'expressió d'una força inherent a la condició patronal enlloc d'en clau d'allò que realment eren: preteses solucions a problemes concrets.¹²

Cal precisar, però, que els esforços dels fabricants es concentraren en retenir aquells treballadors amb un major grau de qualificació tècnica, és a dir, els homes ocupats en les seccions de gravat i estampat i del tint. Amb aquesta intenció arbitraren, per exemple, una escala salarial altament fragmentada, que incloïa nombrosos incentius associats a la quantitat i qualitat del treball. Contràriament, aquells treballadors masculins més fàcilment reemplaçables i pitjor remunerats -cas dels teixidors- conservaren uns índexs de mobilitat laboral molt alts.¹³ El fet que els vincles familiars entre gèneres a la fàbrica de Joan Baptista Sirés se circumscriuissin majoritàriament, en el cas dels homes, als teixidors, suggereix que el treball femení a la cotoneria barcelonina era, alhora que qualitativament i salarialment segregat, poc estable.¹⁴ Si l'argument de Marta V. Vicente a propòsit de la dependència i la complementarietat del treball fabril respecte de l'economia familiar “artesana” tendia a complir-se, aleshores moltes dones podien ser arrossegades *cap a*, però també *fora de* les fàbriques, pels seus pares, cònjuges o germans teixidors. Això, és clar, no podia resultar cap virtut als ulls dels fabricants, i menys si es tractava de dones que filaven. La destresa manual i la familiaritat amb el torn -decisives per estalviar costos i garantir la qualitat del fil- eren, en aquest cas, actius que els fabricants no es podien exposar de perdre ni d'haver de renovar cada dos per tres, sobretot si hi havien invertit en origen.¹⁵

¹¹ Marta V. VICENTE (1998): *Artisan Families and Industrialization...*; Marta V. VICENTE (2000): “Artisans and Work...”.

¹² Una lectura d'aquesta mena sembla desprendre's d'alguns passatges del llibre, d'altra banda excel·lent, de James Thomson: per exemple, James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 214-215.

¹³ Marta V. VICENTE (1998): *Artisan Families and Industrialization...*, ps. 219 i ss.; Marta V. VICENTE (2000): “Artisans and Work...”, ps. 9-12. També sobre l'esmentada segmentació laboral masculina: Natàlia MORA SITJÀ (1999): *Evolució del poder adquisitiu...*, ps. 45-53; James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 215-217; Braulio L. AYALA (1987): “Condiciones de trabajo...”, ps. 124-129.

¹⁴ Marta V. VICENTE (1998): *Artisan Families and Industrialization...*, ps. 246 i ss.; un contrapunt interessant a l'estructura laboral de gènere de la indianeria catalana setcentista es pot trobar a la indústria de pintats i estampats de cotó britànica, on les dones retingueren tasques altament especialitzades i treball-intensives, com el “*picotage*” (o elaboració de taules d'estampar amb agulles) i el pintat a mà o “*penciling*”, però amb unes retribucions salarials molt inferiors a les dels homes gravadors i estampadors [vegeu Maxine BERG (1987): *La era de las manufacturas...*, ps. 161-162, i Maxine BERG (1987): “Women's work...”, ps. 82-83].

¹⁵ Com havia estat el cas de Josep Canaleta, qui havia reclutat una filadora alemanya de Konstanz, capital de la indústria de la mussolina suïssa, per instruir les seves filadores en la

Però la inversió empresarial en la formació del treball filador era, a finals de la dècada dels 1760s, ben poca cosa. Els memorials que els cotoners catalans feren arribar a Madrid d'ençà el 1768 poden desorientar a propòsit de la implantació real de la filatura del cotó al Principat. Els fabricants, a la vista que l'edecte aranzelari del 1760 havia propiciat no només l'entrada del filat maltès sinó també la de teixits de cotó en blanc estrangers, i temorosos d'esdevenir "*unos meros pintadores*", pressionaren a favor d'un viratge prohibicionista. L'objectiu, és clar, era impedir l'arribada de més teixits foranis sense renunciar, però, a les franquícies per a la importació de fil de Malta. Per tal d'aconseguir-ho, els indianaires no dubtaren d'esgrimir el pes i les expectatives laborals de tot el sector, incloses les de la filatura incipient. Una filatura que, segons la presentaren els fabricants el 1768, era una realitat indiscutible, "*hallándose en el día muchos ingenios corrientes en el Principado que hilan el algodón de América con favorables resultas en la práctica de hilarlo*", però sobretot una atractiva possibilitat a curt termini, ja que a poc que se la impulsés "*bastaría el algodón de América para proveher a todas las citadas fábricas [...], y daría éste trabajo y sustento a millares de personas, especialmente mugeres y muchachas, que son las que más necesitan de que se les facilite ocupación lucrativa*". Alexandre Sánchez ha explicat el sentit últim d'aquestes paraules, precisant que el recurs empresarial a la qüestió del filat s'utilitzà "*más como argumento para obtener otros fines que por verdadero interés en él*".¹⁶

Paradoxalment, però, els arguments dels fabricants se'ls tornaren en contra. El ministeri d'Hisenda féu valer l'optimisme dels cotoners a propòsit de la sort de la filatura al Principat per posar la primera pedra del projecte il·lustrat d'"*industria popular*": el 30 de setembre de 1771 reinstaurà, per reial decret, el recàrrec del 20% sobre tots els cotons en floca o filats importats de l'estranger, els maltesos inclosos. Múzquiz, ministre d'Hisenda, era ben conscient de la desigual competència entre els filats de Malta i els que es produïen a Catalunya (Francesc de Magarola li havia fet saber la seva experiència, de la qual el fil de cotó americà elaborat a la fàbrica de Barcelona havia resultat un 12% més car que el sobrefí maltès), i es refiava ben poc de la suposada confiança en les pròpies forces dels fabricants.¹⁷ La intenció de l'aranzel era, en aquest sentit, molt evident: "*forzar a los fabricantes catalanes a interesarse realmente por el algodón americano*", obligar-los a bastir de dalt a baix la seva pròpia filatura. No cal dir que els indianaires reaccionaren amb l'alarma de rigor. Mentrestant, la Junta de Comerç, instruïda

manipulació d'un torn manual que permetia l'elaboració de fil més prim [James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 283].

¹⁶ La descripció del problema i les citacions literals: Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 254-256; més informació sobre els memorials dels fabricants: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 287-288.

¹⁷ Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 255-256; Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", ps. 168-169; una lectura menys escèptica dels testimonis dels fabricants catalans a propòsit de les expectatives de la filatura: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 288.

des de Madrid, posava a treballar alguns dels seus homes per tal de trobar solucions al problema dels costos de la filatura autòctona.¹⁸

3.1.2. L'informe que elaboraren a finals del 1771 Ermengol Gener i Melcior Guàrdia, comissionats de la Junta de Comerç, resultà una molt detallada radiografia de la situació de la filatura del cotó a Catalunya. Al seu entendre, les dificultats de l'empresa al Principat es podien reduir a dues menes de problemes. D'una banda, els derivats dels costos de l'obtenció del cotó en floca, fonamentalment el d'origen americà, que només es podien afrontar amb una enèrgica col.laboració governamental que fomentés la producció colonial, n'abaratís els nòlits i en prohibís l'exportació. De l'altra, els problemes associats als costos organitzatius i laborals inherents al sistema de la "fàbrica" barcelonina, més prescindibles en el cas de la filatura manual al tractar-se d'una indústria treball-intensiva i escassament exigent pel que feia al finançament i ús de tecnologia. Gener i Guàrdia propugnaren, en l'últim cas, de treure la producció de fil de cotó de la fàbrica, de Barcelona i, fins i tot, del control dels mateixos fabricants de robes de cotó. Els pobles de la Catalunya interior i els excedents del treball pagès constituïen un context i un contingent laboral més flexibles i barats que els urbans, com ja havien comprovat alguns fabricants. Però segons Gener i Guàrdia, portaveus del gran comerç barceloní, ni els fabricants havien de resultar imprescindibles. N'hi hauria prou amb els capitals, les connexions mercantils i el coneixement del terreny del que diplomàticament anomenaren "*no fabricantes*", és a dir, comerciants que farien profit "*dedicándose a comprar algodones en rama americanos para mandarlos hilar de su cuenta y venderlos después hilados a las fábricas*".¹⁹ En poques paraules, Gener i Guàrdia apostaren per un model organitzatiu a fregar del *putting-out* dels comerciants de fil del Lancashire anglès o del *Verlagssystem* dels mercaders alemanys de teixits.²⁰

No cal dir que la fragmentació empresarial i la subcontractació eren, encara, estratègies majoritàries en l'organització de la fabricació tèxtil a la Catalunya d'aleshores. Excepció feta de les fàbriques d'indianes capitalines -que tendien a concentrar filatura (quan n'hi havia), tissatge

¹⁸ Tant la citació literal com les informacions procedeixen d'Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 255-256.

¹⁹ L'informe dels comissionats de la Junta de Comerç l'he consultat a BC, Fons Erasme de Gònima/Erasme de Janer [en endavant: Fons EdG/EdJ], Reial Companyia de Filats de Cotó [en endavant: RCFC], 44/2: Instruccions dels comissionats (1772). Vegeu també Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 256-257, i James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 289.

²⁰ Sobre l'organització de la producció a la filatura manual del Lancashire del segon terç del segle XVIII es pot consultar Maxine BERG (1987): *La era de las manufacturas...*, ps. 94-101 i 261-262. Sobre el *Verlagssystem* a la indústria tèxtil alemanya del segle XVIII, cal veure Peter KRIEDTE, Hans MEDICK i Jürgen SCHLUMBOHM (1986): *Industrialización antes...*, ps. 152-175; també és de molta utilitat Jaume TORRAS ELIAS (1981): "Estructura de la indústria pre-capitalista...", particularment ps. 23-26.

i acabats sota la supervisió directa del fabricant (per bé que la proliferació de les anomenades fàbriques “no reglamentades” també hi afavorí la subcontractació empresarial)-²¹, el gruix del tèxtil català es distingia per les xarxes de subcontractistes i per l'hegemonia del treball no-fàbril. Jaume Torras ho ha explicat amb prou detall a partir de l'exemple dels Torelló, fabricants de draps de llana a la Igualada de mitjan segle XVIII. La família Torelló-Borrull, fruit de l'aliança matrimonial i empresarial entre dos llinatges de paraires igualadins, havia obtingut la qualificació de “fàbrica reial” l'any 1745, i vint anys després controlava dos de cada tres telers corrents a la vila, orientats a l'elaboració de draps fins. La seva posició de força empresarial i gremial -indestriable, d'altra banda, de la solidesa guanyada com a empresa comercial- no es traduí, però, en un avenç ressenyable de la concentració física de la seva producció. En paraules de Torras, els Torelló eren uns “fabricants sense fàbrica”. La paraireria dels Torelló es reduïa a tres edificis on tot just es preparava la llana per a la filatura, es tenyien els teixits i es netejaven i s'enllestien els draps. Tant la filatura com el tissatge de la llana, les dues fases més exigents pel que feia a la mobilització de treball, “es duïen a terme fora de la casa i dels locals propis dels Torelló; en un sentit, fora també de l'empresa”. De la filatura sabem que desenes de filadores filaven la llana de carda a casa seva: 345 ho feien per compte de Josep Torelló i Segimon Borrull l'any 1745. Moltes residien en pobles veïns d'Igualada, treballaven a preu fet, i és probable que rebessin la llana de (i retornessin el fil a) intermediaris, amb tota seguretat paraires més modestos subcontractats pels Torelló. Els teixidors, fadrins amb preferència als mestres, també treballaven a domicili i a preu fet, i els paraires-fabricants que els donaven feina sempre es mostraren més preocupats per disposar amb facilitat i sense traves del seu treball que no pas per reunir-los en un mateix obrador.²² Tot plegat, una estructura organitzativa molt semblant a la que Llorenç Ferrer ha descrit per a la llaneria del Bages d'aquests mateixos anys, menys mercantilitzada però que la d'Igualada. Una llaneria que també gravitava al voltant de la figura del pareire-fabricant, subministrador de llana a les dones que la filaven amb torns domèstics i d'ordit als teixidors, alhora que responsable freqüent de la comercialització del producte final.²³

Si tenim en compte l'esperit de l'arancel recuperat el 30 de setembre de 1771, l'informe dels comissionats de la Junta de Comerç, i la presència molt abundant de treball tèxtil domèstic a la Catalunya periurbana i rural, aleshores la fundació de la Companyia de Filats de Cotó de

²¹ Alguns exemples de subcontractació de fabricants “no reglamentats” per part de fabricants “reglamentats” es poden consultar a James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 272-273.

²² Jaume TORRAS ELIAS (1987): “Fabricants sense fàbrica...”, ps. 146-147 i 155-158 [la citació literal és a la p. 156]; la informació a propòsit del nombre de filadores que treballaven la llana de Torelló i Borrull l'any 1745, i una nova contextualització del mateix exemple: Jaume TORRAS ELIAS (1995): “Redes comerciales y auge...”, particularment ps. 127-130.

²³ Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 333-344; sobre l'organització del treball a la llaneria setcentista de la Catalunya central -orientada a la producció de draperia barata de consum local i regional-, vegeu també Jaume TORRAS ELIAS (1984): “Especialización agrícola...”, ps. 119-123.

Barcelona, el 24 d'agost de 1772, no es pot interpretar només com una resposta institucional dels indianaires de la capital a les pressions governamentals. Certament, darrere la decisió de les 25 fàbriques “reglamentades” de Barcelona d’escripturar una companyia que organitzés mancomunadament la filatura del cotó al Principat, hi havia la voluntat de correspondre políticament la suspensió per tres anys de l’aplicació del recàrrec del 20%, decretada per reial decret el maig de 1772, així com el propòsit de pressionar a la baixa els preus del filat maltès. De ben segur que a tot això obeí l’establiment de la Companyia, sancionada amb l’adjectiu “reial” el 30 de juny de 1773; i també a la convicció dels fabricants que un òrgan d’aquesta mena els podia fer molt servei en tant que plataforma de representació institucional. Però les bases a partir de les quals la Companyia organitzà les seves activitats manufactureres fan pensar, alhora, que els indianaires aprofitaren l’avinentsa per refer la filatura del cotó de manera que l’hipotètic creixement del sector no escapés al seu control ni determinats factors interferissin aquest últim. Factors com ara els costos directes i indirectes de la filatura fabril barcelonina, o bé la incipient integració de la filatura del cotó en les xarxes empresarials i laborals de la subcontractació tèxtil rural, problemes que per als cotoners urbans constituïen les dues cares d’una mateixa moneda.

La Companyia no amagà, ja des del principi, les seves pretensions monopolístiques: concessió de privilegis en la importació de cotó americà i, de retruc, de filats estrangers; compromís signat de tots els seus socis “*que al presente hagan hilar el algodón de su cuenta, tanto dentro de la ciudad como fuera de ella*”, de “*ceder a favor de la misma [Companyia] todos los hiladores y demás operarios, y por ningún término hacer hilar en particular durante la presente sociedad*”; voluntat explícita de foragitar del negoci de la filatura els fabricants menors, comerciants i altres intermediaris, ja que tots els socis s’obligaven a abastir-se de fil autòcton a través de la Companyia.²⁴ L’objectiu, doncs, també era reduir costos via els monopolis de fet dels subministraments de primera matèria, de l’assignació del treball, de la comercialització del filat..., i via l’aposta decidida pel treball rural. L’any 1775 Isidre Guiu, rector de Vilamajor (Vallès Oriental), es lamentava de l’impacte que la fundació de la Companyia havia tingut en les condicions de treball dels parroquians i parroquianes que filaven cotó al poble. Des del 1766 i fins la creació de la Companyia, els fabricants de Barcelona havien comprat el filat de Vilamajor retribuïnt-lo amb 11 sous i 3 diners per lliura de fil, “*pagando también portes, tornos y cardas*”. Però l’aparició de la Companyia havia modificat substancialment els termes del negoci: “*dicha sociedad, o mejor monopolio*, -escrivia, de la Companyia, Guiu el 1775- *acaba de pasar seis meses sin dar algodones a hilar, deteniendo el dinero que alcanzaban los factores de los lugares, de todos los hilados, y que ahora que*

²⁴ Els detalls sobre la fundació de la Companyia de Filats de Cotó de Barcelona, així com la citació literal extreta de l’acta de constitució, procedeixen d’Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): “Los inicios del asociacionismo...”, ps. 253-259.

han pagado y determinado hilar, han bajado un sueldo por libra, y dan ocho sueldos por libra, franco en Barcelona."²⁵

La Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona concentrà la major part de la seva activitat manufacturera en els primers anys d'existència. Per bé que la Companyia es perllongà fins ben entrat el segle XIX, la seva continuïtat es restringí progressivament a funcions de representació empresarial, d'expressió política del *lobby* dels estampadors i indianaires.²⁶ Alexandre Sánchez, Josep Maria Delgado i James Thomson han situat en el seu punt just la capacitat de fer filar cotó de la Companyia durant els anys inicials, que mai excedí de proporcionar percentatges menors del total del filat consumit a Catalunya. Com es pot observar en la Taula 3.1., la Companyia controlà en els primers dos anys d'activitat, entre agost de 1772 i setembre de 1774, l'elaboració de poc més de 179.000 lliures de fil (uns 71.600 quilos), el 100% del fil fet amb cotó americà a Catalunya a jutjar per la informació que proporciona Thomson. Després d'una interrupció de les seves activitats durant gairebé una dècada, propiciada per problemes financers agreujats amb el bloqueig del mercat colonial del cotó arran de la guerra amb Anglaterra (1779-1783), la Companyia reprengué la fabricació de fil amb més empenta. L'any 1784 arribaren al seu magatzem de Barcelona 97.388 lliures de filat autòcton, i entre l'1 de gener i el 15 de setembre de 1785, 131.152 lliures.²⁷ Aquestes últimes -si fem la projecció per a l'any sencer- a penes representaven un escàs 10-15% del 1.460.000 lliures de filat estranger que sabem entraren per les duanes catalanes aquell mateix any.²⁸ Això sí, les quasi 230.000 lliures filades entre l'1 de gener de 1784 i el 15 de setembre de 1785 fregaven el 75% de tot el cotó americà filat a Catalunya durant el mateix període.²⁹ En qualsevol cas, la Companyia no aconseguí de consolidar-se com la gran corporació catalana substitutiva dels proveïdors estrangers de filat de cotó que podia presagiar. De fet, com han arguït Sánchez i Delgado, probablement tampoc ho pretenia. Els seus objectius, més modestos, s'haurien cenyit a impulsar una filatura regional amb prou cos com per merèixer noves concessions aranzelàries, com per poder establir un preu-sostre del fil que els subministradors estrangers es veiessin

²⁵ Citat per Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", p. 171.

²⁶ Vegeu sobre això, Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 258-262.

²⁷ El volum de fil elaborat sota control de la Companyia entre agost de 1772 i setembre de 1774 el proporciona James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 291, a l'igual que el de fil fet amb cotó americà a Catalunya durant el mateix bienni [p. 295]. El volum corresponent als anys 1784 i 1785 és una estimació pròpia a partir del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/2-58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1784-1785).

²⁸ Entrades de fil de cotó estranger a les duanes catalanes durant l'any 1785: Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", p. 173.

²⁹ James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 295, qui reelabora les sèries publicades per Joan Carles MAIXÉ ALTÉS (1988): p. 377.

TAULA 3.1.:
 FILATURA DE COTÓ FETA PER LA REIAL COMPANYIA DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA
 I TOTAL DE FIL FET AMB COTÓ AMERICÀ A CATALUNYA [EN LLIURES]:
 TRAJECTÒRIES COMPARATIVES (1772-1774 i 1784-1790)

	1) Fil donat a filar per la RCFC	% d'1) sobre 2)	2) Fil fet amb cotó americà a Catalunya	
24-08-1772 al 03-01-1773	20.714	100,0	20.714	1772
04-01-1773 al 04-01-1774	98.873	100,0	98.873	1773
05-01-1774 al 30-09-1774	59.533	100,0	59.533	1774
01-01-1784 al 31-12-1784	97.388	74,1	131.480	1784
01-01-1785 al 15-09-1785	131.129	[67,8]	273.183	1785
01-09-1786 al 31-12-1786	10.843	[61,5]	52.916	1786
01-01-1787 al 31-12-1787	43.900	81,2	54.066	1787
01-01-1788 al 31-12-1788	38.567	17,0	226.275	1788
01-01-1789 al 12-09-1789	* 33.011	[12,4]	374.500	1789
1790 [17/30-01, 19/28-02, 01-04/15-05 i 01/15-09]	* 9.911	[5,2]	769.475	1790

[] L'estimació dels percentatges per als anys en què la informació de la filatura de la Reial Companyia de Filats no és completa l'he calculat a partir de la projecció lineal, per a la resta de l'any, del volum de filat conegut. Malgrat que el procediment no és el més curós, a efectes d'aproximació comparativa els indicadors resulten altament significatius.

* Les dades dels anys 1789 i 1790 inclouen, a més del fil que la Companyia "rebia" dels fabricants-comerciants als quals havia proporcionat el cotó en floca, el fil que la Companyia començà a "comprar" a aquests mateixos i a altres fabricants, i que es diferenciava del primer pel fet que el cotó havia estat adquirit i pagat pel fabricant. Així, de les 33.011 lliures de fil arribades al magatzem de la Companyia entre l'1 de gener de 1789 i el 12 de setembre del mateix any, 15.944 corresponien a cotó lliurat directament per la Companyia, 12.713 eren "comprades" (inclouen, doncs, el valor del cotó en floca), i 4.354 havien estat filades en el mateix magatzem de la Companyia. L'any 1790 les lliures de fil "comprades" ja foren 8.610 de les 9.911 de les quals es conserva el registre.

FONTS:

El fil donat a filar per la Reial Companyia de Filats de Cotó:

24-08-1772/30-09-1774: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 291.

01-01-1784/15-05-1790: Elaboració pròpia a partir de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/2-58/3-58/4-59/1-59/2-59/3-59/4: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1784-1785-1786-1787-1788-1789-1790).

El fil fet amb cotó americà a Catalunya:

James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 295, a partir de Joan Carles MAIXÉ ALTÉS (1988): p. 377.

obligats a respectar i, en opinió -gens desencaminada- de Thomson, com per promoure l'elaboració de filats de major qualitat.³⁰

[Vegeu a continuació la Taula 3.1.]

Per tal d'avançar en tots aquests fronts, la Companyia optà, com ja he apuntat, per renovar de dalt a baix les bases organitzatives de la incipient filatura catalana. En aquest sentit, allò que més m'interessa és la naturalesa d'aquesta transformació i la seva dimensió d'antecedent de trajectòries posteriors. Una transformació que, en paraules de Josep Maria Delgado, suposà per a la filatura el trànsit "d'ésser una iniciativa individual, encara que àmpliament generalitzada entre les empreses més sòlides, que utilitzava com a primera matèria bàsica el cotó de llevant introduït fins el 1770 sense aranzels, i pretenia integrar la feina de filar en el marc de la fàbrica", a "ésser una empresa col·lectiva, especialitzada en el cotó americà, amb una mà d'obra dispersa a les regions d'indústria rural".³¹ És a dir, la substitució del treball fabril urbà sota control empresarial més o menys directe per treball en àrees de poblament més dispers, organitzat al marge d'estructures fabrils. Però, ¿on implantà realment la Companyia el treball de filar cotó? Ho féu a tot arreu de la mateixa manera i segons els mateixos pressupòsits empresarials i laborals? I, sobretot, ¿fou la fàbrica, la producció físicament concentrada, una estratègia innecessària, inconvenient o impossible en la pionera filatura del cotó a la Catalunya "rural"?

3.2. "Filadors", factors i filadores: geografia i gestió de la filatura al servei de la Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona (1780s)

3.2.1. La Taula 3.2. pretén ser una aproximació a la geografia de la filatura del cotó impulsada per la Reial Companyia de Filats durant els anys de més activitat manufacturera, a mitja dècada dels 1780s. La Taula informa de la localització territorial dels subministradors de filat a la Companyia, i del volum de les seves remeses, per al període comprès entre l'1 de gener i el 15 de setembre de 1785. D'acord amb la documentació que es conserva, aquest sembla haver estat l'any més intens en l'elaboració de fil a càrrec de la Companyia, moment en què confluïren l'aportació d'aquelles regions que ja havien filat per a la Companyia durant l'etapa inicial de 1772-1774 i la de les noves regions que aquesta incorporà a la seva òrbita d'influència d'ençà la reconstrucció del 1783. La Companyia pogué conservar la seva capacitat

³⁰ Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", ps. 258-262; Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", ps. 170-172; James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 286-288.

³¹ Josep Maria DELGADO RIBAS (1990): "De la filatura manual...", p. 170.

filadora fins la crisi general del bienni 1786-1787, i des d'aleshores ocupà un rol progressivament marginal en la gestió de la filatura catalana. Com s'observa en la Taula 3.1., l'any 1790 la Companyia retenia un percentatge ben escàs del filat de cotó fet a Catalunya, si bé val a dir que semblava apostar per la filatura de major qualitat i de més valor. Durant els últims anys 1780s i primers 1790s, coincidint amb l'articulació d'un mercat interior de fil més dinàmic i l'arribada de la primera màquina de filar (la *jenny* de Hargreaves), la Companyia s'esvaí com a gran empresa filadora, però algunes de les estratègies de què s'havia valgut com a tal la sobrevisqueren.

L'exemple del 1785 és doncs, en molts sentits, tan excepcional com efímer. En d'altres, però, és ben eloqüent i gens negligible, i aquests són els que més m'interessen. Per exemple: ho és, d'eloqüent, pel que fa a les polítiques d'implantació territorial i social que adoptà la Companyia -i amb ella tota la filatura cotonera- en el seu desplaçament des de la fàbrica barcelonina cap a la manufactura de la Catalunya interior.

[Vegeu a continuació la Taula 3.2.]

Com s'observa en la Taula 3.2., la quasi totalitat del fil elaborat amb càrrec a la Companyia l'any 1785 es pot dividir, segons el seu origen territorial, en dos grans eixos geogràfics, relativament articulats i coherents. D'una banda, l'eix que he anomenat "Ripoll-Vic-Montseny", que limitaria al nord amb la vila de Ripoll i al sud amb els pobles més meridionals de l'actual comarca del Vallès Oriental, a tocar amb la serralada litoral que els separa del Maresme. Aquest eix comptaria amb dues regions filadores centrals: una, menor, al voltant de les viles de Ripoll i Vic i al llarg del trajecte entre l'una i l'altra (que filava poc més del 12% de tot el fil rebut per la Companyia), i una regió principal a les estribacions sud i sud-est del Montseny, definida per la diagonal que uneix els actuals municipis de Cardedeu, Llinars del Vallès, Vilamajor, Sant Pere de Vilamajor, Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera, Mosqueroles i, més al nord, Arbúcies i Sant Hilari Sacalm (regió que el 1785 elaborà al voltant del 30% de tot el fil autòcton adquirit per la Companyia). En conjunt, l'eix Ripoll-Vic-Montseny, inclosa l'aportació molt menor de comarques veïnes com el Vallès Occidental i el Maresme, produí entre l'1 de gener i el 15 de setembre de 1785 el 46,2% de les poc més de 131.000 lliures que la Companyia féu filar a Catalunya. L'altre gran eix filador l'he anomenat "Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona", i malgrat la seva major extensió territorial integrà de manera més estreta i articulada que no pas l'eix Ripoll-Vic-Montseny la manufactura al servei de la Companyia. Aquesta establí els seus agents principals a les viles de Solsona, Guissona i Cervera, a les comarques del Solsonès i la Segarra, i des d'aquestes expandí la filatura del cotó a pobles veïns i a comarques veïnes com l'Alt Urgell (Oliana), el Bages (Cardona), La Noguera (Alòs de Balaguer, Les Avellanes, Ponts, Tiurana), l'Urgell (Tàrrega i Vilagrassa), o el quadrant nord-occidental de la comarca de l'Anoia (Calaf, Montmaneu i Prats del Rei). Entre l'1 de gener i el 15 de setembre de 1785 els territoris al nord

TAULA 3.2.:
GEOGRAFIA DELS "FILADORS" I FACTORS CONTRACTATS
PER LA REIAL COMPANYIA DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA
I QUANTITAT DE FIL [EN LLIURES] REMÈS A LA COMPANYIA (01-01-1785/15-09-1785)

"Filadors"/ Factors	01-01-1785/ 31-03-1785	01-04-1785/ 30-06-1785	01-07-1785/ 15-09-1785	01-01-1785/ 15-09-1785	%
TOTAL DE FIL REBUT PER LA REIAL COMPANYIA D FILATS DE COTÓ	58.527,33	44.529,92	28.094,60	131.151,85	100
EIX SOLSONÈS-SEGARRA- CONCA DE BARBERÀ-CAMP DE TARRAGONA I COMARQUES VEÏNES	26.035,91	25.629,74	17.249,35	68.915,00	52,5
ALT CAMP	-	278,75	423,17	701,92	0,5
Pla de Santa Maria, El	Josep Espolet	-	141,00	141,00	
Valls	Josep Ixart	-	278,75	560,92	
ALT PENEDÈS	226,17	648,42	261,42	1.136,01	0,8
Gelida	rector parroquial	30,00	39,50	69,50	
Sant Pere de Riudebitlles	Jaume Rius	157,75	87,17	300,09	
"	Josep Sabater	-	171,67	248,17	
Sant Sadurní d'Anoia	Jaume Alà	38,42	-	114,42	
Vilafranca del Penedès	Miquel Ràfols	-	-	53,75	
"	Josep Mascaró	-	350,08	350,08	
ANOIA	4.542,50	3.537,66	1.770,17	9.850,33	7,5
Bruc, El	Pau Miralda	45,25	-	45,25	
Calaf	Domingo Brunet	950,33	1.050,25	2.498,58	
Capellades	Tomàs Codorniu	38,42	-	38,42	
"	Joan Freixas	46,50	48,50	95,00	
Montmaneu	Josep Borràs	1.181,00	877,58	2.329,58	
"	Josep Riba	1.764,25	549,75	2.461,75	
Prats del Rei, Els	Antoni Santmartí	-	211,75	400,00	
"	Pau Taulé	516,75	652,25	1.834,17	
Santa Maria del Camí	Josep Guitart	-	147,58	147,58	
BAGES	-	358,50	316,67	675,17	0,5
Cardona	Jaume Pareta	-	358,50	675,17	
CONCA DE BARBERÀ	2.356,33	1.938,08	2.078,25	6.372,66	4,9
Montblanc	Francesc Abià	-	-	57,00	
Santa Coloma de Queralt	Joan Pau Janer	1.782,08	1.385,50	3.831,33	
Sarral	Manuel Bernat	314,25	-	314,25	
"	Jaume Bonet	114,58	230,75	915,33	
"	Salvador Bosch	145,42	-	145,42	
"	Magí Tomàs	-	321,83	1.109,33	
NOGUERA, LA	118,50	246,50	-	365,00	0,3
Alentorn	Rafael Figuera	7,50	-	7,50	
Ponts [Factoria]	Francesc Alguasil	111,00	246,50	357,50	
SEGARRA	11.865,66	10.740,58	6.871,25	29.477,49	22,5
Cervera	Miquel Gasull	4.193,75	94,75	4.288,50	
Guàrdia Lada, La	Pere Raich	503,83	734,67	1.238,50	
Guissona [Factoria] (1)	Joan Gatuellas	3.871,58	6.464,50	14.736,08	
Manresana, La	Raimon Santmartí	1.174,58	1.443,08	2.934,41	

TAULA 3.2.

Pallerols	Pere Albareda	288,42	188,17	29,75	506,34	
Sanaüja	Joan Lluch	129,33	70,08	-	199,41	
"	Miquel Serra	510,50	-	768,50	1.279,00	
"	Pau Torra	451,17	-	-	451,17	
Sant Antolí i Vilanova	Agustí Domingo	742,50	803,33	577,25	2.123,08	
Torà [Factoria]	Gili Esteva	-	942,00	779,00	1.721,00	
SEGRIÀ		-	1.909,50	202,00	2.111,50	1,6
Lleida [Factoria]	Josep Gatuellas	-	1.909,50	202,00	2.111,50	
SOLSONÈS		4.508,50	3.649,00	3.343,00	11.500,50	8,8
Solsona [Factoria] (2)	Josep Gatuellas	4.508,50	3.649,00	3.343,00	11.500,50	
TARRAGONÈS		2.094,25	2.322,75	1.983,42	6.400,42	4,9
Tarragona [Factoria] (3)	Manuel Campà	2.094,25	2.322,75	1.983,42	6.400,42	
URGELL		324,00	-	-	324,00	0,2
Agramunt	Josep Gili	139,25	-	-	139,25	
Verdú	Joan Alexandrí	184,75	-	-	184,75	
EIX RIPOLL-VIC-MONTSENY I COMARQUES VEÏNES		31.358,01	18.451,34	10.714,33	60.523,68	46,2
MARESME		150,42	-	2,00	152,42	0,1
Arenys de Mar	Antoni López	150,42	-	2,00	152,42	
OSONA		6.842,68	4.130,58	1.406,16	12.379,42	9,5
Olost	Tomàs Serrat	123,58	50,33	24,83	198,74	
Sant Julià de Vilatorrada	Tomàs Subirana	918,67	403,42	99,00	1.421,09	
Sant Pere de Torelló	Josep Vaquer	665,92	239,17	88,92	994,01	
Santa Eugènia de Berga	rector parroquial	553,17	227,00	-	780,17	
Taradell	Jaume Codina	267,50	-	-	267,50	
"	Marià Pallisé	-	115,50	-	115,50	
"	Josep Solà	47,25	24,58	52,58	124,41	
Tona	Martí Vila	353,42	-	-	353,42	
Torelló	Bernat Cararach	982,33	683,08	239,08	1.904,49	
"	Fortià Pujol	686,92	545,75	417,50	1.650,17	
Vic	Josep Pou	1.967,17	1.555,00	333,75	3.855,92	
Viladrau	Josep Cortada	276,75	286,75	150,50	714,00	
RIPOLLÈS		1.859,17	1.604,33	883,67	4.347,17	3,3
Ripoll	Bonav. Carbonell	1.624,00	1.604,33	883,67	4.112,00	
"	Joan Coll	235,17	-	-	235,17	
SELVA, LA		1.276,25	609,17	455,50	2.340,92	1,8
Amer	Benet Feliu	-	-	58,00	58,00	
Arbúcies	Francesc Pujató	299,50	-	-	299,50	
Sant Hilari Sacalm	Josep Massó	976,75	609,17	397,50	1.983,42	
VALLÈS OCCIDENTAL		2.268,58	465,42	615,17	3.349,17	2,6
Caldes de Montbui	Francesc Ferrer	-	-	21,00	21,00	
"	Josep Foix	-	105,00	429,50	534,50	
"	Agustí Mañà	281,25	252,00	149,00	682,25	
Palau-solità	Pere Banús	910,08	-	-	910,08	
Sabadell	Feliu Crous	178,58	108,42	-	287,00	
Sentmenat	Josep Barneda	898,67	-	15,67	914,34	
VALLÈS ORIENTAL		18.960,91	11.641,84	7.351,83	37.954,58	28,9
Aiguafreda	Nicolau Suquet	119,67	54,50	-	174,17	
Cànoves	Joan Curador	107,25	-	-	107,25	

Cardedeu	Isidre Azamà	2.483,58	1.550,50	1.015,25	5.049,33	
Costa de Montseny, La	Pere Serratosa	136,50	82,67	92,75	311,92	
Gualba	Francesc Roca	90,50	-	-	90,50	
Llinars	Joan Bpt. Rossell	1.567,42	1.094,17	761,00	3.422,59	
Mollet del Vallès	Pacià Falguera	73,00	-	-	73,00	
"	Francesc Panella	91,83	210,92	91,08	393,83	
Mosqueroles	Serafi Salvanyar	2.750,50	1.990,92	1.477,50	6.218,92	
Sant Celoni	Pere Canal	108,67	96,50	-	205,17	
Sant Esteve de Palautordera	Llorenç Casals	78,83	379,00	372,00	829,83	
Santa Maria de Palautord.	Miquel Illa	520,08	451,00	444,58	1.415,66	
"	Miquel Net	1.473,08	921,08	819,92	3.214,08	
"	Ignasi Rauli	2.166,00	1.128,08	-	3.294,08	
"	Joan Tolrà	1.285,25	245,00	208,00	1.738,25	
Vallgorguina	Miquel Rauli	240,50	-	-	240,50	
Vilamajor	Jaume Guiu	1.750,33	863,25	149,50	2.763,08	
"	Josep Juyol	2.074,25	1.331,50	944,50	4.350,25	
"	Bartolomé Parera	1.731,92	1.200,42	934,50	3.866,84	
"	Josep Rodon	111,75	42,33	41,25	195,33	
BARCELONA I RODALIES I BAIX LLOBREGAT		1.133,41	448,84	130,92	1.713,17	1,3
BARCELONÈS		59,42	59,09	11,00	129,51	0,1
Barcelona	Paula Bertran vda.	-	-	2,00	2,00	
"	Cecília Carles	28,75	15,92	-	44,67	
"	criada F. Castillo	-	0,58	-	0,58	
"	Gerònima Mola	4,42	-	-	4,42	
"	Eufràsia Rovira	11,42	6,75	-	18,17	
"	Maria Simó	-	1,00	-	1,00	
"	Caterina Surell	3,75	8,42	9,00	21,17	
"	Maria Anna Vidal	-	3,25	-	3,25	
Corts de Sarrià, Les	Manuela Lluçia	-	2,00	-	2,00	
Vallvidrera	rector parroquial	11,08	21,17	-	32,25	
BAIX LLOBREGAT		1.073,99	389,75	119,92	1.583,66	1,2
Collbató	Antoni Castellet	78,00	75,75	24,50	178,25	
Corbera	rector parroquial	223,33	-	-	223,33	
Martorell	Josep Escolà	225,75	45,58	19,50	290,83	
Monistrol	Marc Miret	266,25	82,67	-	348,92	
Olesa de Montserrat	Jaume Mitjans	-	19,25	-	19,25	
Sant Andreu de la Barca	Francesc Artells	12,66	-	-	12,66	
Viladecans	Mateu Campderòs	268,00	166,50	75,92	510,42	

(1) La factoria de Guissona organitzava la filatura, com a mínim, als pobles de Ponts (La Noguera), Cervera (Segarra), Tàrraga (Urgell) i Vilagrassa (Urgell).

(2) La factoria de Solsona organitzava la filatura, també com a mínim, a Oliana (Alt Urgell), Alòs de Balaguer (La Noguera), Les Avellanès (La Noguera), Os de Balaguer (La Noguera), Tiurana (La Noguera), Vilanova de Meià (La Noguera) i Biosca (Segarra), si bé els pobles de La Noguera s'incorporaren ben entrat l'any 1785.

(3) La factoria de Tarragona donava a filar als pobles d'Alcover (Alt Camp), Vallmoll (Alt Camp), Vilabella (Alt Camp), Alforja (Baix Camp), Cambrils (Baix Camp), Selva del Camp (Baix Camp) i Constantí (Tarragonès).

FONT:

Elaboració pròpia a partir de

BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

de les serralades de Queralt i del Tallat, és a dir l'altiplà segarrenc i les seves estribacions septentrionals i laterals, feren arribar al magatzem de la Companyia a Barcelona més de 54.000 lliures de fil de cotó, el 41,4% de tot el fil rebut durant el mateix període. Al sud del camí reial que duia de Barcelona a Lleida els agents segarrencs de la Companyia també hi incentivaren la filatura del cotó i, valent-se de "fabricants" ja establerts i reclutant-ne de nous, aconseguiren que a les comarques de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, el Baix Camp i el Tarragonès s'hi filessin durant els primers nou mesos del 1785 13.475 lliures de fil de cotó, més del 10% del filat promogut per la Companyia. Tota la filatura de l'eix Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona elaborà, doncs, el 52,5% del fil català arribat a la Companyia. Alhora, aquesta ingressà quantitats molt menors de fil filat a la mateixa ciutat de Barcelona (poc més de 100 lliures o el 0,1% del total), i a pobles de l'actual comarca del Baix Llobregat (1.500 lliures llargues o l'1,2% del total).³²

3.2.2. La Reial Companyia de Filats organitzà el treball de filar el cotó a les viles i pobles de l'eix Ripoll-Vic-Montseny al voltant de la figura del filador o "*hilador*", si fem cas del vocabulari de la mateixa Companyia. Aquest filador -en endavant "filador"- no era, és clar, qui filava personalment ni directa el cotó, sinó qui el donava a filar a un estol de productors domèstics. Tal i com s'especificava en el contracte escrit que imposà la Companyia, el "filador" era, de fet, l'"encarregat [de] la filansa en dit Poble y son Veýnat per compte de la Real Companyia de Filats de Cotó de la present Ciutat". El contracte disposava que el "filador" rebria el cotó en floca de la Companyia i li retornaria filat -és a dir, rebria el cotó a crèdit-, l'obligava a respectar la proporció d'entregar 12 unces de fil per cada 14,5 unces rebudes de cotó en floca, a cuidar que la qualitat del fil fos "com las dos mostrass selladas" que s'adjuntaven, alhora que precisava els termes de la retribució: el "filador" acceptava "que a la recepció dels fils en lo Magatzem [de Barcelona] se me pagarà son Valor a ratio de [x] Sous la Lliura de Cotó filat, sens altra cosa, essent tot gasto de port, transport, cardar y filar, a mon càrrech".³³ El "filador"

³² Totes les informacions a propòsit de la geografia i el volum del fil elaborat per compte de la Reial Companyia de Filats entre 01-01-1785 i 15-09-1785 procedeixen del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785); l'extensió territorial de la filatura gestionada des de Solsona i la Segarra, parcialment a 56/3: Llibreta de les maquinistes que treballen per a la Companyia [i altres registres (s. d.)], i 56/6: Filadors particulars. Papers diversos: Guissona, Solsona, Lleida, Tarragona i Vic (1787-1788); l'abast territorial de la filatura al Camp de Tarragona, a partir també de 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Manuel Campà, factor de Tarragona, a la Companyia (07-02-1785 i 17-03-1785).

³³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 56/1: Contractes dels filadors amb la Companyia (1787-1788). Cal fer notar que la Companyia tendia a retribuir el fil rebut, sempre que podia, amb l'equivalent en cotó en floca, la qual cosa li estalviava costos financers i li garantia la dependència dels "filadors": "...conforme al [hilo] que se reciba de los Hiladores, dándoles en pago el flojo que se halla en el Almacén a diez sueldos la libra, con la menor parte de

era, doncs, un intermediari entre els mercats de cotó i de fil i els productors -a la manera del *putter-out* anglès o del *courtier* de la cotoneria normanda descrit per William M. Reddy³⁴, però era, també, un encarregat al servei de la Companyia. La Companyia, en la mesura que aleshores controlava gran part d'ambdós mercats a Catalunya, podia aspirar a fixar les condicions i el preu del filat d'avantmà, a seleccionar els "filadors" d'acord amb criteris estrictes d'eficàcia productiva i d'influència social a l'interior de la comunitat, a operar com el monopoli-monopsoni que havia denunciat el rector parroquial de Vilamajor l'any 1775.³⁵ El "filador" no devia comptar encara amb moltes alternatives a l'opció de la Companyia, sobretot si tenim en compte que a les regions de Ripoll-Vic i del Montseny la decadència recent de la indústria de la llana havia empès molts paraires al negoci del cotó. Jaume Torras ha documentat l'elaboració de teixits de llana -inclosa, doncs, la filatura- a Ripoll, Sant Pere de Torelló, Torelló, Vic, Sant Julià de Vilatorrada, Taradell, Viladrau, Sant Hilari Sacalm, Santa Maria de Palautordera i Vilamajor l'any 1764, localitats que dues dècades després aportaven quantitats ressenyables de filat de cotó al magatzem de la Companyia.³⁶ Sabem, per exemple, que Bernat Cararach, "filador" de Torelló, es declarava paraire, a l'igual que Josep Vaquer, Josep Cortada i Josep Massó, "filadors" de Sant Pere de Torelló, Viladrau i Sant Hilari Sacalm respectivament. Miquel Illa, de Santa Maria de Palautordera, s'identificà com a "fabricant" en el contracte que el revinculà a la Companyia l'any 1787.³⁷ La substitució de la filatura de la llana per la filatura del cotó sembla haver estat un episodi recurrent en aquestes àrees de la Catalunya central, en part per la recessió de la draperia, en part per les expectatives associades a la demanda cotonera. En qualsevol cas, m'interessa subratllar que l'antecedent llaner, la pluralitat de tradicions tèxtils a l'eix Ripoll-Vic-Montseny, podia comportar avantatges interessants per als objectius de la

dinero que sea arbitrable..." [L 12/Llibre de Resolucions (1783-1794): sessió de 15-12-1788].

³⁴ De fet, el "filador" de la Reial Companyia de Filats recorda més la figura del *courtier* francès, que com ell operava en un mercat restringit sota la tutela del fabricant-comerciant que era qui li proporcionava el cotó en floca a crèdit i li "comprava" el filat, que no pas la del *putter-out* anglès, qui, segons Maxine Berg, es movia en un context més competitiu i de menor concentració empresarial. Vegeu William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, ps. 24-25, i Maxine BERG (1987): *La era de las manufacturas...*, p. 262; una visió més matisada dels mecanismes mercantils que governaven les xarxes del *putting-out* cotoner al Lancashire anglès: John K. WALTON (1989): "Proto-industrialisation and the first...", ps. 62-66.

³⁵ Entre altres coses, la Companyia sol·licitava certificats d'autoritats municipals i eclesiàstiques que acreditessin la bona conducta i la reputació comunitària dels aspirants a "filadors", així com els imprescindibles avals financers o patrimonials; es poden veure a BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 56/1: Contractes dels filadors amb la Companyia (1787-1788), i 56/7-56/9: Filadors particulars. Certificats de bona conducta (1783-1787).

³⁶ La geografia de la llaneria catalana l'any 1764: Jaume TORRAS ELIAS (1984): "Especialización agrícola...", ps. 120-121 i 127.

³⁷ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785); 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Josep Vaquer (09-03-1785); i 56/1: Contractes dels filadors amb la Companyia (1787-1788).

Companyia si aquesta aconseguia de capitalitzar-hi l'elaboració de filats. La mateixa Companyia, en suport d'una queixa del Gremi de Paraires o "*Fabricantes de Paños*" de Barcelona, havia explicat l'any 1784 alguns d'aquests avantatges: "*Así es que no han faltado sugetos que, aprovechándose de la mayor facilidad que proporciona para la hilanza del algodón la aplicación de las mugeres a la hilanza de la lana, han procurado establecer, y efectivamente han establecido, esta industria en aquellos Pueblos que tienen fábricas de lana, o en dónde se hilaba este género para el surtido de las mismas. [...] ...las mismas manos que antes se empleaban para la hilanza de éstas [fàbriques de draperia i altres teixits de llana], se emplean ahora en los hilados de algodón, prefiriendo esta labor o por ser más limpia y fácil, o por dejar algún mayor beneficio.*"³⁸

La condició femenina del treball de filar cotó -i llana- a l'eix Ripoll-Vic-Montseny sembla una qüestió indiscutible. Moltes famílies pageses i menestrals havien assignat, des de molt antic, el treball de les seves dones a filar llana per als paraires locals i comarcals, de primer filant amb la filosa i després amb els torns de mà i de peu. Entre les feines de preparació prèvies a la filatura, la carda de la llana era una ocupació preferentment masculina i també de naturalesa domèstica, com ho era el posterior tissatge. Així succeïa a llocs com Ripoll, Sant Pere de Torelló, Taradell o Vic a principis de la dècada dels 1760s, on massives filatures femenines convivien, sovint en el sentit literal, amb el treball dels cardadors i dels teixidors de llana.³⁹ L'any 1780 Jaume Caresmar deixà constància de l'hegemonia absoluta del treball a domicili a la manufactura tèxtil de Vic i comarca: "*...en este Pays no hai edificios en que puedan concurrir muchos a una misma oficina en que sean mantenidos por fabricantes, de que procede que cada uno aún que sea un mero jornalero trabaja en su casa.*"⁴⁰ La irrupció de la filatura del cotó no suposà, d'entrada, una modificació substancial d'aquest esquema. Els paraires i fabricants continuaren donant a cardar i filar la primera matèria als productors domèstics -homes en el primer cas, dones en el segon- i venent el filat o redistribuint-lo entre els teixidors. Cas de produir-se algun moviment cap a la concentració de la fabricació, aquest es limità a la fase del

³⁸ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 46/12: Informe dirigit al Rei sobre els perjudicis que ocasiona la filatura del cotó a la filatura de la llana (1784). Escric *suport* perquè l'episodi il·lustra el doble joc de la Companyia. La queixa del Gremi de Paraires a propòsit de la penetració d'agents cotoners en àrees majoritàriament dedicades a la filatura de la llana fou recolzada per la Companyia a instància de la Junta de Comerç de Barcelona, i tot apunta que amb el clar propòsit de neutralitzar les activitats d'aquells agents que no es trobessin sota el seu control. D'altra banda, la Companyia fou la primera a abastir-se de cotó filat en localitats de tradició llanera. Més detalls a Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", p. 261.

³⁹ Sobre el treball de la llana a la comarca d'Osona, la divisió de feines segons gèneres i l'ús de tecnologia, segueixo Joaquim ALBAREDA SALVADÓ (1981): *La industrialització a la plana...*, ps. 25-28; sobre Ripoll i la seva comarca: Gonçal CUTRINA SORINAS (1986): *Les arts tèxtils a Ripoll...*, ps. 23-26.

⁴⁰ Citat per Joaquim ALBAREDA SALVADÓ (1981): *La industrialització a la plana...*, ps. 29 i 152.

tissatge, més capital-intensiva que no pas la filatura, com es demostrà amb les primeres fàbriques de teixits de cotó instal·lades a Vic a principis de la dècada dels 1780s.⁴¹ La Reial Companyia de Filats i els seus "filadors" aprofitaren, doncs, totes aquestes oportunitats ja existents. Les dones que filaven cotó per a Francesc Pou i Crosas, "filador" de la Companyia a Santa Eugènia de Berga (Osona) d'on era rector parroquial, eren les propietàries dels torns amb què treballaven, ja que el maig de 1785 anaven "de dia en dia venentse[l's]", i fins feia ben poc els havien utilitzat per a filar estam, cànem o lli.⁴² Alhora, el ritme de la feina filadora d'aquestes dones conservava una estacionalitat inversa a la del cicle de tasques agrícoles, en el qual participaven activament, particularment en èpoques de collita. Tomàs Subirana, "filador" de Sant Julià de Vilatorrada (Osona), informava la Companyia a finals de juliol de 1785 que "lo motiu de haver tardat tant en enviarlo [el filat] és que en esta terra las Donas en est temps tenen molta feyna en las terras"; i l'esmentat Pou i Crosas escrivia, el juny del mateix any i en referència a les previsions de filar, "...no sé que serà, [...] per trobarnos en lo temps de la feina".⁴³ Francisco de Zamora ho ratificà quan visità la regió dos anys després, el 1787: "...éstas [gentes], además, todavía se emplean en la agricultura, y en cualquier tiempo del año que haya buena sazón, todos salen al campo; y al invierno y en días de lluvias trabajan en sus casas. Los que no tienen oficio, en días de estorbo hacen la cocina y demás mecánicas de casa, y la demás familia se ocupa en hilar."⁴⁴

Bona part del filat que la Companyia rebia de l'eix Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona procedia del que els registres d'aquesta qualificaven de "factories". L'any 1785 de factories n'hi havia a Solsona (Solsonès), Guissona (Segarra), Torà de Riubregós (Segarra), Ponts (La Noguera), Lleida (Segrià) i Tarragona (Tarragonès).⁴⁵ El més interessant, però, és que aquestes factories no funcionaven autònomament, com ho feien els "filadors" de l'eix Ripoll-Vic-Montseny, és a dir, establint tractes individuals i directes amb la Companyia, adquirint-ne el cotó en floca i fent-li arribar el fil sense més intermediaris. Les factories eren, de fet, sucursals al servei d'una estructura de difusió i control del treball de filar cotó governada, en últim terme, per la mateixa Companyia. L'any 1785 -i ben bé fins l'hivern de 1787-1788- el

⁴¹ El 1782 la fàbrica de Josep Comas tenia 7 telers, la de Jaume Caralt, 5, i la de Jaume Sabatés, 20 telers per a teixir cotó i cànem; el 1785 la fàbrica d'Antoni Melats comptava amb 32 telers per a teixir mitges, gorres i indianes de cotó [Joaquim ALBAREDA SALVADÓ (1981): *La industrialització a la plana...*, ps. 32-33].

⁴² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Francesc Pou i Crosas (09-05-1785 i 18-10-1785).

⁴³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Tomàs Subirana (30-07-1785) i Francesc Pou (07-06-1785).

⁴⁴ La citació procedeix del *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (1787) de Francisco de Zamora i la prenc de Joaquim ALBAREDA SALVADÓ (1981): *La industrialització de la plana...*, ps. 29 i 152.

⁴⁵ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785); vegeu també la Taula 3.2..

vèrtex d'aquesta estructura, per sota de la direcció central de la Companyia, el constituïa una família de factors establerta a cavall entre les viles de Solsona i Guissona: la família Gatuellas. Josep Gatuellas -probablement el germà gran- n'era el cap visible i el primer responsable, i des de Solsona, amb la col.laboració del seu germà Domingo, supervisava la marxa de la filatura en una àmplia extensió de territori. El març de 1785, arribat a Oliana (Alt Urgell), escrivia a la Companyia que "del mes de Desembre ansà puch dir que sempre só estat fora de casa, de la huna factoria ala altra".⁴⁶ Josep i Domingo Gatuellas dirigien la filatura del mateix Solsonès, i amb tota seguretat la d'Oliana (Alt Urgell), la d'alguns pobles del nord de La Noguera (Alòs de Balaguer, Os de Balaguer, Tiurana, Vilanova de Meià), i la de la factoria de Lleida.⁴⁷ Jaume Boer, primer factor de Lleida, explicava en les seves cartes a la Companyia quines responsabilitats es reservava i quines atribuïa a Josep Gatuellas a propòsit de la nova filatura: "Vos. esperan ap gust vèurer los fils per dirme lo que ocorre sobre ells[,] al que responch que amí no tenen que dirme res, aquí ho tenen dir és al Sor. Gatuellas o son director pues ells són los que tenen de donar remey... [...]. Si lo comisionat Gatuellas de esta cuidaba[,] se farà la cosa com Vos. desitjen, y creguen que jo cooperaré en tot lo quem permetian mes ocupacions..."⁴⁸ Un tercer germà Gatuellas, Joan, s'estava a Guissona i, molt probablement sota la direcció de Josep, s'encarregava d'un volum de filatura superior al controlat des de Solsona. La factoria de Guissona es féu càrrec a partir del segon trimestre del 1785 del cotó filat a Cervera. L'abril d'aquell any Joan Gatuellas feia saber a la Companyia que havia acordat amb Miquel Gasull -"filador" cerverí que entre gener i març havia remès més de 4.000 lliures de fil per compte propi- "que [Gasull] vindrà abuscar en est magatzem lo cotó flux y portarme lo cotó filat, lo que miro serà milló per poder aconseguir la perfecció del fil".⁴⁹ Mesos després, el 9 d'agost de 1785, Joan Gatuellas explicava a Pere Molet, cap de magatzem i "*Revisor de Hilados*" de la Companyia: "Abuy membax a Tàrrega a despatxar lo factor que cuyda que efectivament beig que no fa cas de res que se li digué[,] com és Juan Fons, lo qui cuydava de la facturia de Vilagrassa."⁵⁰ Francesc Alguasil, factor de Ponts (La Noguera), també s'integrà en

⁴⁶ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (08-03-1785).

⁴⁷ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785); 56/3: Llibreta de les maquinistes que treballen per a la Companyia [i altres registres (s. d.)]; 56/6: Filadors particulars. Papers diversos: Guissona, Solsona, Lleida, Tarragona i Vic (1787-1788).

⁴⁸ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Jaume Boer (0?-02-1785 i 13-02-1785).

⁴⁹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Joan Gatuellas (06-04-1785); la quantitat de fil remès per Miquel Gasull directament a la Companyia durant el primer trimestre del 1785 es pot veure en la Taula 3.2..

⁵⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Joan Gatuellas (09-08-1785); els càrrecs de Pere Molet a la casa central de la Companyia: vegeu el Capítol 4 d'aquest treball.

la xarxa de subministraments, remeses i ordres governada des de Guissona, com ho feren altres "filadors" més modestos establerts a pobles de l'Urgell (com ara Agramunt, Verdú o Vilagrassa).⁵¹

Es fa difícil, a partir d'una aproximació parcial com ho és aquesta, precisar amb detall els engranatges econòmics i socials que teixien aquesta teranyina de factories i factors. Tot i això, alguns arguments semblen reposar sobre evidències prou sòlides. D'entrada, els vincles netament jeràrquics entre factors -i entre factors i "filadors"-, resumits en les prerrogatives, i també en les obligacions amb la Companyia, dels Gatuellas. Prerrogatives tals com contractar -o acomiadar- un determinat factor o "filador" a qui confiar el reclutament de mà d'obra filadora; i obligacions de la mena de vetllar per la qualitat del filat ("passà per dar una vista als fils", en paraules de Gili Esteva, factor de Torà de Riubregós (Segarra) i subordinat dels Gatuellas).⁵² No em sembla agosarat suggerir que l'esperit del model de la factoria, per contraposició a la subcontractació dels "filadors" i paraires de l'eix Ripoll-Vic-Montseny, tenia molt a veure amb la voluntat de la Companyia de garantir un major control tant de l'organització com dels resultats del treball a la filatura domèstica. La preocupació per aconseguir fil de cotó d'unes determinades qualitats -en opinió de Thomson, una de les raons que haurien mogut els fabricants de Barcelona a fundar la Companyia- és una constant en la correspondència creuada entre els administradors de la Companyia i els principals factors de la regió Solsonès-Segarra.⁵³ Això explica, d'altra banda, per què la Companyia manà construir a Barcelona i finançà directament partides importants de la tecnologia utilitzada a la regió -especialment les cardes i certs tipus de torns-, estratègia que en canvi no aplicà a la filatura de la Catalunya "vella" (Ripoll-Vic-Montseny).⁵⁴ Insistiré sobre tot això més endavant, però és clar que la pretensió d'obtenir un producte més concret i homogeni obligava la Companyia a intervenir, si podia, en el procés de fabricació. No sempre, segurament, amb el zel amb què ho féu al poble de Les Avellanes i al monestir veí de Bellpuig (La Noguera), on finançà des de la construcció de les cardes i dels torns fins els transports des de i cap a Barcelona, passant pels lloguers de la casa-

⁵¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Francesc Alguasil (10-03-1785) i Joan Gatuellas (10-05-1785).

⁵² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Gili Esteva (01-05-1785).

⁵³ James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 287; BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 18: Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795), i 64/1-64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785).

⁵⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785): comptes de les factories; 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Joan Gatuellas (09-08-1785) i Josep Gatuellas (21-08-1785); 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Josep Gatuellas (13-08-1785 i 24-09-1785).

magatzem i de la quadra dels cardadors.⁵⁵ En aquest sentit, però, un aspecte jugava a favor de la Companyia: els escassos antecedents de filatura domèstica al altioplà segarrenc i a les seves estribacions, la migradesa de tradicions i alternatives empresarials i laborals associades a la manufactura tèxtil, podien fer més planeres, paradoxalment, algunes de les fites que es proposava la Companyia.

Enric Tello ha proporcionat algunes pistes sobre la naturalesa i l'abast d'aquests antecedents manufacturers a la Segarra.⁵⁶ Els testimonis que presenta coincideixen en què la reculada de la draperia tradicional en aquesta regió de la Catalunya "nova" es produí molt abans que a la Catalunya "vella" -a cavall dels segles XVI i XVII-, i que el relleu de la llana correspongué a l'elaboració de robes bastes de lli i de cànem, una manufactura domèstica orientada estrictament al consum comarcal. Reprenent un argument de Jürgen Schlumbohm, Tello suggereix que una especialització manufacturera d'aquesta mena és molt improbable que s'organitzés al voltant de la figura del comerciant-empresari, del "filador" que subministrava la primera matèria als pobles i en comercialitzava el filat o el donava a teixir. Tractant-se de primeres matèries de cultiu local i de manufactures de mercats immediats, ni el lli ni el cànem afavorien la intervenció en l'esfera de la producció del capital mercantil.⁵⁷ A parer de Tello, la principal beneficiària, i alhora protagonista, d'aquesta manufactura hauria estat "una menestralia encara molt propera als seus orígens agraris", un estrat social on iniciativa comercial i treball manufacturer sovint es confonien. Això, i "l'orientació especulativa, usurària i rendista a l'hora d'esmerçar els seus estalvis [de] les classes benestants tradicionals" de la regió, dibuixen una trama social on la figura del fabricant-comerciant, del "filador" o del pare de la Catalunya vella, constitueix tota una raresa. Les respostes dels municipis segarrencs al qüestionari de Francisco de Zamora, datades entre el 1788 i el 1789, amb el seu passar per alt l'impacte de la implantació recent de la filatura del cotó a la comarca, suggereixen que la participació dels capitals locals en l'empresa fou més aviat poca cosa. Tello atribueix l'impuls empresarial als fabricants llaners i cotoners de centres com Igualada o Manresa, els quals s'haurien valgut dels vincles territorials i comercials per donar a filar cotó als pobles segarrencs i solsonencs. La

⁵⁵ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 54/2: Càlculs de despeses de la filatura (1786-1788): "Lo que costà de cardà, filà, ports y demás gastos después de lo ajust que fou en 10 de Novembre de 1786".

⁵⁶ Enric TELLO ARAGAY (1995): *Cervera i la Segarra...*, ps. 431-444; també Enric TELLO ARAGAY (1987): "La filatura domèstica...", i Enric TELLO ARAGAY (1990): "Vendre per pagar...", ps. 149-150.

⁵⁷ Enric TELLO ARAGAY (1995): *Cervera i la Segarra...*, ps. 436-444. L'argument de Schlumbohm es pot veure a Peter KRIEDTE, Hans MEDICK i Jürgen SCHLUMBOHM (1986): *Industrialización antes de...*, p. 153. Testimonis de la presència de les manufactures del lli i el cànem als pobles de l'Urgell i la Segarra: a Elisa BADOSA COLL (1984): "La indústria rural a Catalunya...", p. 347 (testimoni datat el 1784), i al diari del viatge que l'agrònom anglès Arthur Young féu per Catalunya l'any 1787 [Arthur YOUNG [1794]/(1993): *Viatge a Catalunya*, ps. 53-54].

consulta del fons documental de la Reial Companyia de Filats de Cotó permet precisar -avui i per als anys centrals de la dècada dels 1780s- almenys una de les identitats del genèric "*comerciante forastero*" que segons l'informant ceriverí de Francisco de Zamora capitalitzava el filat de cotó autòcton.⁵⁸

De tot l'anterior val la pena retenir que els orígens socials dels factors i "filadors" segarrencs que treballaven per a la Companyia, les hipotètiques tradicions empresarials que els fossin pròpies, probablement tenien poc a veure amb aquests mateixos orígens i tradicions entre els "filadors" de l'eix Ripoll-Vic-Montseny. Alhora, i m'hi extindré més endavant, tampoc els contextos socio-laborals, els condicionants i les possibles estratègies de la força de treball filadora, resultaven equiparables. La meua hipòtesi és que la Companyia s'implantà en ambdós eixos filadors, el de la Catalunya "vella" (Ripoll-Vic-Montseny) i el de la "nova" (Segarra-Urgell-Camp de Tarragona), mitjançant mecanismes diferents. En el primer cas es limità a integrar en la seva esfera d'influència un estol de petits i mitjans agents cotoners i paraires, homes que per experiència o tradició coneixien el negoci de la manufactura tèxtil a domicili des de feia anys. En el segon, en canvi, hi abocà molt més de la seva part: trià uns pocs factors de confiança, els instruí sobre com fer filar el cotó per obtenir un determinat producte, els encomanà de reclutar nous factors, invertí en el proveïment tecnològic de la regió..., en resum, projectà i engegà una veritable colonització manufacturera. Una carta-informe que els directors de la Companyia adreçaren, el maig de 1784, a l'arquebisbe de Saragossa, Bernardo Velarde, resumia fidelment els mòbils i l'ambició d'aquesta segona opció. Els directors feien saber a l'arquebisbe que la Companyia havia "*vuelto a su curso en Setiembre anterior*" [1783], i que "*la primera mira ha sido ocupar en esta utilísima industria de la hilaza a aquellos Pueblos y Gentes que carecen de toda otra, apartándola principalmente de las Poblaciones en que se hallan establecidas fábricas de Lanas y Estambres*". Tot seguit reconeixien que "*los territorios que forman los Obispos de Solsona, Urgel y Lérida nos presentan una porción de brazos que en los largos intervalos que la Agricultura dexa ociosos pueden contribuir en buena parte a nuestras intenciones*", porció que jutjaven, però, insuficient. Aleshores li confiaven: "*Estamos bien instruidos que el dilatado Arzobispado de V. S. I. encierra un crecido número de Poblaciones cuyos moradores en cesando los trabajos del campo viven ociosos, y en desgraciándoseles la cosecha sólo tienen el recurso a la mendicidad. Ocurrir a estos males es mui propio del instituto de nuestra Compañía de Hilaza...*" El projecte, tan revelador com quimèric, incloïa "*todos los Pueblos situados en el Camino Real desde Lérida hasta esa Capital*" [Saragossa], pivotava al voltant d'una futura factoria a Bujaraloz i, a manca d'una classe local de fabricants-comerciants, sol·licitava la col·laboració interessada de

⁵⁸ Enric TELLO ARAGAY (1995): *Cervera i la Segarra...*: les citacions literals, ps. 442 i 431 respectivament; les respostes al qüestionari de Zamora, ps. 445-449; la referència als fabricants d'Igualada i Manresa, ps. 449-450; el comentari d'Andreu de Massot, informant ceriverí de Zamora, p. 446.

l'arquebisbe i dels rectors parroquials que li devien obediència: "*Si los párrocos (hablamos por experiencia) lo emprenden, se hilará algodón*", sentenciava convençuda la direcció de la Companyia.⁵⁹

3.2.3. El 5 de febrer de 1785 la Companyia notificà al factor tot just establert a Tarragona, Manuel Campà, el seu vist-i-plau a propòsit d'algunes de les mesures que aquest havia previst per a fer filar cotó a la comarca: "...nos apar molt bé lo que Vm. va practicant ab los paratges ahont se filava y és precís ferho ab tots de la mateixa manera, és a dir, establirlos los fils de 8 sous 6 dinés la lliura posats en sa Casa de Tarragona[,] no coneixent més que un filador en cada Poble y arreglanse ab est en los termes li indicarem."⁶⁰ En la seva resposta, Campà es felicità per la comunicació de la Companyia però alhora li exposà un problema: els "miñons" cardadors que Josep Gatuellas li havia fet arribar exigien un salari superior al que Gatuellas li manava de satisfer-los. A l'espera de "la vinguda del Sor. Gatuellas, que diu serà en esta a mitga Coresma vinent", Campà havia decidit, per fer front a la situació, de "posà com ya tinch aprenents natus de est Camp a la enseñansa de cardar cutó, que luego ne tinga alguns més parlaré ab cara descoberta, que qui se boldrà quedar atreballar se quedarà, y quant no entonses que se embagian que poch importarà".⁶¹ En aquest punt, però, la Companyia contradigué el factor tarragoní i li ordenà amb to expeditiu: "...no deu Vm. enténdrer [...] dèguia posar los Miñons a salari de 10 sous diarios en lloch de 11 sous 3 dinés però sí que redonament deu despacharlos a tots, y pagarlos per lo temps han trevallat sols 10 sous en lloch dels 11 sous 3 dinés sels prometeren, ab motiu de no haver ells complert ab lo que se obligaren, y a qualsevol que tinguia lo desahogo de replicarhi remètrelo al Sor. Gatuellas ab qui feren ells lo ajust."⁶²

L'episodi il·lustra amb un cert detall alguns dels aspectes centrals d'allò que podríem anomenar "la política de la factoria" de la Reial Companyia de Filats. És la Companyia qui suggereix o aprova una determinada política d'implantació manufacturera, sempre al corrent de la relació que el factor estableix amb els pobles i els "filadors" als quals dona cotó a filar. En el cas de Tarragona, Campà remetrà a Barcelona cotó filat a l'Alt Camp (Alcover, Vallmoll i Vilabella), al Baix Camp (Alforja, Cambrils i la Selva del Camp) i al mateix Tarragonès

⁵⁹ Totes les citacions procedeixen de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 44/4: Informe a Bernardo Velarde sobre les filatures de cotó als pobles (1784).

⁶⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18: Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Manuel Campà (05-02-1785).

⁶¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (07-02-1785).

⁶² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18: Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Manuel Campà (12-02-1785).

(Constantí i Tarragona).⁶³ Alhora, la Companyia es val dels factors ja establerts per impulsar noves factories, una estratègia que es pot explicar en termes d'economies d'escala, particularment pel que fa a la mobilització de recursos organitzatius i laborals. Els cardadors que arriben al Camp de Tarragona des del nord ho fan perquè la carda del cotó és un ofici desconegut entre els "nadius de est Camp". El control del producte manufacturat -i del procés de manufactura mateix- recau en aquells factors amb més coneixement, no només de la filatura del cotó, sinó sobretot de la implantació d'aquesta en regions que disposen d'un escàs bagatge tècnic i social aprofitable per l'empresa. La primera setmana de març de 1785 Josep Gatuellas escriurà Manuel Campà "dienli que encontinent suspengués la fàbrica, tan en fer cardar com en donar cotó alas filadoras, afins y atan de tenir nou hordre". Dies abans la Companyia havia advertit Gatuellas de "lo mal èxit que atingut la facturia del Camp de Tarragona, governada per lo Sor. Campà", alarmada per "la fatilitat dels fils que dit Sor. arremès". Joan Gatuellas, el germà *guissonenc* de Josep, serà molt clar a l'hora de jutjar els problemes de la factoria de Tarragona i, per extensió, el risc associat a l'expansió accelerada de la filatura en territoris sense antecedents cotoners de cap mena, ni empresarials ni laborals: "De ningun modo se pot aconseguir la correcció y mètado que se ha de donar tan als Cardadors com alas Donas plantan las fàbricas ab molta brevedat[,] respecte de no poder aconseguir una part y altra per la Correcció, y a de éser eix establiment de plantar manejat y corregit per nosaltres mateixos[,] respecte de la experiència nos ensenya en lo dia que entregadas las facturias a homes que en la realitat apareixen de desempenyo per lo coneixament que deurian tenir per la correcció, [...] podan quedar lo Germà y Vos. descamisats..."⁶⁴ En conseqüència, la factoria de Tarragona i la filatura del seu Camp exemplifiquen també alguns dels punts *febles* de la xarxa filadora de l'eix Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona. Una *feblesa* -la del factor o "filador" en tant que comerciant-empresari- indiscutiblement lligada a les majors capacitats organitzatives i directives que hi assumeix la Companyia, directament o bé a través dels seus agents de confiança, els germans Gatuellas. La tendència sembla ser, doncs, inversa a la que suggereix el reclutament dels "filadors" de l'eix Ripoll-Vic-Montseny, i de ben segur contribueix a explicar les diferències entre les polítiques laborals d'una i altra filatura.

⁶³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Manuel Campà (07-02-1785, 17-03-1785 i 22-05-1785). Val la pena fer notar que un dels avantatges de la factoria de Tarragona en relació a les factories de l'interior el constituïa el recurs a la navegació de cabotatge per rebre el cotó i fer arribar el filat a Barcelona, oportunitat que abaratia els costos de transport. Alhora el factor Campà proveïa la Companyia d'un segon producte d'interès per als estampadors i indianaires barcelonins: flor de farigola, de romaní i d'espígol per a l'elaboració de tints. [57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Manuel Campà (25-08-1785); 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (05-05-1785)].

⁶⁴ Totes les citacions literals procedeixen d'una mateixa carta, la que Joan Gatuellas adreçà el 3 de març de 1785 a l'administrador de la Companyia: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Joan Gatuellas (03-03-1785).

Entre gener i setembre de 1785 els sis "filadors" establerts a l'actual comarca de la Conca de Barberà lliuraren a la Companyia, si fa no fa, la mateixa quantitat de fil que Manuel Campà facturà des de Tarragona (al voltant de 6.400 lliures). Gran part d'aquest filat (gairebé 4.000 lliures) el capitalitzà Joan Pau Janer, "filador" de Santa Coloma de Queralt, mentre que diversos "filadors" de Sarra i un "filador" de Montblanc remeteren partides menors.⁶⁵ Les filatures de la Conca i el Camp de Tarragona tenen interès, entre d'altres raons, perquè forcen a matisar l'argument de la progressiva incompatibilitat entre especialització vitícola i manufactura tèxtil prefabricat. Un argument avalat, certament, per testimonis de primera mà, com el que Jaume Caresmar obtingué de les autoritats de Montblanc el 1780 i del que "*resultó que la extinción de Fábricas de Lana procedía principal y casi únicamente de haverse dedicado las gentes de este territorio al plantero de Viñas, que han llegado a tanta abundancia que faltan Hombres para su cultivo y acarreo de sus frutos*".⁶⁶ Malgrat la dificultat de traduir en termes de treball el volum de filat de cotó arribat a Barcelona des de Tarragona i la Conca, els més de 5.000 quilos de fil entregats en nou mesos escassos suggereixen l'ocupació més o menys estacional de centenars de dones filadores.⁶⁷ Si tenim en compte que Santa Coloma de Queralt, al vessant segarrenc de la Conca, era "a finals del segle XVIII una de les fronteres de la veritable viticultura d'exportació" catalana,⁶⁸ crida l'atenció que aquesta viticultura no alterés substancialment la capacitat filadora del Camp i la Conca durant els tres primers trimestres del 1785, com es desprèn de la Taula 3.2.. És molt probable que si disposéssim de la mateixa informació per a l'últim trimestre de l'any, quan tenia lloc la verema que mobilitzava tot el treball disponible, la corba de la filatura davallés, tal i com s'observa en altres comarques amb l'arribada de l'estiu. De fet, també la collita estival alentia la filatura al Camp de Tarragona, ja

⁶⁵ Estimacions a partir del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785); vegeu la Taula 3.2..

⁶⁶ L'argument l'exposa convincentment, i en relació amb un marc territorial i explicatiu més general, Jaume TORRAS ELIAS (1984): "Especialización agrícola...", ps. 116-117, qui es centra en la recessió de la draperia tradicional en tant que manufactura drenadora de treball masculí. El testimoni de Jaume Caresmar: BC, Fons Junta de Comerç, Manuscrit 143 bis: Jaume CARESMAR, "*Discurso sobre la Agricultura, Comercio y Industria, con la inclusión de la consistencia y estado en que se halla cada Partido o Vegueria de los que componen el Principado de Cataluña...*" (1780), fol. 557.

⁶⁷ Algunes informacions coincideixen en què la quantitat de fil no fi que una filadora destra podia filar durant una jornada de treball completa amb el torn de mà voltava els 150-200 grams (entre 4,5 i 6 unces o entre 0,375 i 0,5 lliures), estimació orientativa de la inversió en treball per unitat de producte però menys del nombre de dones filadores per a la indústria que m'ocupa, donades l'extensió i l'estacionalitat d'aquesta. Les informacions sobre el volum de fil per filador/a i jornada de treball: James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, p. 305 (nota 50), i William M. REDDY (1984): *The rise of market culture...*, p. 50.

⁶⁸ La citació literal: Enric TELLO ARAGAY (1995): *Cervera i la Segarra...*, p. 400. Una aproximació a la geografia de la viticultura d'exportació catalana de principis del XVIII, i a la posició de frontera que hi començava a ocupar la Conca de Barberà: Francesc VALLS JUNYENT (1996): *La dinàmica del canvi agrari...*, ps. 104-116.

que a finals d'agost de 1785 Manuel Campà explicava que "acausa de fer alguns treballs en la terra en arreplagar fruits, y amés anar las filadoras probaïdas de ells[,] se a experimentat generalment que per dit motiu de temps a esta part que la filansa a anat lentament".⁶⁹ I cal pensar que amb la tardor succeïa el que a Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès), on moltes filadores aparcaven el torn en tenir "lo tems tan ocupat entre [...] anar acullir Raÿms y acullir fasols".⁷⁰ En qualsevol cas resulta innegable que l'expansió del conreu de la vinya, tot i les seves exigències treball-intensives, no impedí l'assignació de treball femení -també intensiu- a la manufactura tèxtil domèstica. Enric Tello ha subratllat que la complementarietat del policultiu segarrenc de cereals, vinya, ametllers i oliveres intercalats en bancals, obria escasses temporades mortes en el cicle de treball pagès, no obstant la qual cosa el treball de filar cotó s'inserí amb relativa fluïdesa en moltes unitats familiars de la comarca.⁷¹ Sembla clar, doncs, que els mecanismes que governaven les economies familiars treballadores resultaven prou flexibles com per adaptar-les amb la major eficàcia a les oportunitats, estables i canviants, que podia oferir una determinada economia regional o comarcal. I si aquests mecanismes eren flexibles -en el sentit d'orientar l'explotació dels propis recursos cap a les activitats que més poguessin contribuir a l'augment de la renda familiar- ho eren, en bona part, per l'ús altament discrecional i intensiu que semblaven fer del treball de les dones.

Aquesta flexibilitat en la utilització de les pròpies forces per part de les famílies pageses tingué, molt probablement, el seu paral·lel *empresarial* en algunes incursions escadusseres del capital i les estructures comercials en la gestió de la filatura rural. Filatures com ara la de Santa Coloma de Queralt, o la del triangle Montmaneu-Calaf-els Prats del Rei -a l'extrem nord-oest de l'actual comarca de l'Anoia-, és de sospitar que obeïssin per igual a l'existència de vincles comercials directes entre aquestes zones i la Catalunya litoral i barcelonina i a l'interès de la Companyia per estendre's-hi.⁷² Vincles i xarxes mercantils de la mena que podien simbolitzar

⁶⁹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Manuel Campà (25-08-1785).

⁷⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Josep Sabater, de Sant Pere de Riudebitlles (06-11-1785). Més evidències sobre la combinació de treball pagès i manufactura tèxtil domèstica a l'Alt Penedès de la segona meitat del segle XVIII -particularment a la vall del Bitlles-: Belén MORENO CLAVERÍAS (1996): "La diferenciació social pagesa...", ps. 48-50.

⁷¹ Enric TELLO ARAGAY (1995): *Cervera i la Segarra...*, ps. 456-465. Tello sosté que el cicle agrícola segarrenc, en la mesura que propiciava "una força de treball domèstica més discontinua, menys amotillable als interessos de la protoindústria" (p. 461), hauria estat un dels principals responsables de la curta vida de la filatura cotonera a la comarca. No dispo de evidències concloents per a negar-ho, però em semblen altament significatives, per contràries, el pes de la implantació de la Reial Companyia de Filats al Solsonès-Segarra -companyia que, cal recordar-ho, l'any 1785 capitalitzà dos de cada tres lliures de fil de cotó filades a Catalunya-, i la producció de filat estacionalment menys desigual que la de comarques tan *filadores* com l'Osona o el Vallès Oriental (vegeu la Taula 3.2.).

⁷² En el cas dels municipis de l'actual comarca de l'Anoia també cal considerar la proximitat a Igualada i la hipotètica integració en les xarxes de manufactura tèxtil domèstica

els potents Cortadellas, de Calaf, de qui Josep Fontana ha advertit de la seva centralitat com a casa comercialitzadora de manufactures de la Catalunya interior, o els Brufau, ramblers de Santa Coloma de Queralt, agents dels Cortadellas i prototipus dels emergents mulers i traginers que s'alçaven com l'autèntica frontissa d'un nou mercat català que guanyava profunditat des del litoral meridional cap al rerepaís interior. Pierre Vilar i Núria Sales han refet amb prou detall la topografia i els camps de força d'aquest mercat com per desestimar, aquí, que "filadors" al servei de la Companyia establerts a Santa Coloma de Queralt (Joan Pau Janer i el seu cunyat Anton Conangla), a Montmaneu (Josep Borràs i Josep Riba), o a Calaf (Domingo Brunet), es bellugessin al marge d'aquest esclat mercantil.⁷³ El cert és que ni els "filadors" de Santa Coloma ni els de l'Anoia septentrional, tot i el seu veïnatge amb la filatura segarrenca-tarragonina dirigida pels Gatuellas, semblen deure excessiva obediència als factors de confiança de la Companyia: acostumaven a tractar directament amb Barcelona, transportaven el cotó i el fil sempre per compte propi, i fins es movien en contextos de major competència empresarial i laboral, circumstància que els distanciava de l'aparent passivitat de molts "filadors" i factors de la Catalunya nova.⁷⁴

3.2.4. Indiscutiblement, la sincronia de les informacions presentades fins aquí a propòsit de la Reial Companyia de Filats i del control que exercí sobre la filatura cotonera catalana convida a la prudència historiogràfica. L'any 1790, a penes mitja dècada després del sostre de 1784-1785, aquest control s'havia reduït a poca cosa -almenys en termes quantitius- i filatures decisives l'any 1785 -gran part de la de l'altiplà segarrenc, la del Camp de Tarragona o la de la regió Ripollès-Osona- havien desaparegut dels llibres d'entrades de la Companyia. Malgrat això, la fotografia del 1785 resulta extremadament útil a l'hora de comprovar que la

teixides pels fabricants de la capital anoienca: vegeu Josep Maria TORRAS RIBÉ (1987-1991): *Història de les comarques...*, vol. I, ps. 82-92; Josep Maria TORRAS RIBÉ (1993): *La comarca de l'Anoia...*; i Elisa BADOSA COLL (1984): "La indústria rural a Catalunya...", 346.

⁷³ Sobre els Cortadellas i la comercialització de manufactures tèxtils procedents de la Catalunya interior: Josep FONTANA (1974): "Comercio colonial e industrialización...", p. 363. Sobre els Brufau i Santa Coloma de Queralt com a pont comercial entre el litoral tarragoní i els altiplans segarrencs i anoiencs: Núria SALES (1991): *Mules, ramblers i fires...*, ps. 58-69. Sobre l'articulació del mercat català setcentista continua essent indispensable Pierre VILAR (1964-1968): *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. IV, per bé que també és molt útil i aclaridora la síntesi de Jaume TORRAS ELIAS (1994): "L'economia catalana abans del 1800...". La identificació dels "filadors" de Santa Coloma de Queralt i de l'Anoia segarrena: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

⁷⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785). Josep Borràs, "filador" de Montmaneu, s'adreçà en una ocasió al cap de magatzem de la Companyia en aquests termes: "Sr. Pera [...] si pensa que treballe per altri lan mal informat[,] que [a] dos Poplas que filavan per mi san alsat amos que la un treballa per la Companyia y laltre treballa per una fàbrica de talés de Santa Coloma[,] jo mestich ara ab los del veyinat..." [57/6: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1786-1790 i s. d.): nota de Josep Borràs (s. d.)].

implantació de la filatura manual del cotó en extenses regions de la Catalunya interior i també meridional es guià per trets comuns però també per estratègies diferenciades, i que aquestes últimes predisposaren aquelles regions, respecte dels horitzons empresarials i laborals que aviat transformarien la filatura autòctona, de manera inevitablement distinta.

Els trets compartits pel conjunt d'aquesta filatura capitalitzada per la Reial Companyia de Filats a mitja dècada dels 1780s es poden resumir en tres punts. D'entrada, si bé el qualificatiu d'"indústria rural" pot semblar abusiú si fem cas dels nombrosos factors i "filadors" establerts en viles de mitjana importància i fins en alguna ciutat, s'endevina més pertinent si tenim en compte que molts d'aquests factors i "filadors" reclutaven el treball en viles menors i pobles veïns. Si bé Manuel Campà s'estava a la ciutat de Tarragona, que l'any 1787 superava els 8.500 habitants, el fil que facturava cap a Barcelona s'elaborava majoritàriament a pobles del Camp, pobles amb màxims de 2.000 habitants llargs segons el cens de Floridablanca del 1787. Viles com Ripoll i Cervera, que fregaven els 5.000 habitants l'any 1787, o Solsona, que fregava els 3.000, també donaven molt cotó a filar als seus *hinterlands* comarcals, sobretot si hi regia el model de la factoria. De fet, la factoria era, entre d'altres coses, l'exemple més refinat de captació i aprofitament del treball vilatà i rural per part d'un capital amb arrels en el gran comerç i en la indústria urbana. D'altra banda, una munió de petits i mitjans paraires-"filadors" garantien encara, i des de feia temps, la mobilització de treball manufacturer d'entre les pròpies comunitats, essencialment pageses: l'actual comarca del Vallès Oriental, que l'any 1785 filava prop del 30% de la fabricació de la Companyia i concentrava una vintena de "filadors" en una dotzena de pobles, no comptava el 1787 amb cap municipi que assolís els 2.000 habitants.⁷⁵

Si la filatura del cotó promoguda per la Companyia es configurà com a "indústria rural" en el sentit de localitzar el gruix de la fabricació en comarques escassament urbanitzades i en poblacions menors, també es ruralitzà en el sentit de reclutar molt majoritàriament treball més o menys estacional procedent d'economies familiars pageses. Els testimonis contemporanis a propòsit de la complementarietat entre feines agrícoles i treball filador són recurrents, per bé que l'aparent subordinació del segon en relació a les primeres que sembla desprendre's d'algunes

⁷⁵ Totes les informacions demogràfiques corresponents a l'any 1787 procedeixen del cens ordenat pel comte de Floridablanca. Les he consultat a Enriqueta CAMPS CURA (1995): *La formación del mercado de trabajo...*, ps. 263-265, que inclou els 65 municipis més poblats de Catalunya (2.000 o més habitants). Una edició molt acurada i completa de la part catalana del cens: Josep IGLÉSIES FORT (1969): *El cens del comte de Floridablanca...*

L'exemple de Tarragona és suficient per copsar les bases rurals de les factories urbanes de filats. El 7 de febrer i el 17 de març de 1785 Manuel Campà, factor de Tarragona, féu arribar a Barcelona dues partides de fil que sumaven 2.640 lliures. D'aquestes, 844 lliures s'havien recollit a la mateixa Tarragona (8.541 habitants el 1787), 592 lliures a Constantí (2.205 habitants), 450 lliures a Alcover (2.545 habitants), 424 lliures a Vallmoll (1.111 habitants), 304 lliures a la Selva del Camp (3.372 habitants), 14 lliures a Cambrils (1.639 habitants) i 12 lliures a Vilabella (1.506 habitants). Alhora, és molt probable que aquests pobles centrellitzessin, al seu torn, filatures disperses menors. [BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Manuel Campà (07-02-1785 i 17-03-1785)].

observacions no convingui generalitzar-la. Caldria filar més prim i escatir les lògiques particulars que associaren el treball manufacturer als diversos cicles econòmics i familiars pagesos, precisant per a cada cas els termes de la correlació entre treball i reproducció material. Això permetria identificar en quines situacions -i a criteri de què i de qui- el treball manufacturer d'extracció pagesa resultava menys o més prescindible, o si essent estrictament complementari per a l'ingrés familiar podia no ser-ho per a l'activitat de determinats membres de la família.⁷⁶ En conseqüència, no crec que la desigual corba de fabricació estacional segons comarques l'any 1785 -les filatures de comarques com el Vallès Oriental i l'Osona elaboraren durant el trimestre d'estiu tot just un 38% i un 20% de la producció del trimestre d'hivern, mentre que la filatura de la Segarra-Solsonès limità la reducció al 62% de la fabricació d'hivern [vegeu la Taula 3.2.]- es pugui atribuir, sense més, a les exigències dels respectius calendaris agrícoles. Si de cas, a les múltiples combinatòries -familiars, laborals, socials...- que articulaven aquests calendaris amb altres opcions, inclosa, és clar, la de la filatura del cotó.

El tercer punt que podem considerar general i compartit per tota la filatura rural al servei de la Companyia és indestriable dels dos anteriors. Si la Companyia apostà per una indústria periurbana i vilatana i per confiar la filatura a intermediaris que de ben segur acudirien a força de treball pagesa, s'esdevingué quasi inevitablement que el treball de filar cotó continuà essent una feina feta exclusivament per dones. Ja he parlat dels antecedents tècnics i socials que ho afavoriren en algunes regions -aquelles amb una immediata tradició llanera, inclosa la filatura-, així com de la convicció dels fabricants capitalins que el futur de la filatura cotonera passava amb gran preferència per "*dar trabajo y sustento a millares de personas, especialmente mugeres y muchachas*".⁷⁷ Sembla, doncs, que a la filatura catalana d'aleshores es complí l'argument més general esgrimit per Hans Medick: les dones s'hi erigiren en "la vanguardia de

⁷⁶ L'absorció massiva de treball manufacturer per part de les economies familiars pageses a l'Europa del segle XVIII és a l'origen d'una abundant literatura. Sense cap pretensió d'exhaustivitat, cal citar l'article ja clàssic de Hans MEDICK (1976): "The proto-industrial family economy...", la recerca pionera de David Levine sobre l'especialització del Leicestershire anglès en la indústria del gènere de punt [David LEVINE (1977): *Family formation...*; David LEVINE (1985): "Industrialisation and the proletarian family..."], o la reveladora investigació de Brenda Collins sobre la filatura del lli a Irlanda [Brenda COLLINS (1982): "Proto-industrialization and pre-famine..."]. Exemples recents i convincents de la centralitat explicativa d'aquesta qüestió ho són els treballs de Gay L. Gullickson sobre la cotoneria de l'alta Normandia francesa [Gay L. GULLICKSON (1986): *Spinners and weavers of Auffay...*], de Sheilagh C. Ogilvie sobre la llaneria pagesa del Württemberg alemany [Sheilagh OGILVIE (1990): "Women and proto-industrialisation..."], o el de Tessie P. Liu sobre la manufactura del lli al Choletais francès [Tessie P. LIU (1994): *The weaver's knot...*]. Una crítica aclaridora del model socio-demogràfic "subsistencial" (txaianovià) proposat per Medick, escassament aplicable a casos com l'anglès: Rab A. HOUSTON i Keith D. M. SNELL (1984): "Proto-industrialization? Cottage industry..."

⁷⁷ Del memorial que "*los dueños de Fábricas*" de Barcelona feren arribar a la *Junta General de Comercio* el maig de 1768 [citat a Alexandre SÁNCHEZ SUÁREZ (1987): "Los inicios del asociacionismo...", p. 255].

les indústries domèstiques pageses". I encara més. En contradicció amb una part de la tesi de Medick -i en la línia de la crítica que li ha fet Gay L. Gullickson-, la filatura manual del cotó alentada per la Companyia no proporciona cap exemple de compaginació o col.laboració entre homes i dones en la tasca precisa del filat domèstic.⁷⁸ Tot al contrari, s'hi observa -com provaré de mostrar- una fractura radical, de gènere i de condicions laborals i retributives, entre les dues tasques que aleshores contribuïen a la transformació del cotó fluix en fil: la carda del cotó i la filatura estricta. Alhora, no sembla que aquesta divisió tingués a veure, només, amb la decisió autònoma de l'esfera domèstica o familiar. Més aviat s'endevina que la Companyia i els seus agents aprofitaren amb habilitat les condicions socials i culturals de les economies pageses setcentistes -formes jurídiques de quasi-propietat molt exigents en treball i autorganització, rendes i crèdits que obligaven a majors ingressos monetaris, estructures familiars i residencials progressivament més extenses i troncal- per a refermar la feminització del treball de filar, assegurant-ne la barator i un millor control. Com ha recordat Gullickson, sovint, a l'hora de fixar la posició social del treballador o treballadora, la condició prèvia d'aquest/a (el gènere, per exemple) ha resultat tan o més decisiva que la condició mateixa del treball (els requisits tècnics, la major o menor demanda...⁷⁹ Simptomàticament, en tota la correspondència rebuda per la direcció de la Companyia que he consultat, els substantius "filador[a]" i "dona" es revelen sinònims, i els seus usos perfectament intercanviables: a Santa Eugènia de Berga (Osona), el maig de 1785 "las Donas van de dia en dia venentse los torns", i a la tardor "moltas Filadoras se dedican en lo estam [i] altres en lli"; des de Vic Josep Pou escriu que "filem poch perquè ne despatxem moltas" -no li cal especificar el què-; a Ripoll, durant les festes d'hivern del mateix any, "las Donas no an filat", mentre que setmanes després "lo cutó era de qualitat tan fort que no és estat posible [...a] las filadoras poderlo filar"; Joan Gatuellas, des de Guissona, ens fa adonar, en contraposar l'especialització masculina al genèric femení, de fins a quin punt la condició de gènere s'ha imposat a la condició d'ofici entre les treballadores de la primera filatura catalana: "de ningun modo se pot aconseguir la correcció y mètado que se ha de donar tan als Cardadors com alas Donas...".⁸⁰

⁷⁸ Medick manlevà de Wittfogel l'expressió "*vanguard of peasant household industries*" en al.lusió al treball de les dones [Hans MEDICK (1976): "The proto-industrial family economy...", ps. 311-312]. Gay L. GULLICKSON (1995): "Amor y poder en la familia...", és de fet una resposta a l'argument de Medick que amb l'expansió de la manufactura domèstica la divisió sexual del treball s'afeblí a l'interior de les famílies treballadores i la jerarquia de les dones hi experimentà una sensible millora. Segons mostra Gullickson, a la cotoneria domèstica normanda del segle XVIII la filatura era una feina estrictament femenina i el tissatge una tasca preferentment masculina. Les diferències laborals i salarials entre l'una i l'altre contribuïen a unes relacions familiars de gènere escassament igualitàries i aprofundien, si de cas, les fractures ja existents. [Vegeu-ne les ps. 185-187 i 190-196].

⁷⁹ Gay L. GULLICKSON (1995): "Amor y poder en la familia...", ps. 207-208.

⁸⁰ Les citacions literals procedeixen de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Francesc Pou i Crosas (09-05-1785 i 18-10-1785)

Fins aquí podríem concloure que la filatura manual del cotó promoguda per la Reial Companyia de Filats de Barcelona a la Catalunya dels anys 1780s s'ajustava, arreu i amb relativa precisió, a les característiques essencials de la proto-industrialització segons les formulà Franklin F. Mendels en la coneguda recapitulació del 1982. Es tractava, certament, d'una indústria d'implantació regional (per Catalunya) regida en última instància des de la capital regional (per Barcelona). La producció, destinada a les fàbriques d'indianes i d'altres teixits capitalines, era doncs una peça més d'una cotoneria regional (la catalana) que col·locava bona part de la seva fabricació fora de la regió, en els mercats peninsulars i americans. D'altra banda, era una manufactura que es proveïa molt majoritàriament de mà d'obra rural, i en conseqüència molt rarament constituïa l'ocupació exclusiva de les famílies i unitats domèstiques que hi esmerçaven el seu treball. Finalment, l'arrencada industrial de la qual formava part aquesta filatura rural s'endevina indestruïble del "desenvolupament regional d'una agricultura comercial", com proposà Mendels, una dinàmica que Pierre Vilar, Josep Fontana i Jaume Torras han explicat amb progressiu detall per a la Catalunya setcentista.⁸¹

Resta però per aclarir una qüestió important, decisiva pel que fa a l'argument d'aquest estudi. Ni Mendels ni Hans Medick expressaren en els seus articles pioners gaires dubtes sobre el model d'organització del treball que s'hauria correspons amb la proto-industrialització, particularment en les indústries tèxtils: treball domèstic, no concentrat -ni físicament ni organitzativa- més enllà de la unitat residencial o familiar, molt sovint propietari de la tecnologia imprescindible, i per tot això a resguard de l'intervencionisme directe del capital mercantil, confinat aquest al control relatiu que li atorgava la doble condició de subministrador de la primera matèria i comprador del producte manufacturat.⁸² L'argument suscità, aviat, rèpliques i crítiques. Se'ls retragué que menystinguessin i fins ignoressin altres formes contemporànies d'organització de la producció, i en especial aquelles que tendien a un major control capitalista

[Santa Eugènia de Berga], de Josep Pou (10-04-1785) [Vic], i de Bonaventura Carbonell (13-02-1785 i 09-05-1785) [Ripoll]; 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Joan Gatuellas (03-03-1785) [Guissona].

⁸¹ La "coneguda recapitulació" de Mendels, presentada al VIIIè Congrés Internacional d'Història Econòmica (Budapest, 1982), l'he consultada en la versió francesa que publicà *Annales E. S. C.* l'any 1984 [Franklin F. MENDELS (1984): "Des industries rurales..."]; vegeu també el clàssic Franklin F. MENDELS (1972): "Proto-industrialization: The First Phase...". Els vincles entre agricultura comercial i arrencada industrial a la Catalunya del Set-cents els recuperà Pierre Vilar [Pierre VILAR (1964-1968): *Catalunya dins l'Espanya...*, particularment vols. III i IV; Pierre VILAR (1974): "La Catalunya industrial..."]; hi han aprofundit, entre d'altres: Josep Fontana [Josep FONTANA (1974): "Comercio colonial e industrialización..."]; Josep FONTANA (1988): *La fi de l'Antic Règim...*, ps. 57-91], Jaume Torras [Jaume TORRAS ELIAS (1984): "Especialización agrícola..."]; Jaume TORRAS ELIAS (1994): "L'economia catalana abans del 1800..." i Josep M. Fradera [Josep M. FRADERA (1987): *Indústria i mercat...*].

⁸² Vegeu Franklin F. MENDELS (1972): "Proto-industrialization: The First Phase...", ps. 253-255, i Franklin F. MENDELS (1984): "Des industries rurales...", ps. 988-990; també Hans MEDICK (1976): "The proto-industrial family economy...", ps. 307-312.

del treball, via la concentració física o altres factors que l'afavorien. Reperent una observació d'Eckart Schremmer, Maxine Berg, Pat Hudson i Michael Sonenscher alertaren que *"the long-continued complementarity between centralised and dispersed manufacturing raises its own questions"*.⁸³ Unes preguntes que reapareixen a propòsit de la filatura impulsada per la Reial Companyia de Filats. Fou exclusivament una filatura domèstica, com suggereixen molts testimonis? Fou capaç de controlar amb la mateixa intensitat tot el treball que reclutà? Què li ho facilità o li ho impedí? A què es referia, exactament, el factor Joan Gatuellas quan parlava de "plantar las fàbricas"?

3.3. "Sortida", "veu" i "lleialtat": empresa i treball a la filatura al servei de la Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona (1780s)

Si calgués respondre amb contundència als interrogants anteriors, valdria dir que la manufactura dispersa promoguda per la Reial Companyia de Filats no fou, exclusivament, una manufactura domèstica, ni tampoc una manufactura homogènia a l'hora d'organitzar i conduir els diversos processos de treball que n'eren part. Una resposta d'aquest estil, però, dilueix precisament els múltiples sentits de "la complementarietat entre manufactura centralitzada i dispersa", i en conseqüència aporta ben poca cosa al meu argument. Del que cal parlar, més aviat, és de les connexions entre unes determinades estratègies organitzatives i pràctiques laborals i la major o menor capacitat empresarial per dirigir i fins remodelar aquells processos de treball, observant-ho segons els casos. Per exemple: observar que, en les filatures al servei de la Companyia, la feina de preparar i cardar el cotó en floca adoptà criteris i perfils diferents, i provar d'explicar-ne el perquè.

3.3.1. La carda del cotó, com la de la llana, era en la manufactura tradicional l'operació decisiva que permetia disposar la fibra natural de manera que pogués ser filada. Un cop obert i desflocat, el cotó es pentinava manualment amb uns raspalls o cardes, estris de fusta recoberts de cuir i guarnits amb una filera de puntes també de fusta o bé metàl·liques. El propòsit era el de arrenjar la fibra en fils drets i paral·lels, conferint-li la textura justa, la qualitat de metxa, que permetés filar-la. Com ha explicat amb molt detall Adrian J. Randall arran de la llaneria anglesa pre-mecànica, la condició quasi exclusivament masculina i adulta de la carda tenia a veure només parcialment amb la notable exigència física de la feina. D'una carda destra i acurada en

⁸³ Maxine BERG, Pat HUDSON i Michael SONENSCHER (1983): "Manufacture in town and country...", p. 20; la crítica primera de Schremmer als plantejaments *laborals* de Mendels: Eckart SCHREMMER (1981): "Proto-industrialisation: a step..."

depenien, en gran mesura, tant el rendiment de la primera matèria -la quantitat de cotó o de llana que efectivament esdevenia fil- com la qualitat final del fil i la possibilitat d'obtenir-ne d'una determinada finor.⁸⁴ En conseqüència, i per raons laboralment i socialment més estratègiques que no pas la força física, la feina havia estat patrimoni d'homes adults durant dècades, i en molts llocs havia assolit la categoria d'"ofici" autònom, clarament diferenciat de la nebulosa de feines filadores que congregava dones i criatures. La introducció de les primeres màquines cardadores a l'Anglaterra de les dècades dels 1780s i 1790s arrossegà, més enllà de la substitució laboral d'homes adults per adolescents, tota una xarxa de petits tallers i societats fraternals que delatava l'ascendència social que havien adquirit els cardadors de llana en regions com ara el *West of England*.⁸⁵ A propòsit de la llaneria tradicional catalana, Jaume Torras ha cridat l'atenció sobre els orígens cardadors dels primers paraires, una especialització laboral que tingué molt a veure amb la capacitat d'aquests per enlairar-se "fins a arribar a presidir el cicle de la llana", erigint-se en artesans-empresaris independents.⁸⁶ A mitjan segle XVIII, ja consolidada a Catalunya l'estructura de la parairia llanera, la carda i el pentinatge conservaven el prestigi relatiu de les feines masculines que exigien un aprenentatge dilatat, sovint aixoplugades sota les ordenances del corresponent gremi de paraires.⁸⁷

Les bases d'aquest prestigi a penes s'alteraren arran del trànsit de molts treballadors des de la carda de la llana cap a la carda del cotó. Això és, almenys, el que es desprèn de les informacions facilitades pels "filadors" cotoners de l'eix Ripoll-Vic-Montseny a l'administració de la Reial Companyia de Filats. D'entrada, la condició masculina de l'ofici es preservà sense cap escletxa, en part perquè els coneixements i les habilitats adquirides amb la carda de la llana constituïen un capital -exclusivament masculí- difícilment desaproveitable per part dels "filadors" cotoners. En aquest sentit, l'establiment de la manufactura del cotó en àrees de tradició llanera recent també simplificà les coses, si més no en un primer moment. Així, Tomàs Subirana, "filador" de Sant Julià de Vilatorrada (Osona), escrivia l'estiu del 1785 que es "veuria precisat en

⁸⁴ Adrian J. RANDALL (1991): *Before the Luddites...*, ps. 75-76.

⁸⁵ Sobre la introducció de les cardes mecàniques -patentades per Arkwright el 1775- a la llaneria anglesa, i sobre les conseqüències laborals i socials d'això, cal consultar Adrian J. RANDALL (1991): *Before the Luddites...*, ps. 51-54 i 75-86; sobre els tallers dels cardadors manuals i la força de les seves *friendly societies* al *West of England*, les ps. 76-77.

⁸⁶ Jaume TORRAS ELIAS (1981): "Estructura de la indústria pre-capitalista...", ps. 14-15; la citació literal, també a les ps. 14-15.

⁸⁷ Exemples de la condició masculina adulta de la carda de la llana a la Catalunya setcentista, a Jaume TORRAS ELIAS (1981): "Estructura de la indústria...", ps. 13-14 (notes 15 i 16); també Jaume TORRAS ELIAS (1984): "Especialización agrícola...", p. 122. Un exemple de regulació de les bases tècniques de la carda tradicional per part de les ordenances d'un gremi de paraires -el de Sabadell, segons les ordenances de l'any 1751-, a Gonçal CUTRINA SORINAS (1986): *Les arts tèxtils a Ripoll...*, p. 23. Sobre la construcció de les primeres màquines de cardar i emborrar a la llaneria catalana (les del fuster terrassenc Santiago Ubach, entre 1794 i 1802) i el rebuig que suscitàren entre els treballadors cardadors, vegeu Josep Maria BENAÛL BERENGUER (1991): "La llana", ps. 88-89.

haver de despatxar lo cardador" si la Companyia no li remetia més cotó en floca, aleshores que "las Donas" -és a dir, les filadores- "ja treballa[ven] fort".⁸⁸ També a Ripoll la preparació i la carda del cotó eren cosa d'homes i, segons explicà confusament el "filador" Bonaventura Carbonell, els cardadors hi continuaven treballant a preu fet, com havien fet i encara feien a instància dels paraires i fabricants drapers: "...lo cutó que fins buy tenia era de qualitat tan fort que no és estat posible als treballadós guanyar la mitat del Jornal ni las filadoras poderlo filar..."⁸⁹ Una retribució del treball -el preufet- que, a la cotoneria de la Catalunya vella, sembla expressar un notable grau d'autonomia laboral i un cert marge de maniobra dels mateixos cardadors, més que no pas cap temptativa dels "filadors" d'intensificar l'eficàcia i la productivitat dels primers. El testimoni de Bernat Cararach, paraire i "filador" de Torelló (Osona), reforça aquesta interpretació. A principis de juny del 1785 Cararach es queixà a la Companyia dels terminis -excessivament breus, al seu parer- que aquesta li fixava per a la tramesa del filat, així com del fet que se l'apressés fent-li arribar més cotó en floca, cotó que s'acumulava i tendia a estovar-se i a fer-se més difícil de treballar. Els maldecaps laborals que tot plegat li comportava no eren poca cosa: "...no men rametia de [cotó] fluix que hencara que han tingia las 15 arroves per treballarna haxís senté de massa sec[,] perquè las filadoras no hal tornan ab tanta prestesa ni hés convenient lo hanarlos al darrera per [tal] que no filian gros[,] tampoch no se pot hesperà que sigia hacabat de cardà perquè *los treballadors sen hanirian hencuant hen lo comte lis digi lo cutó que lo[s] voliha donar...*"⁹⁰ De fet, a la Catalunya central de la dècada dels 1780s, la crisi de la llaneria tradicional era un procés obert, ni tancat ni unívoc, i si això d'una banda incentivava l'expansió cotonera, de l'altra, donada la permanència de tradicions i oportunitats laborals associades a la manufactura de la llana, l'hi imposava límits. Els límits laborals i contractuals que un mercat regional de treball tèxtil encara prou actiu i complex propiciava, afavorint un ventall interessant d'alternatives per als treballadors més especialitzats, els més prestigiosos o els més hàbils. Bonaventura Carbonell es lamentava que a Ripoll "los treballadós y las filadoras millors filan estam per trauren millor compte y dencia en dia ban marxan pues nedonan a 8 sous la lliura", el que repercutia negativament en la seva capacitat de fer filar cotó per a la Companyia.⁹¹ El rector parroquial i "filador" de Santa Eugènia de Berga, Francesc Pou i Crosas, també observà i explicà què impedia a la cotoneria capitalitzada per la Companyia de retenir els "seus" contingents de mà d'obra: "...ab tant temps no he pogut enviar més fil, pues molts Filadoras se dedican en lo estam, altres en lli, altres en

⁸⁸ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Tomàs Subirana (30-07-1785).

⁸⁹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Bonaventura Carbonell (09-05-1785).

⁹⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Bernat Cararach (02-06-1785) [el subratllat és meu].

⁹¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Bonaventura Carbonell (??-??-1785).

cànem, y muchas de las que filan cotó lo filan per las fàbricas de Vich y altres parts, y totas guañan més que filant a mon compte."⁹²

A diferència de la cotoneria de la Catalunya vella -particularment de la de la regió entre Vic i Ripoll-, la nova manufactura cotonera de l'eix Solsonès-Segarra no disposava d'un capital humà regional abundant i atractiu d'integrar. De fet, i pel que feia a tasques tècnicament exigents i qualitativament decisives com ho era la carda del cotó, aquesta última manufactura necessitava importar treball qualificat o bé invertir en la instrucció de mà d'obra local.

N'és una prova l'evidència que, d'entre les primeres preocupacions dels germans Gatuellas, sobresortís la de dotar la seva xarxa de factories d'un contingent estable de cardadors, objectiu que resultà especialment feixuc donada l'escassa preparació dels factors locals i la mínima disponibilitat de treball adult masculí fora de les feines pageses. A propòsit de tot això, Josep Gatuellas s'excusà ben aviat davant de la direcció de la Companyia: "...diré que a tot ome avia explicat la disposició de las factorias y del modo se avian de portà[,] no avia encontrat persona alguna que no me digués que era benpensat, però com lo plantar huna cosa de nou[,] majormen en lo estat que se trobava al país en tems de plantar[,] vai pendre lo que vais trobà de Fadrins." El perquè d'aquest to justificatiu -de recórrer a l'"estat del país", a "pendre lo que vais trobà"- es desprèn amb tota claredat del que Gatuellas narrà tot seguit en la mateixa carta, i que val la pena transcriure de dalt a baix: "...fou estat que com los que an cardat los cotons fins al present eran tots de Gósol, se havian espargit per totas las fàbricas, majormen a las del cam, cardadors de dit poble de Gósol, y avian fet huna unió, que en manera alguna ensenyasen ninguna criatura perquan se criarien sos contraris[.] Igualment só descubert que en la factoria de Guisona nia hun de la mateixa Vila que carda molt vé y a est havian amanasat que si ensenyava ningú lo abastonejarian per avero ell mateix declarat. Lo factó de Vilagrasa me digué que ja tenia tres minyons de la mateixa Vila que ja comensavan a cardà[,] y que respecte averli dit los Fadrins que tenia a Tàrrega que se trobaven ab carta mia que los dehia que avisaran al factó de Vilagrasa que no volia criaturas per cardà y que los despatxàs, quan no sabia jo res ental cosas, demanera que per podè fé cada dia 7 y 8 lliures de cotó cadahú y ferse necesaris..."⁹³ És a dir: alguns cardadors amb experiència, arribats a la Segarra i a l'Urgell des de la Catalunya llanera més pobla -el poble de Gósol, a l'extrem septentrional de l'actual comarca del Berguedà-⁹⁴, vinculats doncs per antecedents territorials i laborals i alhora per la

⁹² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Francesc Pou i Crosas (18-10-1785).

⁹³ Reprodueixo totes les citacions literals de la carta que Josep Gatuellas adreçà a la Companyia, des d'Oliana, el 8 de març de 1785: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (08-03-1785).

⁹⁴ Ramon VIOLANT i SIMORRA (1934): *Elaboració del cànem i de la llana...*, p. 45, ja detectà la centralitat dels homes de Gósol en la preparació i carda de la llana al Pirineu d'entresegles: "A la tardor, en que usualment tothom ja havia bugadejat i tenyit la llana, passaven els paraires. Generalment eren tots de Gósol. Preparaven la llana per a filar-la.

condició d'ésser quasi imprescindibles per a una indústria emergent i sense arrels, havien desafiat les previsions que la Companyia i els seus agents de confiança tenien per a la cotoneria de la Catalunya nova.

Unes previsions que, essencialment, contemplaven una dràstica reducció dels costos laborals i un control eficaç de la qualitat de la producció. Ambdós objectius eren, en un sentit, les dues cares d'una mateixa moneda, ja que tant l'abaratiment del treball -via la retallada salarial i/o l'augment de la productivitat- com l'elaboració d'un o altre tipus de fil resultaven molt més probables si el factor-fabricant s'implicava activament en l'esfera laboral i de la fabricació. No ha de sorprendre, doncs, que la negativa dels cardadors de Gósol a transmetre les bases tècniques de l'ofici a joves segarrencs i urgellencs provoqués tanta irritació entre els Gatuellas i els seus factors. La contractació de fadrins cardadors de procedència llanera era el peatge a pagar per tal d'aixecar filatures en regions mancades de tradicions tèxtils potents i de treball manufacturer masculí. Però el pensament de la Companyia i dels Gatuellas era, precisament, que aquests fadrins contribuïssin a resoldre una i altra mancança, aportant la seva tradició tècnica d'ofici i encoratjant la formació de cardadors locals. No cal dir que els de Gósol se n'adonaren ben aviat, alhora que de les conseqüències d'això per a una posició tan estratègica com ho era aleshores la seva. Posició que, com a la Segarra, també provaren de defensar al Camp de Tarragona. Els "miñons" cardadors que Manuel Campà, factor de Tarragona, havia contractat per ordre de Josep Gatuellas a finals del 1784, es comportaren igual que els de les factories segarrenques, talment com si fossin de Gósol. L'incident -ja ressenyat- per raó del jornal que els corresponia, amagava la mateixa negativa dels cardadors d'orientar part del seu esforç a ensenyar de cardar als "aprenents nadius de est Camp".⁹⁵ La direcció de la Companyia ho deixà entreveure en una carta, entre amarga i imperativa, que féu arribar a Josep Gatuellas el gener de 1785: "...observarà Vm. lo disgust habem tingut al vèurer lo *despotisme ab que se trevalla en las Facturias de aquella comarca* [de Tarragona], y que per prompte habem disposat se suspengués la filansa en Alcover, Vallmoll y la Selva y Constantí fins que Vm. hi pasàs a pèndrer nous arreglos tota vegada que res fan de lo que Vm. los deixà previngut; a nosaltres nos apar (salvant la opinió de Vm.) que lo millor seria fer retirar los Fadrins de dits quatre paratjes, y manifestar als Pàrrocos, Batlles y Superiors dels Pobles que tota vegada que la gent està ja imposada de las circumstàncias y reglas ab que deuan filar y cardar pot algú de sos vehins empèndrer lo trevall de la filansa per donar allà lo abast en son respectiu lloc, formant lo punt de rehunió, o Magatsem, en Tarragona [...], y en est cas podria lo Sor. Campà prescriurer

Anaven de poble en poble i de casa en casa a "cardar" llana formats en colles manades per un capità, que curava de distribuir la feina i cobrar i pagar aquests." [dec el coneixement d'aquesta font a una informació de Jaume Torras]. Sobre la tipologia de la llaneria de la muntanya berguedana i el lloc que aquesta ocupava en la jerarquia llanera catalana de mitjan segle XVIII, vegeu Jaume TORRAS ELIAS (1984): "Especialización agrícola...", ps. 118-121 i 127.

⁹⁵ L'incident amb els cardadors de Tarragona: vegeu les notes 61 i 62 d'aquest Capítol.

a tota Lley, provarlos ab curta quantitat de cotó, despatxar als qui no se conformian, y per fin fer quant fa esta Direcció en est Magatsem, baix qual mètode estalviaria la Companyia tants salaris de Fadrins, y asseguraria ab major facilitat la perfecció dels fils..."⁹⁶ La impressió que fa és que els cardadors arribats al Camp de Tarragona des del nord havien estat responsables, en un principi i en alguns indrets, no només de preparar i cardar el cotó, sinó també de donar-lo a filar a les dones, recollir-lo i remetre'l a la factoria de Tarragona. De difondre els coneixements i les habilitats que exigia la carda manual, en canvi, se n'haurien ocupat més aviat poc. És per això, molt probablement, que la Companyia els retragué "de no haver complert ab lo que se obligaren" i d'haver-li causat "danys i perjudicis majors", acusacions que li bastaren per ordenar a Manuel Campà de "despacharlos a tots".⁹⁷ El mateix Campà que dies abans havia assegurat a l'administrador de Barcelona que "paso lo temps en procurar la enseñansa de cardar", mentre deia fer i confiar perquè "los mateixos miñons que tinch se aniran removent".⁹⁸

El "despotisme" dels fadrins cardadors arribats a l'altiplà segarrenc i al Camp de Tarragona a treballar per a la Companyia tingué, però, una curta vida. Ni la Companyia l'havia de tolerar ni, sobretot, les topografies laborals i socials d'ambdues regions contribuïen a rellençar la inicial empenta artesana (o obrera) que el fundava. És a dir, a diferència dels cardadors de l'eix Ripoll-Vic, que podien fer valer la demanda de treball combinada de les indústries de la llana i del cotó com un argument de pressió laboral i social, els emigrats de Gósol no tenien més sortida, si optaven per estar-se a les manufactures segarrenques i tarragonines, que treballar per a la Companyia. Precisament perquè eren molt conscients d'això, de les febleses i incerteses laborals que se'n derivaven, "avian fet huna unió". I per més fadrins que fossin, el món emergent i canviant del cotó no els proporcionava ni tan sols la façana reglamentista de la tradició gremial, la qual cosa els empenyia a polítiques tan unitàries com decidides: "que en manera alguna ensenyasen ninguna criatura perquan se criarien sos contraris." En conseqüència, quan s'esgotava l'hivern del 1785 Josep Gatuellas ja havia pres tot un seguit de mesures per contrarestar les estratègies més o menys informals dels cardadors immigrants (i fins els cardadors mateixos): "Y com ab lo nou mètode só prè seavist perduts[,] majormen avent tret tots los de jornal, encaraque seanquedat per cardà alas mateixas fàbricas, y aver vist lo rigor de la Lley, que en Torà foran tots despatxats, en Tàrrrega, Oliana y part en Guisona, y que sens ells las factorias anavan y se anavan perfeccionan, lo vèurer que en la major part van las factorias ab criaturas, los pochos que meaquedat de ells és sert van tots atordits[,] y com sempre sels diu que a cardà vé y al qui no acomodiés que marxe[,] se

⁹⁶ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 18/Correspondència. Llibre copiadador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Gatuellas (15-01-1785) [El subratllat és meu].

⁹⁷ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 18/Correspondència. Llibre copiadador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Manuel Campà (12-02-1785).

⁹⁸ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (07-02-1785).

comensan a fer càrrech del rigor de la Lley y arreglarse a cardar 3 lliuras de cotó quan ne cardaven 7 y 8 lliuras."⁹⁹

Gatuellas, doncs, havia desterrat el treball a jornal i havia generalitzat la retribució a preu fet. Evidència que la contractació a jornal havia obeït, en el seu moment, o bé a la voluntat dels cardadors foranis, o bé a la pretensió de Companyia i factors d'assignar-los més obligacions que les estrictament productives (com ara la instrucció d'aprenents locals). O bé a totes dues coses. En qualsevol cas, el recurs al preufet expressa en aquest cas l'avenç empresarial en el control dels mecanismes de reclutament i organització del treball, ben al contrari del que sembla suggerir entre els cotoners del Ripollès i l'Osona. Gatuellas també havia substituït cardadors adults i amb experiència per cardadors més joves, probablement menys productius però també menys problemàtics i més obedients que els immigrants. Això li havia permès ampliar la nòmina de cardadors -desfent-se de l'antiga dependència-, i segurament rebaixar els costos laborals per unitat de producte. Aquells que abans cardaven set i vuit lliures diàries de cotó, perquè els convenia si treballaven a preu fet, ara s'havien d'accontentar amb menys de la meitat, ja que eren més a repartir i els nouvinguts acceptaven ingressos menors. Ingressos menors que, amb independència que la tarifa del preufet s'alterés més o menys, resultaven de reduir la fabricació per càpita, és a dir, d'afavorir una major qualitat del cotó cardat, per manera que el treball pogués ser més curós i el cotó més aprofitable per a filar, i que el volum de feina no impedís el "cardà vé". Aleshores, si bé el preu de la lliura de cotó cardat es podia mantenir o fins augmentar, el valor afegit que cada cardador aportava al cotó treballat augmentava en major proporció. Anton Conangla, de Santa Coloma de Queralt, topà amb la negativa de les seves cardadores -excepcionalment dones, les úniques de les que tinc notícia en tota la geografia de la Companyia- quan provà d'instaurar aquesta política d'una carda més eficaç, que limités la disminució del cotó i contribuís a una millor filatura: "La cardadora que vingué en eixa [Barcelona] a aprendrer de cardar diu que se empeña a ensenyar de cardar a las demás del modo li ensenyà lo soldat, però han dit que no volen cardar de dit modo si no sels puja lo preu, peraquè no cardarian la mitat del que cardan..."¹⁰⁰

Sis setmanes abans que Conangla escrigués això des de Santa Coloma de Queralt, Josep Gatuellas havia informat des de Solsona d'un episodi que anticipava punt per punt l'anterior, inclosa la menció al "soldat" -de qui havia precisat que era suís-: "per aver posat en obra lo mètedo del cardar que lo soldat Sohís nos havia ensenyat, só vist que las criaturas no és dable que pugan cardar[,] pervoler molta forsa, y losque són bastans fermes no volen cardar perla poquedat del cotó que fan[,] per molt que treballen tan solament arriban a cardarne huna lliura

⁹⁹ Totes les citacions literals d'aquest paràgraf procedeixen de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (08-03-1785).

¹⁰⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota d'Anton Conangla (28-09-1785).

de cotó cada dia, y avent posat en obra lo amborrà lo cotó ab las cardas grosas a ixit allum demanera que de cotó non cardarem més sinó nan ensenyan las criaturas a treballà lo cotó ab las cardas grosas, com qui lo emborra y se desfà entan manera que apar que és estam, y lo fil queda molt aspre y també ab molta fortaleza, que judico no poran fer los ordimens per la gran fortaleza té."¹⁰¹ Durant tot el mes d'agost de 1785 els germans Gatuellas sol.licitaren a la direcció de la Companyia que els fes arribar més "parells de cardas de la nova hinantiva", més "parells de Cardas grans", i fins l'alertaren de l'escassa solvència dels serrallers barcelonins a l'hora de construir-les a partir dels models aportats per Andreu (o Andreas) Phiter, el soldat suís.¹⁰²

Sembla clar, doncs, el que la Companyia i els seus factors pretenien per a la cotoneria de la Catalunya nova. Bàsicament, l'introduir un nou tipus de carda, més sòlida i millor equipada que les existents -les puntes o pues eren totes d'acer-, que garantís un major rendiment de la primera matèria i la predisposés per a treure'n un filat tant més fi com resistent. Les moltes remeses de parells de cardes (el cotó es cardava raspallant-lo alhora per ambdues cares, adreçant en paral.lel les fibres) que la direcció de la Companyia va enviar a les seves factories de l'esquerra del Llobregat durant l'estiu i la tardor del 1785 il.lustren aquest propòsit.¹⁰³ També l'exemplifica la contractació del suís Andreas Phiter, un episodi clau que permet fer-se una idea de les expectatives de renovació productiva i tecnològica que acompanyaven el desplegament filador de la Companyia per la Catalunya que duia de Solsona a Tarragona. Phiter entrà a treballar per a la Companyia abans de l'estiu del 1785, sembla que recomanat o a instància del potent indianaire i estampador barceloní Joan Baptista Sirés. L'última setmana de maig d'aquell any Sirés, explicava a Marià Robira, aleshores un dels tres directors de la Companyia, que "lo Suiz té fet fer las cardas, lo torn, lo fus, y aspi per filar lo cutó ab la perfecció que Vm. ha vist".¹⁰⁴ El suís, "*soldado que dice haver sido del Regimiento de Suizos de San Gall*", és

¹⁰¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (13-08-1785).

¹⁰² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia: notes de Joan Gatuellas (09-08-1785) i Josep Gatuellas (21-08-1785); també 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (13-08-1785). "Donaran providencias de ferfé huna partida de cardas de la mateixa grandària com lo parell que feren per mostra", escrivia Josep Gatuellas el 13 d'agost de 1785; i el 21 del mateix mes: "deuen advertir al que fa las Cardas que si las Cardas que me remetran no són millors quelos parells que menvaisdur[,] los retornaré[,] que puch tirar los cuyros que al mitg de la Carda quedan totas tovas de manera que acompta de desferme lo cotó lo caragola... [...] Remeto la pua de ser laque poran provar si va vé[,] queno estranyaria que anasen com las de fusta." [64/1: carta de Josep Gatuellas (13-08-1785), i 57/5: nota de Josep Gatuellas (21-08-1785)].

¹⁰³ Alguns detalls d'interès sobre la preparació i la carda manual del cotó es poden trobar a Gay L. GULLICKSON (1986): *Spinners and weavers of Auffay...*, ps. 70-71. Anotacions molt acurades de tots els parells de cardes que la Companyia féu arribar a les seves factories durant l'any 1785: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors (1785).

¹⁰⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Joan Baptista Sirés (30-05-1785). Marià Robira, a qui Sirés s'adreçava com a "Sor.

probable que arribés a Barcelona amb algun dels regiments mercenaris que la corona espanyola contractava periòdicament a la Confederació, però és ben segur que coneixia els secrets tècnics d'una filatura cotonera d'alta qualitat, com ho era la suïssa de mussolines.¹⁰⁵ La Companyia li confià l'objectiu de fer filar fils més fins a Catalunya i, mentre enllestia noves cardes i nous torns, el traslladà on entenia que això es podia aconseguir amb més facilitat i menys maldecaps.

El 16 d'agost de 1785 la Companyia notificà a Josep Gatuellas que esperava l'arribada a Barcelona del seu tragner per tal de "ferli passar a Vm. lo soldat suís [...] a fi que Vm. puguia servirse en lo que nos indica".¹⁰⁶ Gatuellas no se n'acabava de sortir amb les noves cardes, les que Phiter havia suggerit de fer i la Companyia havia repartit a les factories de la Segarra, el Solsonès, l'Urgell i el Camp de Tarragona. Com ja he apuntat, el factor solsonenc s'havia queixat de l'escassa compatibilitat de les noves cardes amb el treball infantil, de les dificultats dels seus cardadors per acostumar-s'hi i treure'n un cotó aprofitable, del mínim rendiment productiu que amenaçava la lògica mateixa del pagament a preu fet. Ben aviat, però, l'estada del suís a Solsona i a les factories veïnes féu que Gatuellas considerés les coses d'una altra manera. "Avent vist lo Soís que trau los cotons ab lo mateix primor que ells [els cardadors] ab las cardas petitas[,] avem resolt de nofer altra manera de cardar", escrivia el factor a finals de setembre. Tot seguit calia que Phiter comencés a instruir els cardadors locals. Una tasca que, segons observà el mateix suís, havia de ser més senzilla que no es pensava, donada l'organització i disposició del treball que comportava la factoria: "Andreu [Phiter] està ab gran ànimo per gustarli molt las filadoras y cardadors de esta terra, y diu li sap mal lo tems aperdut a eixa [Barcelona], y com estava avesat a tenir només que 15 a 16 filadoras y huna a dos donas per cardar[,] quan araveu tantas filadoras y ab huna quadra 32 cardadós queda tot pasmat..."¹⁰⁷

Una quadra amb 32 cardadors. És a això, entre d'altres coses, a què es referia Joan Gatuellas quan al·ludia a "plantar las fàbricas". Aquesta centralització física del treball de cardar el cotó era, a la filatura de la Catalunya nova, l'últim esglaó d'un procés de centralització

Director", era aleshores, conjuntament amb Isidre Cathalà i Francesc Ribas, director-responsable de la Reial Companyia de Filats, segons es desprèn de 44/3: Informe a l'Intendent sobre filatura del cotó als pobles (1783).

¹⁰⁵ La citació literal a propòsit de la condició militar de Phiter la trec de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 44/7: Expedient d'Andrés Phiter, soldat suís (1787): carta de la Reial Junta de Comerç de Catalunya a la Companyia (27-08-1787). Sobre la presència recurrent de tropes mercenàries suïsses a Catalunya durant els segles XVII i XVIII, inclosos alguns regiments amb quarter a Barcelona, vegeu Antoni CARNER BORRÀS (1976): *Les tropes suïsses...*, ps. 7-8. Sobre les mussolines suïsses del XVIII i les seves bases empresarials i tecnològiques: Béatrice VEYRASSAT (1982): *Négociants et fabricants...*, particularment ps. 23-35 i 153-168; sobre la indústria rural suïssa del segle XVIII, vegeu Ulrich PFISTER (1996): "Proto-industrialization in Switzerland...".

¹⁰⁶ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiadador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Gatuellas (16-08-1785).

¹⁰⁷ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (24-09-1785).

organitzativa que aspirava a un major control de la qualitat del filat i, en conseqüència, a un major control dels recursos i activitats laborals. La inversió tècnica i tecnològica, per exemple, en la mesura que contribuïa a la primera aspiració, exigia una mínima subordinació del factor treball al factor capital, alguna garantia en el sentit que la major potencialitat dels nous coneixements i artefactes no es desaprofitaria en mans d'una força laboral excessivament autònoma.¹⁰⁸ Raonablement, la Companyia i els seus agents assajaren la substitució de la manufactura domèstica per una manufactura d'arrel fabril en aquella fase de la filatura i en aquelles regions filadores que més hi convidaven. La preparació i la carda del cotó ho propiciava per la modesta mobilització de treball que implicava, molt menor que la de la filatura estricta. Les filatures solsonenques, segarrenques, urgellenques i tarragonines, per l'escassetat o inexistència d'alternatives laborals manufactureres a les que ofería la Companyia. D'altra banda, calia treure partit del *know-how* i de la destresa del cardadors immigrants, però alhora neutralitzar la posició de força que la patrimonialització d'aquest saber els conferia. També a això últim contribuï la centralització física del treball cotoner: a liquidar la possibilitat que els cardadors de Gósol fessin valer la seva "veu" -una "hunió" que es fundava en raons estratègic-laborals però també en altres d'ordre més genèric-¹⁰⁹, a incentivar la difusió social d'un coneixement específic en un context empresarial quasi monopolístic (i monopsonístic). En conseqüència, a gran part de la filatura de la Catalunya nova, la "veu" (o pressió explícita i organitzada) i la "sortida" (o alternativa laboral competitiva tal com se'ls ofería als cardadors de la Catalunya vella) havien de resultar opcions molt complicades, sinó impossibles, per als treballadors cardadors. Per a la majoria, la "lleialtat" a la Companyia era una actitud gairebé ineludible, d'estricta supervivència laboral com a tals, sobretot després del "nou mètode" instaurat per Josep Gatuellas a principis del 1785.¹¹⁰

¹⁰⁸ Aquest és, a grans trets, un dels arguments esgrimits per Maxine Berg a l'hora d'explicar les distintes cronologies de la primera mecanització de la filatura anglesa segons contextos empresarials i organitzatius [Maxine BERG, Maxine (1987): *La era de las manufacturas...*, p. 262]. Retornaré sobre tot això més endavant.

¹⁰⁹ Em refereixo, és clar, al rol del costum, de la tradició corporativa en aquest cas, a l'hora de legitimar socialment determinades estratègies de defensa de la pròpia posició laboral. Tradició corporativa i posició laboral que, almenys en el sector de la manufactura tèxtil, operaven en un mercat de treball més ràpidament canviant, i que per tant tendia a ser-los més desfavorable. Sobre tot això són útils les observacions de Maxine BERG, Pat HUDSON i Michael SONENSCHER (1983): "Manufacture in town and country...", ps. 14-16.

¹¹⁰ Els conceptes "veu" ("*voice*"), "sortida" ("*exit*") i "lleialtat" ("*loyalty*") els prenc lògicament d'Albert O. HIRSCHMAN (1970): *Exit, Voice and Loyalty...* . Una presentació molt perceptiva de les contradiccions entre formació d'estructures monopolístiques i manteniment dels mecanismes de reputació social associats a bases laborals i empresarials molt específiques, a Charles F. SABEL i Jonathan ZEITLIN (1985): "Historical alternatives to mass production...", particularment ps. 143-153.

3.3.2. És evident que la Reial Companyia de Filats no restringí les polítiques de control directe de la producció i del treball a la fase d'esborrar i cardar el cotó (això en el cas de la filatura impulsada des de les factories). L'obtenció d'un tipus de fil concret obligava a un seguiment acurat de tot el procés de fabricació, seguiment que es confiava als factors però que els administradors de la Companyia no podien desatendre en cap moment. En la línia dels retrets ja ressenyats a algun dels seus factors, la Companyia ordenà el març de 1785 que les seves factories de Solsona, Guissona, Torà de Riubregós, Vilagrassa, Ponts i Tarragona aturessin l'elaboració de fil. La Companyia jutjava pèssimament el filat que aquestes li feien arribar: "Com absolutament nos precisa suspèndrer todas las Facturias per la mala qualitat dels fils en general, fins haver pres ab Vm. las novas providencias o disposiciones convenientes per asegurar la perfecció dels fils, estimarem a Vm. se servesca luego venir a esta per tractarne, deixant en tant la ordre que ningun factor permetia filar a menos que se facia corresponsable del valor de tots los fils..."¹¹¹ Sembla indiscutible que, més enllà del major o menor compromís empresarial dels agents o factors, la Companyia intervenia molt activament en les decisions organitzatives que més podien influir el producte que finalment li remetrien les seves factories. La Companyia, per exemple, no s'estava de "recomanar" als factors quines filadores havien de filar el cotó d'una certa qualitat: "Havent tingut ocasió de comprar cosa de uns 18 quintars de cotó fuix com aquell fi que enseñà a Vm. est Sor. Secretari, ne havem enviat un poch al Sor. Juan y al Sor. Domingo, sos Germans, prevenintlos lo fassian filar un poch més fi per las Filadoras tinguian més hàbils, encaraque sia pagantne alguna cosa més", informava l'administrador a Josep Gatuellas l'abril de 1785.¹¹² "Quedo antès en assumpto de fer filar a 11 sous la lliura del cutó fi del petit xurro remeteren, y procuraré ferlo trevallar ab perfecció per las filadoras més distingidas", respongué Manuel Campà, el tarragoní, a una "suggerència" en aquest sentit que se li havia fet des de Barcelona.¹¹³

L'interès de la Companyia per augmentar la qualitat i rebaixar el cost del seu filat l'abocà, en la filatura estricta com en la carda, a una política tecnològica ambiciosa alhora que selectiva. D'entrada, la Companyia disposà que les factories centrals assessoressin i fins financessin els nous factors -que en depenien- a l'hora de proveïr-se de torns de filar. Jaume Boer, factor de Lleida, reconegué que el consell i la col.laboració de Josep Gatuellas li havien permès de reunir,

¹¹¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiator de cartes enviades (1783-1795): carta-circular de la Companyia enviada a Domingo Gatuellas [Solsona], Joan Gatuellas [Guissona], Gili Esteva [Torà de Riubregós], Joan Fons [Vilagrassa], Francesc Alguasil [Ponts] i Manuel Campà [Tarragona] (15-03-1785); també L18: carta de la Companyia a Josep Gatuellas (15-03-1785).

¹¹² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiator de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Gatuellas (16-04-1785).

¹¹³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (22-05-1785); també L18: cartes de la Companyia a Manuel Campà (23-04-1785 i 21-05-1785).

en poques setmanes, 300 torns de filar.¹¹⁴ Manuel Campà, des de Tarragona, recordava que el mateix Gatuellas "no tant sols me digué fes fer los Tornos sinó que me donà lo modello de ferlos".¹¹⁵ En ambdós casos es tractava de territoris sense tradició filadora prèvia al cotó, de manera que una mínima planificació i centralització tecnològica es plantejava menys com una opció organitzativa i més com una necessitat. El salt qualitatiu, la demostració de l'autoritat tècnica i productiva de la Companyia a pesar d'una manufactura d'aparença tan dispersa, es produí però amb la colonització filadora més tardana, quan la Companyia apostà obertament per la fabricació de fils més fins. Fou aleshores, a partir de l'estiu del 1785, que algunes filadores procedents de pobles de la Segarra i el Solsonès es desplaçaren a Barcelona per aprendre a filar segons ho feia el suís Andreas Phiter amb el seu torn, política que es multiplicà quan Phiter es traslladà als pobles filadors de l'altiplà segarrenç i de les comarques veïnes. Arribat a Solsona, Phiter féu construir una còpia del seu torn de mà, còpia que Josep Gatuellas retocà, reduïnt-ne el tamany, perquè resultà "ser desmasiat de gran" per la nova filatura de Les Avellanes (La Noguera), on "las casas la major part són petites".¹¹⁶ Després, i acompanyat de Gatuellas i dels torns ("les fustes"), el suís continuà endavant amb l'encàrrec de la Companyia: "Lo Suhys prosegueix en enseñar de filar, y 3 dias ha que ja ha passat a enseñar en Las Avellanas, haven ja enseñat al Poble de Vilanova y ha quedat atmirat de vèurer ab la facilitat aprenen de filar y bé [...] un fil molt bó... [...] Entre las 2 pacetas diarias del Suhys, cardadors y filadoras[,] ja sa de manester cerca de un doble en or cada dia per pagar..."¹¹⁷

El propòsit de la Companyia per a l'encara emergent filatura de la Catalunya nova era el de difondre "el torn de noba construchció per filar fi" i, és clar, els coneixements tècnics associats.¹¹⁸ Tot i la migradesa de la informació disponible, sembla que es tractava d'un torn de mà més gran que l'habitual aleshores a la filatura catalana, que contribuïa a un estiratge més fi de la fibra de cotó i exigia, per tant, una major habilitat per a tòrcer el fil. A diferència del torn o filosa de Saxònia -que mitjançant l'aranya incorporada a la bobina torçava i cabdellava alhora el fil, apte només, però, per a les anomenades fibres "llargues" com el lli o les llanes més bastes-

¹¹⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Jaume Boer (13-02-1785).

¹¹⁵ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (27-10-1785).

¹¹⁶ L'anada de filadores segarrenques i solsonenques a Barcelona per aprendre a filar amb Phiter: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Gatuellas (09-07-1785). La citació literal procedeix de 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (24-09-1785).

¹¹⁷ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta d'Ignasi Cantalozella, factor i prevere de Les Avellanes (16-12-1785).

¹¹⁸ La citació literal a propòsit dels nous torns: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Manuel Campà (05-05-1785). Campà també incorporà els nous torns [64/1: carta de Manuel Campà (27-10-1785)].

el torn o filosa de mà obligava a alternar l'estirar -o filar- i tòrcer i el bobinar el fil en el fus. La filadora havia de coordinar l'operació d'empènyer el torn o roda amb una mà i la de proporcionar torsió al fil amb l'altra, tenint molt present que a major qualitat del cotó i del fil volgut, major torsió calia donar-li a la fibra i convenia un millor control de la velocitat de gir del torn. Alhora, quant més fil fos capaç de tòrcer la filadora abans de cabdellar-lo en el fus o bobina, menys interrupcions estorbarien les feines de filar i tòrcer i, en conseqüència, major resultaria la seva productivitat.¹¹⁹ En molts sentits, el suís Phiter simbolitzava les bases tècniques que havien de fer possible aquesta combinatòria -aixecar la qualitat del fil sense que se'n ressentís excessivament la productivitat- a les factories de la Companyia. Unes bases que, tot i la innovació tecnològica, requeien molt majoritàriament en les capacitats del factor treball, de manera que ni la qualitat del producte ni el volum de producció per unitat laboral es podien destriar ni mínimament d'aquestes últimes -o almenys en la mesura en què les havien destriat altres enginyers recents, com ara l'anomenat torn de "doble cap", difós a les filatures de l'Europa central i nòrdica durant el segle XVIII.¹²⁰

A diferència del que succeí amb el treball de preparar i cardar el cotó, les factories filadores al servei de la Companyia no arribaren a centralitzar físicament contingents significatius de filadores. Ara bé, i com ja he suggerit, la Companyia es valgué de la seva posició de força, del fet de gairebé monopolitzar durant la dècada dels 1780s els mercats de subministraments i de filat de la Catalunya nova, per retenir i centralitzar tota mena de decisions. Si la Companyia optava per donar a filar un cotó de més qualitat, la Companyia decidia quines filadores l'havien de filar i en quines condicions. Si apostava per un viratge productiu d'envergadura, ella mateixa o els seus agents de confiança empenyien molts factors cap a la renovació tècnica necessària, facilitant-los-la tecnològicament i fins financerament. Tot plegat -la capacitat d'intervenció manufacturera de la Companyia a la Catalunya nova i el marge de maniobra dels seus factors i "filadors" a la regió- tenia a veure, entre altres coses, amb la certesa d'una elevada disponibilitat de treball filador, amb l'abundància de potencials filadores. En aquest sentit, no he trobat cap indicatiu que aquells factors i "filadors" topessin, a l'hora de reclutar dones per a filar, amb la mena d'obstacles que alentiren la formació i contractació de cardadors locals. Més aviat al contrari. Sovint, l'expectativa d'una oferta "inacabable" de treball

¹¹⁹ Una breu però indicativa descripció del torn de filar que Josep Gatuellas féu fer a partir del model proposat per Andreas Phiter: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (24-09-1785) [inclou un croquis dibuixat del torn]. Sobre la diferència de procediments de la filosa de mà i la filosa o torn de Saxònia -a pedal-, i les distintes destreses que exigien una i altra, es pot consultar Harold CATLING (1970): *The Spinning Mule*, ps. 13-16; també Walter ENDREI (1968): *L'évolution des techniques du filage...*, ps. 98-112 i 172.

¹²⁰ Sobre els impulsos socials i institucionals que promogueren la relativa expansió del torn de "doble cap" (o *double-headed wheel*) durant el segle XVIII, i sobre els guanys de productivitat que se'n derivaren, es pot consultar l'interessant aportació de Walter ENDREI i Rachel P. MAINES (1995): "On Two-Handed Spinning", particularment ps. 36-39.

filador mobilitzava més intermediaris dels que convenien als factors i "filadors" ja establerts. Gili Esteva, factor de Torà de Riubregós (la Segarra), se'n queixà a l'administrador de la Companyia: "He tingut notícia que un de Castellfollit [de Riubregós] estava brindat de establir una Fàbrica per Vm. lo que no miro convenient per Vm. per ser un poble a 3 quarts de esta [...] que al ser tan immediat las fàbricas no fore sinó una desproporció en los fils[,] [...] y no era convenient per dingú lo ser las fàbricas massa immediatas..."¹²¹ O fins i tot plantejava problemes a la mateixa Companyia, com quan l'expansió meteòrica de la factoria de Tarragona topà, a la vila de Sarra (Conca de Barberà), amb un "filador" que ja treballava per a la Companyia: "En Sarreal no té dupte se experimenta poch quebranto per ara -jutjava la Companyia l'hivern del 1785-, però com en aquell Poble tenim ja filador que ve en esta, som de sentir perilla formarse competència entre est y lo Factor, y *essent esta* [la Companyia] *la més propensa a desbaratar* [per abaratar] *lo treball*[,] deu precisament redundarne perjudici a la Companyia. En est supòsit aparseria lo més asertat, o que a imitació dels demás Pobles se reunís també a Tarragona, o que trovant Vm. [per Josep Gatuellas] combenient no fero, abrasàs aquell Factor lo tot de dita Vila, despreciant nosaltres lo Filador, o que altrement se incorporàs a aquellas Filadoras té bonas lo Factor, y se retiràs est de allà..."¹²² En alguns casos la mobilització de treball femení filador s'endevinava, estrictament, una qüestió de capacitat i d'interès colonitzador de la Companyia i dels seus factors principals, com s'intuí arran de la tardana i fugaç expansió manufacturera al nord de la vila de Balaguer (La Noguera): "...en Las Avellanas, que sense los 60 torns que filan, netinch 106 per plantà [...] y ne falte pels quins pagan los canonges 344[,] y tinch carta de hun rectó de aquell sercunvahinat que als seus feligresos ne vol pagà[,] y altres Pobles que demanan[,] y jo no desespero ningú..."¹²³

De la capacitat de la Companyia per imposar les seves condicions laborals a la filatura de la Catalunya nova, en proporciona una idea bastant precisa l'episodi que es produí a la filatura de Les Avellanes (La Noguera) quan s'hi organitzava la fabricació. Aleshores es comprovà fins a quin punt la combinació de l'incipient monopoli-monopsoni filador i fins manufacturer de la Companyia a la regió (monopoli comercial i tecnològic) i de l'oberta predisposició de moltes economies pageses a invertir una porció considerable del seu treball femení en la manufactura domèstica, afavoria els propòsits empresarials. Com es demostrà a Les Avellanes, una combinatòria d'aquesta mena feia gratuïta, per innecessària, una centralització física del filat de

¹²¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Gili Esteva (05-06-1785); en la mateixa línia, Esteva ja s'havia lamentat de la pressió a l'alça sobre el preu del treball que havia suposat l'obertura a Torà d'"altra Fàbrica dels mateixos del terreno que pagan lo al mateix preu de 6 sous [la lliura]" [57/5: nota de Gili Esteva (01-05-1785)].

¹²² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència.Llibre copiator de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Gatuellas (15-01-1785) [El subratllat és meu].

¹²³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (24-09-1785).

l'estil de la de la carda. Senzillament, no calia. Ni tecnològicament ni, sobretot, laboralment -en el sentit de garantir uns determinats règims de treball i de producció. Significativament i paradoxal, l'encarregat de dotar la filatura de Les Avellanes d'un patró tècnic comú i innovador, el suís Andreas Phiter, inaugurarà l'episodi en què la Companyia demostrà -encara que a contracor- l'abast de la seva autoritat manufacturera.

Josep Gatuellas notificà els primers problemes a la direcció la vigília del Nadal de 1785. Tornava a ser a Solsona després de visitar les noves filatures de La Noguera, on havia fixat els preus que abonaria per la lliura de fil en funció de la qualitat de les mostres elaborades en cada cas: "...avent arreglat los preus dels fils vista las qualitats de ells[,] só posat asaber[,] en lo Poble de Os [de Balaguer] a 7 sous [la lliura], Vilanova de la Sal y las Avellanas fil de 9 sous la lliura com loque an filat[,] y si quan y tornaria seperficionasen aumentaria lo preu..." Segons suggeria el mateix factor, les seves tarifes no havien suscitat, d'entrada, rèpliques ni queixes. Però la intromissió d'Andreas Phiter -deia- havia desencadenat un daltabaix inesperat: "...lo Soís lo major elogi queli puch donar és que és un falsany per la Companyia[;] mea influit totas las Filadoras facilitantlos que en Barna fil com loque filavan lo pagavan a 15 sous[,] y anover estat ell seque a peseta [7,5 sous] aurian estadas contentas[,] y vista la confució que me avia posat y lo xarna que fehia livais rebatre lo fil per terra, y que ell de això nodevia cuydà y sino li agradave que senanàs[,] y com me vegé tan inquiet seablaní[,] y com temia que los Monjos y Administrador de Sal noforen delapart de las Donas, los vais consultar lo que volia fer y me aplaudiren lo pensamen..."¹²⁴ Encara no feia una setmana d'aquesta primera carta, que Gatuellas rebia més informació de Les Avellanes en el mateix sentit. Phiter no havia deixat de fer la guitza al factor, ara recomanant les filadores que rebaixessin el pes acordat dels fusos de filat, o "pesadas", de manera que rebessin la mateixa remuneració per menys quantitat de fil: "...me acaba de arribà hun fadrí de las Avellanas -escrivia Gatuellas- que me dona notícia del mal proseguimen del Soís[,] sempre alborotan las donas, y com de principi aviam arreglat lo donar las pesadas a 7 2/4 [7 unces 2 quarts] per lo pago de la mitja peseta [3,75 sous], lo mateix Soís consella alas Donas que a més de las 6 [unces] que lo aturian[.] Y segons notícias tinch[,] sempre és al monastir de las Avellanas claman ab los monjos que lo fil sepaga poch..."¹²⁵

¹²⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (24-12-1785). Sembla clar que Gatuellas feia referència, en parlar del fil, a la qualitat més fina, que ell volia pagar a 9 sous la lliura. Un preu que Andreas Phiter jutjava molt per sota del que es pagava a Barcelona per la mateixa classe de filat.

¹²⁵ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta de Josep Gatuellas (30-12-1785). [Si 7 unces 2 quarts [0,625 lliures] valen 0,50 pessetes [3,75 sous], aleshores 1 lliura valdrà 6 sous. I si 6 unces [0,50 lliures] valen 0,50 pessetes, 1 lliura valdrà 7,50 sous. És probable que el pes de la "pesada" inclogui, en ambdós casos, el pes del fus o bitlla i el pes del fil.]

Vist el to del conflicte, Josep Gatuellas decidí sol·licitar la intervenció personal dels directors de la Companyia. La reacció d'aquests no es féu esperar i fou ben contundent. S'afanyaren a fer arribar un ultimàtum a l'abat del monestir de Les Avellanes -o monestir de Bellpuig de les Avellanes-, qui des d'un principi s'havia atribuït el rol d'intermediari entre Gatuellas i la filatura de la subcomarca, encara que això en unes condicions difícils de precisar. Després de retreure-li *"el disgusto y mala unión de las Hiladoras con motivo de algunos influjos que muy contra su obligación y toda razón les ha producido el Suizo o Maestro que para la enseñanza dirigimos en esa"*, la direcció de la Companyia advertí l'abat Cantalozella de quina era la correlació de forces i l'amenaça de plegar la filatura si les protestes no cessaven: *"...si contra lo que opinamos diesen esas Gentes crédito a tan perversos influjos, y pretendiese nadie cortar el hilo de nuestros caminos, sería lo mismo que buscar medios para imposibilitar la Compañía de seguirlos, y obligarnos por consiguiente a retirarnos de ésa con bastante dolor nuestro, pues que quando ésta facilitándoles un competente subsidio no pudiese salvar sus intereses, ya considerará V. S. sería como imposible la continuación en tal supuesto..."*¹²⁶ De fet, el mateix Cantalozella havia reconegut setmanes abans les bondats materials i socials de "la fàbrica de la filasa en los Pobles de la nostra Jurisdicció", que mostrava "molt bons senjals de ser de molt profit al terreno". Sense descartar que el monestir en fos -directament o indirecta- el primer i principal beneficiari, és indiscutible que l'opció de la filatura domèstica dotà les famílies pageses de la zona d'un nou mecanisme de reproducció material, en molts sentits més informal i menys parasitable que els tradicionals. L'agraïment personal de Cantalozella expressava de ben segur tot l'abast d'una veritable, encara que fugaç, transformació social: "Nosaltres, y jo en particular, dono mil gracias a Vm. y SSrs. Directores, del Benefici tan gran nos han fet de plantar esta industria en estos terrenos."¹²⁷ N'és una prova el que, arran de l'ultimàtum, les filadores acceptessin totes les exigències de la Companyia -amb la mediació interessada dels monjos-; una altra, el que la filatura dels pobles nord-noguerencs facturés l'any 1786 un volum molt notable de filat. Entre el 19 d'agost de 1786 i el 26 de gener de 1787 la filatura de Les Avellanes -que també recollia fil a Os de Balaguer, Santa Linya i Tartareu- facturà cap a Barcelona 1.593 lliures de fil (o 637,2 quilos), una fabricació equiparable a la d'alguns pobles segarrencs més importants l'any 1785. Alhora, Les Avellanes continuà filant fil d'una relativa qualitat, per bé que el preufet per lliura no es

¹²⁶ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia al *Muy Ilustre Sor. Abad y Cabildo de las Avellanas* (Ignasi Cantalozella) (03-01-1786).

¹²⁷ Ambdues citacions: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): carta d'Ignasi Cantalozella (16-12-1785).

degué moure gaire de les tarifes inicials, a jutjar pels preus que abonava la Companyia a Barcelona.¹²⁸

El suís, és clar, s'esvaí. La Companyia se'l tragué del damunt i li negà la paga final que li havia promès, adduint que el seu comportament havia estat, almenys, "*sobrado irregular*".¹²⁹

3.3.3. Dels episodis i arguments exposats fins aquí es desprèn, amb relativa claredat, una reflexió d'interès pel que pretenc explicar. A grans trets, l'evidència que el reforçament dels mecanismes de supervisió, control i dependència del treball -via la centralització física o via altres situacions, des del monopoli de la demanda de treball filador fins la difusió estratègica de tecnologia i destreses-, resultà indestruable i imprescindible per a la intenció de la Companyia de millorar la qualitat del fil que feia filar a Catalunya. En conseqüència, el sentit comú suggereix que una aproximació comparada als tipus de filat -als seus graus de qualitat- que els diversos factors i "filadors" feren arribar a Barcelona, podria llegir-se com un indicador de la capacitat d'aquests per governar o influir la força de treball de les seves filatures. Teòricament, doncs, una major qualitat del fil equivaldria a un major poder de l'intermediari a l'hora de fiscalitzar els processos de treball, i viceversa.

Cal recordar que la Reial Companyia de Filats fixava el preu a pagar "a la recepció dels fils en lo Magatsem [de Barcelona]", desentenant-se de "tot gasto de port, transport, cardar y filar". Alhora, la Companyia exigia als "filadors" i factors que el fil que li entreguessin fos "com las dos mostras selladas".¹³⁰ L'any 1785 la Companyia satisfieia aquestes "dos mostras", o dues qualitats de fil, a 9 i 11 sous la lliura respectivament. El fil es pagava al mateix preu a tots els "filadors", fossin d'on fossin, i sembla que també a les factories, encara que la informació d'aquestes últimes no és tan precisa. La Companyia, però, havia establert un sistema per incentivar la fidelitat a la qualitat i finor de les mostres, en base als preus establerts: penalitzava amb 0,5, 1, 1,5 i fins 2 sous la lliura, aquell fil que desmereixia la mostra, mentre que el fil que la superava en qualitat podia rebre un plus d'entre 0,5 i 1 sou per lliura. Aquest mecanisme de control de qualitat operava, bàsicament, en relació amb el fil de 9 sous la lliura, el més bast i per tant el més exposat a una fabricació quantitativa abans que qualitativa.¹³¹ Alhora,

¹²⁸ Les remeses de fil des de Les Avellanes per al període 19-08-1786/26-01-1787, l'abast territorial d'aquesta filatura i els preus pagats a Barcelona per aquest fil (9,5 sous la lliura l'estiu del 1786, 10,66 sous la lliura l'hivern de 1786/1787): BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 54/2: Càlculs de despeses de la filatura (1786-1788): "Lo que costa de cardà, filà, ports y demás gastos, y lo fil remès después de lo ajust que fou en 10 de Novembre de 1786".

¹²⁹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 44/7: Expedient d'Andrés Phiter, soldat suís (1787): carta-informe de la Companyia a la Junta de Comerç (03-09-1787).

¹³⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 56/1: Contractes dels filadors amb la Companyia (1787-1788).

¹³¹ Tota la informació sobre preus del fil (1785) procedeix de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785). Pel que fa als estats de les factories, a la informació del fil rebut i de la seva qualitat no sempre s'hi adjunta la del preu

aquest filat era, de molt, el principal producte de les filatures de la Companyia. Del fil qualificat de "fi" (o d'11 sous la lliura) se'n filà ben poc durant els primers nou mesos de l'any 1785. De les més de 131.000 lliures arribades aleshores al magatzem barceloní de la Companyia, només 986,83 lliures (el 0,75%) corresponien al fil més car. Un fil que era, a més, patrimoni de les factories: l'elaboraven, exclusivament, les de Guissona, Solsona i Tarragona, així com el "filador" Miquel Gasull, de Cervera, qui aviat s'integrà en la primera.¹³² De ben segur que tot això contribuï a colonitzacions filadores com la de Les Avellanes i comarca, pensada sobretot per relleçar la filatura de major qualitat.

La Taula 3.3. presenta la mitjana, en sous, del que la Companyia abonà per lliura de fil a la majoria dels seus "filadors" i factors entre gener i setembre de 1785. És a dir, he tingut en compte la quantitat de lliures entregades per "filador" o factor i el total en què la Companyia les valorà. L'última columna és el resultat de dividir el segon concepte pel primer, i és, indiscutiblement, una aproximació prou versemblant a la capacitat dels intermediaris per garantir una determinada qualitat dels seus fils. Tenint en compte que només tres factories i un "filador" van filar fil d'11 sous la lliura durant aquest període, la hipotètica distorsió de les mitjanes per raó d'aquesta opció productiva es redueix al mínim. Les mitjanes expressen, de fet, la distància -per dalt o per baix- que separava el fil remès pels "filadors" del fil-mostra de la Companyia; o sigui, la capacitat dels primers per ajustar-se a les exigències de la segona. Val a dir que, amb una excepció, he hagut de prescindir de les factories, ja que en els registres que he pogut consultar s'inclouen les quantitats de fil que entregaven i les qualitats d'aquest ("*común*", "*fino*") però no la valoració que en feia la Companyia.

[Vegeu a continuació la Taula 3.3.]

El primer bloc en què he subdividit la Taula 3.3. inclou les mitjanes de les filatures més importants de l'eix Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona per a les quals dispo d'informació sobre el valor de la seva producció. Crida l'atenció que, des d'una perspectiva comarcal, totes les filatures depassin àmpliament els 9 sous per lliura de mitjana i, amb l'excepció de la Conca de Barberà, es situin més a prop dels 9,5 que no dels 9 sous per lliura. A la Segarra, tots els "filadors" que filaren més de 1.000 lliures freguen els 9,5 sous (Raimon Santmartí, de La Manresana, és l'únic que no assoleix els 9,4 sous de mitjana), i Miquel Gasull, de Cervera, els supera. Gasull -és cert- era el "filador" que també filava fil d'11 sous la lliura, però cas d'excloure aquest fil el resultat a penes es modifica: si descomptem les 213,83 lliures de fil "fi" (el 5%), les 4.074,67 lliures restants representen un valor mitjà de

abonat per lliura de fil, si bé altres fonts documentals semblen confirmar que els preus que les regien eren els mateixos que es pagaven als "filadors" [56/3: Llibreta de les maquinistes que treballen per a la Companyia [i altres registres] (s. d.): comptes d'explotació de les factories de Guissona, Solsona i Lleida (1786)].

¹³² Les quantitats i els responsables del fil "fi" rebut per la Companyia entre gener i setembre de 1785: a partir del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

TAULA 3.3.:
MITJANES DE LES VALORACIONS QUE
LA REIAL COMPANYIA DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA
FÉU DEL FIL LLIURAT PELS SEUS "FILADORS" I FACTORS (01-01-1785/15-09-1785)

	"Filador"/ Factor	Fil rebut per la Companyia %	Fil del qual consta la valoració %	Total pagat pel fil valorat en sous	MITJAN Sous per Lliura		
ANOIA		9.850,33	7,5	9.850,33	100,0	92.437,58	9,384
Bruc, El	Pau Miralda	45,25		45,25	"	399,74	8,834
Calaf	Domingo Brunet	2.498,58		2.498,58	"	23.571,24	9,433
Capellades	Tomàs Codorniu	38,42		38,42	"	345,50	8,992
"	Joan Freixas	95,00		95,00	"	855,00	9,000
Montmaneu	Josep Borràs	2.329,58		2.329,58	"	22.016,76	9,450
"	Josep Riba	2.461,75		2.461,75	"	23.153,84	9,405
Prats del Rei, Els	Antoni Santmartí	400,00		400,00	"	3.799,92	9,499
"	Pau Taulé	1.834,17		1.834,17	"	16.929,58	9,230
Santa Maria del Camí	Josep Guitart	147,58		147,58	"	1.366,00	9,255
CONCA DE BARBERÀ		6.372,66	4,9	6.372,66	100,0	58.398,00	9,163
Montblanc	Francesc Abià	57,00		57,00	"	513,00	9,000
Santa Coloma de Queralt	Joan Pau Janer	3.831,33		3.831,33	"	35.605,98	9,293
Sarral	Manuel Bernat	314,25		314,25	"	2.828,26	9,000
"	Jaume Bonet	915,33		915,33	"	8.158,00	8,912
"	Salvador Bosch	145,42		145,42	"	1.308,76	8,999
"	Magí Tomàs	1.109,33		1.109,33	"	9.984,00	9,000
SEGARRA		29.477,49	22,5	13.020,41	44,2	122.380,04	9,399
Cervera	Miquel Gasull	4.288,50		4.288,50	100,0	40.877,58	9,531
Guàrdia Lada, La	Pere Raich	1.238,50		1.238,50	"	11.765,68	9,499
Guissona [Factoria]	Joan Gatuellas	14.736,08		-	-	-	-
Manresana, La	Raimon Santmartí	2.934,41		2.934,41	100,0	27.232,58	9,280
Pallerols	Pere Albareda	506,34		506,34	"	4.783,92	9,448
Sanaüja	Joan Lluch	199,41		199,41	"	1.794,76	9,000
"	Miquel Serra	1.279,00		1.279,00	"	12.027,42	9,403
"	Pau Torra	451,17		451,17	"	3.788,84	8,397
Sant Antolí i Vilanova	Agustí Domingo	2.123,08		2.123,08	"	20.109,26	9,471
Torà [Factoria]	Gili Esteva	1.721,00		-	-	-	-
TARRAGONÈS		6.400,42	4,9	1.104,75	17,2	10.437,50	9,447
Tarragona [Factoria]	Manuel Campà	6.400,42		1.104,75	17,2	10.437,50	9,447
OSONA		12.379,42	9,5	12.379,42	100,0	110.095,20	8,893
Olost	Tomàs Serrat	198,74		198,74	"	1.788,74	9,000
Sant Julià de Vilatorrada	Tomàs Subirana	1.421,09		1.421,09	"	12.527,76	8,815
Sant Pere de Torelló	Josep Vaquer	994,01		994,01	"	8.825,52	8,878
Santa Eugènia de Berga	rector parroquial	780,17		780,17	"	7.265,16	9,312
Taradell	Jaume Codina	267,50		267,50	"	2.407,50	9,000
"	Marià Pallisé	115,50		115,50	"	1.039,50	9,000
"	Josep Solà	124,41		124,41	"	1.083,48	8,708
Tona	Martí Vila	353,42		353,42	"	3.180,76	8,999
Torelló	Bernat Cararach	1.904,49		1.904,49	"	17.140,52	9,000
"	Fortià Pujol	1.650,17		1.650,17	"	14.851,48	8,999
Vic	Josep Pou	3.855,92		3.855,92	"	33.558,76	8,703
Viladrau	Josep Cortada	714,00		714,00	"	6.426,02	9,000

TAULA 3.3.

RIPOLLÈS		4.347,17	3,3	4.347,17	100,0	40.317,00	9,274
Ripoll	Bonav. Carbonell	4.112,00		4.112,00	"	38.200,50	9,290
"	Joan Coll	235,17		235,17	"	2.116,50	8,999
VALLÈS ORIENTAL		37.954,58	28,9	37.954,58	100,0	344.008,72	9,063
Aiguafreda	Nicolau Suquet	174,17		174,17	"	1.567,50	8,999
Cànoves	Joan Curador	107,25		107,25	"	965,26	9,000
Cardedeu	Isidre Azamà	5.049,33		5.049,33	"	47.968,58	9,499
Costa de Montseny, La	Pere Serratosa	311,92		311,92	"	2.807,24	8,999
Gualba	Francesc Roca	90,50		90,50	"	814,50	9,000
Llinars	Joan Bpt. Rossell	3.422,59		3.422,59	"	30.803,26	8,999
Mollet del Vallès	Pacià Falguera	73,00		73,00	"	657,00	9,000
"	Francesc Panella	393,83		393,83	"	3.727,42	9,464
Mosqueroles	Serafí Salvanyar	6.218,92		6.218,92	"	55.970,26	8,999
Sant Celoni	Pere Canal	205,17		205,17	"	1.846,50	8,999
Sant Esteve de Palautordera	Llorenç Casals	829,83		829,83	"	7.468,50	9,000
Santa Maria de Palautord.	Miquel Illa	1.415,66		1.415,66	"	12.581,58	8,887
"	Miquel Net	3.214,08		3.214,08	"	28.900,76	8,991
"	Ignasi Rauli	3.294,08		3.294,08	"	29.646,74	9,000
"	Joan Tolrà	1.738,25		1.738,25	"	15.644,24	8,999
Vallgorguina	Miquel Rauli	240,50		240,50	"	2.111,50	8,779
Vilamajor	Jaume Guiu	2.763,08		2.763,08	"	24.941,50	9,026
"	Josep Juyol	4.350,25		4.350,25	"	39.076,00	8,982
"	Bartolomé Parera	3.866,84		3.866,84	"	34.801,48	8,999
"	Josep Rodon	195,33		195,33	"	1.708,90	8,748
BARCELONÈS		129,51	0,1	129,51	100,0	1.236,72	9,549
Barcelona	Paula Bertran vda.	2,00		2,00	"	18,00	9,000
"	Cecília Carles	44,67		44,67	"	416,58	9,325
"	criada F. Castillo	0,58		0,58	"	5,92	10,206
"	Gerònima Mola	4,42		4,42	"	46,50	10,520
"	Eufràsia Rovira	18,17		18,17	"	168,48	9,272
"	Maria Simó	1,00		1,00	"	9,00	9,000
"	Caterina Surell	21,17		21,17	"	201,50	9,518
"	Maria Anna Vidal	3,25		3,25	"	29,24	8,997
Corts de Sarrià, Les	Manuela Llucià	2,00		2,00	"	19,00	9,500
Vallvidrera	rector parroquial	32,25		32,25	"	322,50	10,000

FONT:

Elaboració pròpia a partir de

BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

9,455 sous per lliura.¹³³ Exactament el mateix succeix amb Manuel Campà de Tarragona, l'únic factor del qual s'aporta la valoració de part de les seves remeses de fil a l'incloure-se'l inicialment en la nòmina de "filadors". La mitjana fa referència, en el seu cas, a poc menys d'una cinquena part de les 6.400 lliures que facturà cap a Barcelona, i també és a fregar dels 9,5 sous per lliura. Altra vegada, si deixem de banda les 63,75 lliures de fil "fi" que Campà realitzà a 11 sous la lliura durant els primers mesos del 1785, observem que de les 1.041 lliures restants 734,50 se li abonaren a 9,5 sous la lliura i només 306,50 a 9 sous la lliura.¹³⁴ En una direcció molt semblant apunten les mitjanes de l'Anoia segarrenca i, més moderades, les de la Conca septentrional. La mitjana de sous rebuts per lliura de fil de l'Anoia és a tocar de la de la Segarra, i les principals filatures de l'Anoia nord-occidental (Montmaneu i Calaf) també es situen per damunt dels 9,4 sous per lliura. Molt probablement, la certesa amb què Josep Borràs, "filador" de Montmaneu, respongué una observació de l'administrador de la Companyia - "...del que diu que era mal filat pensí que jo posaré remey a ferlas treballà tan y tanbé com poré"-, calgui llegir-la com una altra evidència d'una filatura de relativa qualitat. Perquè Borràs reconeixia que, almenys, podia pensar en posar "remey a ferlas treballà tan y tanbé".¹³⁵ Si fa no fa, com Anton Conangla, de Santa Coloma de Queralt, soci i cunyat del principal "filador" de la Conca de Barberà (Joan Pau Janer), qui explicava d'una manera molt gràfica com s'ho feia per obtenir el fil que li demandava la Companyia: "...lo dador li entregará 8 [arroves] 19 [lliures] de cotó filat del modo que volen, pues contínuament estam cridant contra los emborradors, cardadors y filadoras, com lo ho dirà dit dador."¹³⁶ La mitjana de la filatura de Janer i Conangla -filatura que filava gairebé dues de cada tres lliures de les que la Companyia rebia de la Conca- és a mig camí entre els 9 i els 9,5 sous per lliura.

La Taula 3.3. inclou, també, informació a propòsit de les filatures de la ciutat de Barcelona i rodalies que treballaven per a la Companyia. De fet, i amb més precisió, caldria dir

¹³³ Elaboració pròpia a partir del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

¹³⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785). Les negociacions entre Campà i la direcció de la Companyia a propòsit de les condicions i els preus en què el primer volia oferir el filat "fi" a la segona il.lustren amb un cert detall la posició monopsonista de la Companyia i, alhora, el considerable marge de maniobra de Campà per a fer filar fils de qualitat; evidències de tot això a 64/1: Correspondència. Cartes rebudes (1785; A-G): cartes de Manuel Campà (05-05-1785, 12-05-1785 i 22-05-1785; també 19-06-1785).

¹³⁵ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/6: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1786-1790 i s. d.): nota de Josep Borràs (s. d.).

¹³⁶ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota d'Anton Conangla (12-06-1785). Anton Conangla es casà amb Josepa Janer -dita també Conangla-, germana de Joan Pau Janer, i sembla que el matrimoni es féu càrrec de la filatura que havia dirigit aquest últim, en una data per determinar després del 1785 [L18: Llibre copiat de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josepa Conangla (12-01-1790)].

filadores en lloc de filatures. Perquè com es pot comprovar en la Taula, tots els "filadors" menys un eren dones, i els volums de les seves remeses conviden a pensar que aquestes es limitaven a filar per compte propi i a vendre el fil directament a la Companyia, al marge de qualsevol tasca d'intermediació comercial (el rector parroquial de Vallvidrera devia ser-ne, molt probablement, l'excepció). He inclòs aquesta informació per dues raons. D'una banda, perquè demostra que, tot i que en una proporció molt marginal, algunes dones filaren a Barcelona per a la Companyia després del desplegament filador cap a la Catalunya interior i meridional. Igual que les filadores de fora Barcelona, aquestes dones treballaven a casa, però a diferència d'aquelles no havien de tractar amb agents que al seu torn tractessin amb la Companyia. Més breu, la Companyia obria comptes al seu nom en els llibres d'entrada i sortida de fil i cotó. Una constatació -aquesta- que introdueix el segon perquè. Si les escasses filadores capitalines filaven fil "comú", o de 9 sous la lliura, d'una qualitat més que satisfactòria, sovint millorant els mínims que fixava l'empresa -com s'observa en la Taula 3.3.-, no era pas perquè algú els hi obligués directament, fora d'elles mateixes i de les preferències de la Companyia. Més aviat cal pensar en una filatura de perfil altament informal, en una manufactura conjuntural a la qual acudien algunes dones amb experiència de filar quan no disposaven d'alternatives més atractives. Com ha explicat Montserrat Carbonell, la preparació i la filatura tèxtils eren habilitats amb què la Casa de Misericòrdia de Barcelona proveïa les seves internes, habilitats que els podien obrir més d'una porta en el mercat laboral i matrimonial. En conseqüència, a finals del segle XVIII la filatura tèxtil devia ser per a moltes dones de la ciutat una feina tan coneguda com ocasional, sovint subordinada als rols preferencials que les economies treballadores urbanes assignaven al treball femení (segons el cicle vital, des d'ajudar a la reproducció-producció de la unitat domèstica artesana fins incorporar-se a un servei domèstic de fronteres molt imprecises).¹³⁷ De fet, la filatura domèstica devia complementar algunes d'aquestes obligacions, com en el cas de la "*criada de F. Castillo*", qui filà -encara que molt poc- per a la Companyia. O bé rellevar-les de manera més o menys ineludible, per exemple entre les dones vídues, com deia ser-ho la "filadora" Paula Bertran.¹³⁸ En qualsevol cas, la filatura domèstica barcelonina al servei de la Companyia recorda més la lògica de les anomenades "economies de

¹³⁷ Sobre l'aportació de la Misericòrdia de Barcelona a la difusió de determinades habilitats tèxtils, i a la consolidació de la condició social femenina d'aquestes, cal veure l'excel·lent estudi de Montserrat CARBONELL ESTELLER (1997): *Sobreviure a Barcelona...*, particularment ps. 127 i 138-146. Sobre l'heterogeneïtat dels rols que moltes economies familiars artesanes confiaven a les seves dones, es pot consultar, sobre Barcelona, Marta V. VICENTE (1998): *Artisan Families and Industrialization...*. A propòsit del calaix de sastre de feines que s'amaga darrere del servei domèstic femení d'aquests anys d'entresigles, són de gran utilitat Montserrat CARBONELL ESTELLER (1997): *Sobreviure a Barcelona...*, ps. 143-146, i, pel cas -prou diferent- de la ciutat de Madrid, Carmen SARASÚA (1994): *Criados, nodrizas y amos...*.

¹³⁸ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 58/3: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1785).

la improvisació" que no pas la relativa estabilitat i continuïtat laboral que suggereixen algunes de les filatures comarcals d'aleshores. L'aportació filadora de Barcelona -escassíssima en volum i notable en qualitat- cal llegir-la en termes d'estratègia subsistencial femenina -i també familiar- en un context urbà, abans que en clau de conveniència empresarial.

Si la notable qualitat del fil elaborat per les escasses filadores barcelonines es pot explicar, en últim terme, per la indiscutible autonomia amb què aquestes gestionaven el propi treball de filar, la pobra qualitat del fil arribat a Barcelona des de moltes filatures de la Catalunya vella es pot entendre, paradoxalment, des d'aquesta mateixa raó. Les mitjanes del pagament per lliura de fil als "filadors" de la Catalunya vella contrasten amb les de les filatures de l'eix Solsonès-Segarra-Conca de Barberà-Camp de Tarragona, a la Catalunya nova. Criden l'atenció, sobretot, les dues principals filatures comarcals de la dreta del Llobregat. La del Vallès Oriental, al sud i sud-est del Montseny, a penes sí supera la mitjana de 9 sous per lliura de fil, i de la desena de "filadors" que facturaren més de 1.000 lliures de filat durant els primers nou mesos de 1785, només un (Isidre Azamà, de Cardedeu) s'acosta als 9,5 sous de mitjana. La resta de "filadors" importants assoleixen els 9 sous justos o resten lleugerament per sota. Mentre, a les filatures d'Osona aquesta tendència és encara més acusada. La mitjana comarcal -8,89 sous la lliura- delata obertament la mediocritat dels seus fils. El "filador" osonenc que proporciona més fil a la Companyia (Josep Pou, de Vic) és més a prop dels 8,5 sous que dels 9 sous de mitjana, i altres "filadors" de pes (Tomàs Subirana, de Sant Julià de Vilatorça, o Josep Vaquer, de Sant Pere de Torelló) també són lluny dels mínims establerts per l'empresa. Els altres "filadors" de la comarca compleixen amb penes i treballs aquests mínims, en la línia del que s'observa entre els "filadors" del Vallès Oriental.

Els llibres i registres de correspondència de la Companyia són plens de retrets de la direcció als seus "filadors" vigatans, gairebé sempre per raó de la pèssima qualitat dels fils que aquests li feien arribar. De retrets i, lògicament, de disputes creuades sobre la valoració del filat, i sobre l'eficàcia del "filador" a l'hora de garantir-ne unes determinades facultats de finor i torsió. Josep Pou, de Vic, participà sovint de discussions d'aquesta mena. El 23 de maig de 1785 respongué en aquests termes una notificació prèvia de la Companyia: "...veig me han fet rebuix de cotó, y me apar no tenen rahó pues ab tota la partida ni havia de molt bó, que un Fabricant de eixa lo vejé, y digué que ni havia que valia 32 sous la lliura, y lo un se deu compensar ab lo altre[,] amés que lo que nols agrada és de un Rector que ho retiraré, y que acudí aquí com ha fet lo Rector de Santa Eugènia [de Berga], Sant Julià [de Vilatorça] y de Sant Hilari. Ne remeto 4 [arroves] 1 [lliura] tot filat dins esta [Vic] que podran exseminar, y a est tenor, adelantant lo que se puga, me reduiré ab esta [Vic] solament, y ne despatxem tots los dias pues passen de 600 casas las que nos han filat, y reparin ab lo que se fila com ho havem

reduït.¹³⁹ A banda de confirmar-nos l'existència de jerarquies contractuals també entre els "filadors", així com la massiva mobilització de treball a què obligava la filatura manual, Pou hi reconeix que la dispersió d'una part de la manufactura fora de Vic li'n dificultava la supervisió i el control.

Però la dispersió física no era l'únic obstacle per a un millor control del treball i del producte que en resultava. Francesc Pou i Crosas, "lo Rector de Santa Eugènia" i "filador" d'aquesta parròquia, provà de valdre's de tot el seu ascendent comunitari per mirar d'aconseguir un fil de qualitat: "Inseguint lo sermó man fet los Sors. Directors de eixa Compa. ab carta de 22 Desembre prop passat [1784], procurí predicar ab eficàcia estas Filadoras, y fíu tal fruit qual se deixa vèurer ab lo cotó que remeto per lo Donador, pues se han esmerat en filarlo molt millor que en la remesa anterior."¹⁴⁰ Però els esforços de Pou i Crosas, qui forçosament devia gestionar un contingent filador modest, es revelaren progressivament més estèrils: "...debem dirli -li deia la Companyia- que de no ser los fils molt inferiors als que antes nos remetia poch hauria lo Sor. Molet tocat ni un diner dels 9 sous 6 dinés[,] encaraque est preu sols se dóna a alguns pochos que filan superior fil; [...] ...és precís[,] si volen las Filadoras subsistesca la indústria, no desbaratian las qualitats pues que los Maltesos se esmeran a fer prim y barato per tirar la Compa. a terra, y és nostra conato ferlos frustrar son inten, però si a esto no hi ajudan las Filadoras perfeccionantse poch podríam sustenir la màquina, y en conseqüència a fi de no pèrdrer est tresor la gent de esta Província, deu tothom contribuir a la subsistència."¹⁴¹ Sembla que "est tresor" ho era menys per a les dones de Santa Eugènia de Berga, i també per a moltes de la comarca de Vic. Pou i Crosas pretenia filar fil de 9,5 sous la lliura perquè sabia que només a partir d'aquest preu podia competir, en termes de marge comercial, amb les altres manufactures domèstiques que encara se'ls oferien a les dones de la parròquia. Però això, és clar, l'obligava a un control més escrupulós de la filatura mateixa, a fer filar fil més fi sense augmentar-ne el preu, l'únic mitjà per capturar el benefici que es proposava o, en paraules seves, "de sostenir una màquina que me té molt cansat". Una política que les dones no havien d'acceptar, sobretot perquè podien vendre's els torns i dedicar-se "en altres manufacturas que los donan major utilitat". Només "*per respecte meu filan algunas* -escrivia Pou i Crosas-, y si la Compa. no dóna alguna providència per tornarlas aficionar, penso que en breu serà poch lo

¹³⁹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Josep Pou (23-05-1785); la notificació prèvia de la Companyia: L18/Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Josep Pou (21-05-1785). A principis d'any Pou havia escrit a la direcció: "...trobo ple que los Sors. Directors adaptin lo medi de reformar los que no filan bé com fas jo, de despatxar filadoras, Vm. no ignora que al temps dels Sors. Magarola se havia arribat a fer filar 4 [arroves] al dia..." [57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia: nota de Josep Pou (09-01-1785)].

¹⁴⁰ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Francesc Pou i Crosas (18-01-1785).

¹⁴¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L18/Correspondència. Llibre copiador de cartes enviades (1783-1795): carta de la Companyia a Francesc Pou i Crosas (29-01-1785).

que se filarà".¹⁴² A finals del segon trimestre del 1785 -quan el volum de fil remès per Pou i Crosas s'havia reduït a menys de la meitat respecte dels primers tres mesos de l'any-, el mateix rector assegurava que "lo que succeheix en esta Parròquia és lo que passa en las altres, [...] ...que en breu se perdrà aquesta indústria". I amb l'arribada de la tardor, després d'un estiu en blanc, es justificava: "...ab tant temps no he pogut enviar més fil, pues moltas Filadoras se dedican en lo estam, altres en lli, altres en cànem, y moltas de las que filan cotó lo filan per las fàbricas de Vich y altres parts, y todas guañan més que filant a mon compte. Ab tot penso que ara que hauran acabat la feyna de treballar en las terras se podent tornar a induhirse al cotó, majorment si sels fa evidència de alguna major utilitat."¹⁴³

El 9 de març de 1785, Josep Vaquer, paraire i "filador" de Sant Pere de Torelló, redactà en un to ben amarg una carta que és tot un compendi de la bateria de problemes que havien d'afrontar molts "filadors" de la Catalunya vella, sovint desbordats per la doble pressió de les exigències de la Companyia i de la relativa independència de la seva força de treball domèstica (independència fundada en una barreja distintiva de tradició, destresa tècnica i alternatives filadores). La carta identifica amb precisió les correlacions de força en el si d'aquesta filatura. Una filatura -la de la Catalunya vella- que, si bé tecnològicament i laboralment no s'endevina excessivament diferent de moltes filatures de la Catalunya nova, sembla allunyar-se'n en canvi pel que fa al seu encaix social, és a dir, als resultats pràctics de la seva inevitable inserció en els mercats empresarial i laboral comarcals. La carta de Vaquer il·lustra, amb molt detall, aquests resultats pràctics a propòsit de les filatures osonenques: "Sors. Meus. Ab esta última remesa que acabo de rèbrer veÿg que se me han retingut 44 [lliures] 17 [sous] 10 [diners], que sols me remetan 11 [lliures] 14 [sous] 8 [diners], y com no veig escrit algun que expliquia lo motiu no ho entench[.] Sols me dóna la rahó lo treginer que diu que me han fet rebuig del cotó lo que no penso tingan rahó per fer tal cosa, *pues quant Vs. o los Sors. me convidaren de filar los parlí clar, que las filadoras jo no las tenia a casa, y que quiscuna hera filla de sa mare, y que lo cotó ni hauria de todas qualitats com penso dèu ser ab los demás filadors de qualsevol espècia que sia lo fil[,] que moltas voltas la filadora bona enganya al filador, y ab esto sols me encarregaren lo cuidado com a cosa pròpia[,] lo que he mirat pitjor que si fós meu, y la pena me posaren los Sors. fou que lo cotó hera a 9 sous, y que si no hera rebedor seria a 8 sous[,] est pacte admití jo dels Sors.[,] però ara veig que Vms. usan una Contra lleÿ[.] En la remesa que fiu a 26 de Desembre prop pasat que jo mateix hera present aquí[,] me examinaren lo cotó y*

¹⁴² La referència a la "màquina que me té molt cansat": BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Francesc Pou i Crosas (20-03-1785); les altres citacions literals procedeixen de 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): nota de Francesc Pou i Crosas (09-05-1785) [El subratllat és meu].

¹⁴³ Ambdues citacions literals: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 57/5: Notes de cotó filat rebut per la Companyia (1785): notes de Francesc Pou i Crosas (07-06-1785 i 18-10-1785 respectivament); els volums trimestrals de les remeses de filat de Pou i Crosas es poden consultar en la Taula 3.2..

nom digueren res[,] sols me digueren que ensacàs cotó, y si no fós estat com devia no men haurian donat més. *En la última remesa feu esta quaresma me remeteren una esquila dient que filàs més prim y tort, y que sino nom podrian donar més cotó... [...] Si tinch de pagar la pena explicada per lo cotó que no és rebedor[,] no sé que dir[,] pues si tinch culpa la vull pagar[,] de la que non tinch gens pues per més compta que tinga el filador[,] una volta filat no pot desfilarlo sinó despatxar la filadora... [...] Si tenim de viurer de esta manera jo no vull filarlo.*"¹⁴⁴

* * *

I certament, molts "filadors" de la Catalunya vella deixaren de filar cotó per compte de la Reial Companyia durant els mesos següents. Una retirada que ja es féu evident durant el mateix any 1785, de manera que els tractes amb la Companyia d'alguns d'aquests "filadors" resultaren un vist-i-no-vist. Tal i com he resumit en l'esmentada Taula 3.2., les remeses de fil arribades a la Companyia des de pobles de l'actual comarca d'Osona caigueren, el 1785, de les gairebé 7.000 lliures del primer trimestre (01-01/31-03) a les a penes 1.400 lliures d'un més breu tercer trimestre (01-07/15-09). És a dir, el volum de fil enviat a Barcelona es reduí tot just a un 20% del dels tres primers mesos de l'any, una retallada que no es pot atribuir, només ni sobretot, a la major demanda de treball pagès durant l'estiu (ja que a les comarques de la Catalunya nova, per exemple, la reducció no fou en cap cas d'aquesta magnitud).¹⁴⁵ Els llibres de la Companyia confirmen aquestes retirades per als anys immediatament següents. Els "filadors" de la regió Vic-Ripoll han desaparegut gairebé completament dels registres de cotó entregat i fil "retornat" de l'any 1787. Les partides anotades que s'han conservat del 1790, que sumen sense continuïtat un total de tres mesos, es tradueixen en una estadística prou eloqüent (si la comparem amb la de l'any 1785), estadística que he resumit en la Taula 3.4.. Els "filadors" de l'àrea Osona-Ripollès, que el 1785 havien fet filar el 12,8% de tot el fil ingressat per la Companyia, aportaren aleshores un pobre 0,66% del total arribat a Barcelona durant sis quinzenes alternes. Altres reduccions també criden l'atenció, i no només a la Catalunya vella: dels pobles de l'Anoia tot just es conservà el més occidental i segarrenc Montmaneu, mentre els més propers o ben connectats amb el *hinterland* igualadí (Calaf, Capellades, Els Prats del Rei), presents el 1785, s'esvaïren del mapa filador de la Companyia del 1790; o les viles de la Conca de Barberà i el Camp de Tarragona, que si el 1785 havien proporcionat el 9,8% del fil entrat per

¹⁴⁴ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 64/2: Correspondència. Cartes rebudes (1785; I-V): carta de Josep Vaquer (09-03-1785) [Els subratllats són meus].

¹⁴⁵ Vegeu, per a més detalls, la Taula 3.2. en aquest mateix Capítol.

la Companyia, el 1790 amb prou feines assoliren el 2,5%.¹⁴⁶ Aquestes *desaparicions* no es poden destriar de la molt significativa pèrdua de control, per part de la Companyia, de la fabricació de fil de cotó a Catalunya, sobretot del 1787 en endavant. Si el 1785 la Companyia havia capitalitzat la fabricació catalana de fil fet amb cotó americà (aproximadament el 68% de les més de 273.000 lliures filades amb el tal cotó al Principat), el 1790 restaven ben pocs rastres d'aquella posició de força *filadora* (la Companyia absorbia al voltant del 5% del fil elaborat amb cotó americà a Catalunya, i el volum total en lliures podia representar més o menys una quarta part del controlat el 1785). Els anys 1788 i 1789, coincidint amb la recuperació de les entrades de cotó en floca americà, ja havien preludejat la pèrdua de terreny en l'àmbit de la fabricació, fos aquesta via subcontractació o "compra" (la Companyia havia ingressat entre el 12% i el 17% del fil "americà" elaborat a Catalunya).¹⁴⁷

[Vegeu a continuació la Taula 3.4.]

El principal problema de la Companyia a l'hora de retenir molts dels seus inicials "filadors" (o a l'hora de renovar-los la confiança) fou la qualitat del fil que aquests li feien arribar. O amb més precisió: la correlació entre la mena de fils que la Companyia demandava (cada vegada més "fins", com hem vist) i els preus que pretenia pagar. Uns preus que, segons fossin les oportunitats d'ingressos del context local i comarcal, podien dissuadir moltes dones d'acceptar comandes de part de "filadors" relacionats amb la Companyia, o les podien empènyer a ignorar les exigències de qualitat (és a dir, de treball) que aquests els poguessin transmetre. Això, com he mostrat amb la Taula 3.3. i amb l'exemple del pareire Vaquer de Sant Pere de Torelló, fou ben bé així a la filatura de la Catalunya vella, i particularment en aquelles comarques amb una abundant demanda alternativa de treball tèxtil femení i rural. Però, a mesura que la filatura s'escampava pel país i per les xarxes de la subcontractació tèxtil, i a mesura també que la Companyia apostava per la fabricació de fils menys bastos, els problemes amb els encarregats de la fabricació s'estengueren cap a regions més allunyades dels mercats compradors de fil de la Catalunya interior. El primer trimestre de l'any 1787 la Companyia refusà d'entrada, al·legant la pèssima qualitat del fil, les tres partides que li féu arribar Josep Gatuellas des de la factoria de Solsona. Gatuellas, com hem vist, era l'home clau del sistema de factories filadores a la Catalunya central i occidental, sistema que no acabava de satisfer les expectatives de la Companyia. Els problemes amb el suís Phiter no devien ser els últims, i la *mediació* dels monjos de Bellpuig de les Avellanes (La Noguera) no resolgué del tot l'escassa

¹⁴⁶ Elaboració pròpia a partir del buidatge de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 59/4: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1790); vegeu també la Taula 3.4.. També: 59/1-59/2: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1787-1788).

¹⁴⁷ Vegeu sobre això la Taula 3.1. d'aquest mateix Capítol, i en particular el peu de Taula sobre la diferència entre el fil "rebut a compte" (la Companyia proporcionava el cotó en floca al "filador") i el fil "comprat" (el "filador" adquiria pel seu compte la primera matèria), més important a finals dels anys 1780s.

TAULA 3.4.:
GEOGRAFIA DEL FIL ADQUIRIT (COMPRAT/REBUT A COMPTE)*
PER LA REIAL COMPANYIA DE FILATS DE COTÓ DE BARCELONA
(1790: 17/30-01, 19/28-02, 01-04/15-05 i 01/15-09) [QUANTITAT DE FIL EN LLIURES]

	"Filadors"	Fil adquirit per la Reial Companyia de Filats de Cotó			
		Comprat	Rebut a cte.	Total	%
TOTAL DEL FIL ADQUIRIT PER LA REIAL COMPANYIA DE FILATS DE COTÓ		8.609,75	1.301,42	9.911,17	100,00
EIX SOLSONÈS-SEGARRA-CONCA DE...		2.470,00		2.470,00	24,92
ALT Penedès		35,50		35,50	0,36
Vilafranca del Penedès	Josep Mascaró	35,50		35,50	
BAGES		144,50		144,50	1,46
Cardona	Antoni Garriga	144,50		144,50	
CONCA DE BARBERÀ		241,50		241,50	2,44
Santa Coloma de Queralt	Josepa Conangla	241,50		241,50	
Sarrià	Magí Tomàs	?		?	
SEGARRA/ANOIA SEGARRENCA		2.048,50		2.048,50	20,66
Castellfollit de Riubregós	Ramon Badals	576,00		576,00	
"	Francesc Riera	262,00		262,00	
Cervera	Josep Gasull	16,75		16,75	
Ferran	Francesc Vidal	423,75		423,75	
Montmaneu	Josep Borràs	13,00		13,00	
Pujalt	Isidre Lluch	422,92		422,92	
Sant Antolí i Vilanova	Joan Fàbregas	47,33		47,33	
Torà	Miquel Bagà	147,00		147,00	
"	Josep Gili	139,75		139,75	
EIX BERGUEDÀ-VIC-MONTSENY...		4.759,75	273,00	5.032,75	50,78
BERGUEDÀ		251,67		251,67	2,55
Berga	Ramon Farguell	132,50		132,50	
Casserres de Berguedà	Valentí Solé	119,17		119,17	
OSONA		65,75		65,75	0,66
Taradell	Josep Quintana	53,00		53,00	
Viladrau	Josep Cortada	12,75		12,75	
SELVA, LA		157,92		157,92	1,59
Sant Hilari Sacalm	Josep Massó	157,92		157,92	
VALLÈS ORIENTAL		4.284,41	273,00	4.557,41	45,98
Cardedeu	Isidre Azamà	1.602,25	273,00	1.875,25	
"	Joan Sendra	177,00		177,00	
Llinars	M./T. Moratonas	306,08		306,08	
"	Fèlix Valls	66,58		66,58	
Santa Maria de Palautordera	Miquel Illa	288,58		288,58	
"	Joan Rull	170,42		170,42	
"	Serafi Salvanyar	677,67		677,67	
"	Joan Tolrà	425,83		425,83	
Vilamajor	Josep Juyol	437,00		437,00	
"	Esteve March	133,00		133,00	

NO S'ESPECIFICA LA LOCALITZACIÓ GEOGRÀFICA		1.380,00	1.028,42	2.408,42	24,30
	<i>"Hiladores menudos"</i>		986,25	986,25	
	Maria Bages	10,50		10,50	
	Pere Bargadà	257,00		257,00	
Sant Feliu ?	Andreu Comellas	49,33	42,17	91,50	
	Josep Comellas	251,50		251,50	
	Joan Deu	2,50		2,50	
	Pere Minguell	436,00		436,00	
	Ant./Franc. Pursals	127,17		127,17	
	Josep Sitjas	130,50		130,50	
	Miquel Soteras	115,50		115,50	

* Sobre la distinció entre fil "comprat" i fil "rebut a compte", vegeu el peu de la Taula 3.1. en aquest mateix Capítol.

FONT:

Elaboració pròpia a partir de

BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 59/4: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1790).

predisposició de les pioneres famílies filadores. Fos per la difusió d'alternatives al cotó i a la Companyia (cas de la filatura d'estam, com ha documentat Jaume Torras), o estrictament per les exigències creixents de la Companyia, el cert és que les factories dels Gatuellas (Solsona, alta Segarra, La Noguera...) havien començat a merèixer més i més recriminacions des de Barcelona.¹⁴⁸ Finalment, en sessió de 9 de març de 1787, la direcció de la Companyia acordà “*que por esta sola vez, y sin exemplar por otra ninguna, por un especial favor era de parecer se hisiese al Sr. Joseph Gatuellas, de quien eran dichos envíos de hilo, se encargase al Guarda Almazén Pedro Molet lo remirase [el fil], y escogiese con mucha atención, y que de todo lo que se hallase no ser conforme al convenio se tenía hecho con el referido Sr. Gatuellas, de las treze arrobas y ocho libras a que ascendía el rehusado, se admitiese solamente la mitad de lo que no fuese de recivo, pagándole por la hilaza al precio acordado de diez sueldos y ocho dineros por libra, y que la otra mitad se le devolviese al citado Gatuellas por inútil, previniéndole al mismo tiempo no le sirviese por ningún término de exemplar*”. No cal dir que el favor se'l feia la Companyia a si mateixa, tant com havia invertit -sobretot en expectatives organitzatives i tecnològiques- en la filatura de les factories, i tant com semblaven afectar-la les desercions de “filadors” i filadores d'altres comarques. En una i altra cosa devia pensar un dels tres directors de la Companyia, Francesc Ribas, quan “*expuso ser de parecer que convenía no perturbar en esta ocasión la buena armonía entre la Dirección y el Sr. D. Joseph Gatuellas, por motivos que hallaron en parte fundados los otros dos Directores*”. Però les coses anaren a pitjor, i un any més tard, el 29 de març de 1788, Josep Gatuellas féu la seva última entrega de fil a la Companyia.¹⁴⁹ De la Catalunya que el 1790 encara filava cotó per a la Companyia, les factories dels Gatuellas -les filatures de Solsona, l'alta Segarra (Guissona, Sanauja...) i La Noguera- havien desaparegut del tot [vegeu la Taula 3.4.].

La Companyia era ben conscient dels motius que desembocaven en l'escassetat de “filadors” i filadores per als seus propòsits, i de fins a quin punt això tenia a veure amb una determinada correlació entre esforç i ingrés, una correlació encarida per la tecnologia del torn a mà i per la concurrència d'ofertes filadores menys esforç-exigents. Però els indianaires havien après que l'única estratègia que pressionava continuadament a la baixa els preus dels proveïdors estrangers era l'arrossegar a l'alça el llindar de qualitat del fil de cotó fabricat a Catalunya. Per als fabricants “reglamentats” barcelonins de robes de cotó (molt més que per als productors

¹⁴⁸ La difusió i especialització de la filatura d'estam a les terres del Solsonès i veïnes (Berguedà), a finals dels anys 1780s: Jaume TORRAS ELIAS (1984): “Especialización agrícola...”, ps. 119 i 127.

¹⁴⁹ Les citacions literals: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 12/Llibre de resolucions (1783-1794): sessions de 09-03-1787 i 12-03-1787. L'última partida de fil lliurada per Gatuellas: 59/2: Estats del cotó lliurat als filadors i retornat filat (1788) [29-03-1788] (la Companyia la retribuï a 10 sous la lliura, per sota dels 10 sous 8 diners la lliura que encara li havia pagat el març de 1787, tot i tractar-se de fil majoritàriament “inútil”).

d'empeses ordinàries de la Catalunya interior), l'aposta per la filatura autòctona resultava més una qüestió de relativa varietat i qualitat que no pas de volum. El balanç de la Reial Companyia corresponent a l'exercici de l'any 1787 ho resumia sense embuts: *“La mayor delicadez con que de algún tiempo a esta parte ha procedido la Dirección en la recepción de los hilados, por juzgarlo así conveniente a nuestros comunes intereses, y el crecido número de traficantes y Fábricas que repetidamente van erigiéndose en lo interior de nuestra Provincia, han sido y son en el día los principales y quasi únicos motivos de haver sido en menor número y más reducido que en los anteriores Años los repartos [de fil entre els socis de la Companyia] hechos en este último.”* I a la demanda, feta pels nous directors de la Companyia (octubre de 1787), que *“se les expusiese el motivo porque se experimentaba ser tan reducido el número de los actuales Hiladores”, “se les satisfizo -en paraules del llibre de resolucions- ser el más reparable (según experiencia se tenía) el límite a que insiguiendo las disposiciones de los anteriores SSres. Directores se regulaba la disminución en el pasamiento de sus cuentas”*. És a dir, la penalització que la Companyia aplicava al preu pactat del fil, quan el rebia a Barcelona, si aquest no assolía la qualitat de les mostres o si el “filador” no entregava una determinada quantitat de fil (en pes) per cada lliura de cotó en floca que havia rebut de la Companyia.¹⁵⁰

Des de finals del 1787 i durant tot el 1788, la nova direcció de la Companyia arbitrà algunes novetats contractuals per tal d'atraure nous “filadors”, o almenys de conservar els que no havien deixat de fer-li arribar fil. S'especificà amb més detall i per escrit la qüestió de la “disminució”. Es repartiren noves mostres a tots els “filadors” del fil “més fi” i del “inferior”. S'augmentà el preu per lliura del fil “més fi” fins els 10 sous la lliura.¹⁵¹ Però les temptatives resultaren en va, entre d'altres coses perquè la Companyia entrà en un període d'interinatge i paràlisi durant el segon semestre del 1788, conseqüència del venciment de la contracta de finals del 1783, que aleshores tocava renovar. La direcció provisional de la Companyia (amb Magarola i Canaleta al capdavant) decidí el novembre de 1788 *“comprar al contado alguna módica partida de Algodón con el fin de sostener a los Hiladores para que continuen su curso de trabajar para dicha Compañía”*, ja que les negociacions entre els socis per tal de renovar el contracte havien motivat que els pocs “filadors” fidels *“acudan a otros Particulares”*.¹⁵² Quan el desembre de 1788 s'escripturà la renovació de la Companyia, una de les primeres disposicions fou l'encoratjar, almenys de paraula, la captació de “filadors”, per

¹⁵⁰ Ambdues citacions literals: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 12/Llibre de resolucions (1783-1794): sessions de 08-10-1787 (lectura del balanç corresponent a l'exercici del 1787) i 30-10-1787.

¹⁵¹ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 56/1: Contractes dels filadors amb la Companyia (07-11-1787/16-05-1788).

¹⁵² BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 12/Llibre de resolucions (1783-1794): sessió de 07-11-1788.

bé que segons una lògica que semblava renunciar més i més a la vocació intervencionista del model de les factories i fins al control creditor -i monopsonista- de la nòmina de “filadors”. Un dels capítols de la nova escriptura introduïa “*la libertad conferida a la Dirección para comprar partidas de Algodón hilado, en trueque del flojo, y parte de dinero*”; es procuraria, doncs, “*por medio de cartas y avisos, dar noticia a los Hiladores y demás que tal vez puedan proporcionar algún desempeño de la referida libertad, a fin que haziéndose ésta pública por el Principado, se pueda lograr por este medio el recoger abundantes partidas de Algodón Hilado*”. Les instruccions al secretari de la corporació també eren noves: “*que así cuidase hazer recoger las partidas que se juntazen, no pagando más por ellas de [21] a [22] sueldos la libra del surtido en 1a. y 2a. calidad, conforme al que se reciba de los Hiladores, y dándoles en pago el flojo que se halla en el Almazén a [10] sueldos la libra, con la menor parte de dinero que sea arbitrable.*”¹⁵³ És a dir: el fil es continuaria rebent dels “filadors” finançats per la Companyia (els que *filaven* amb el crèdit d’aquesta, via per exemple el pagament diferit -aplicat al preufet del fil- del cotó en floca), però també es “compraria” a “*traficantes*” o comerciants que no s’hi proveïen i que per tant no en depenien financera i exclusivament. L’expansió de la primera filatura del cotó s’estava fent, a la Catalunya dels anys 1780s, per damunt d’una densa i vigorosa trama de treball manufacturer i domiciliari, i mobilitzava progressivament nous organitzadors i capitalistes de distinta condició. Les pretensions monopolistes i fiscalitzadores de la fabricació de la Companyia n’eren, aleshores, les primeres víctimes.

L’estricta lectura de la Taula 3.4., de la nòmina i la geografia de los “*Hiladores y demás*” que el 1790 “entregaren fil a compte” o el “vengueren” a la Companyia, pot fer pensar en l’arraconament definitiu de la segona temptativa *fabril* filadora, la que la mateixa Companyia havia assajat amb les seves factories de la Catalunya nova durant el bienni 1785-1786. Temptativa *fabril* que havia comportat, en alguns casos, la concentració física de la producció, però sobretot un major control capitalista del procés de fabricació-treball, via per exemple el reclutament d’una mà d’obra més vulnerable -per manca de tradició tèxtil, d’alternatives manufactureres...- a les exigències i imposicions de la Companyia. Aquesta temptativa, si ens fixem en la Taula 3.4., aparentment s’havia esvaït el 1790: els factors i les factories ja no figuraven en els llibres de l’empresa; la filatura de la Catalunya nova s’havia refugiat a l’empobrida Segarra; el fil “rebut a compte” (més tutelat doncs) sumava un escàs 13% de tot el fil adquirit per la corporació... Com mostraré en el Capítol 4, la *desaparició* dels factors i “filadors” promoguts per la Companyia no havia d’implicar, tampoc en els territoris de la Catalunya occidental i meridional, la retirada, sempre i a tot arreu, de la filatura del cotó: a la

¹⁵³ BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 12/Llibre de resolucions (1783-1794): sessió de 15-12-1788; les actes i escriptures de la renovació de la contracta de la Companyia: sessió de 12-12-1788; també: 44/8: Escriptura de la renovació de la Reial Companyia de Filats de Cotó (07-12-1788).

Conca de Barberà, per exemple, la filatura i la lògica fabril de les factories tarragonines hi continuarien ben vives durant la dècada següent, per bé que en altres mans. Però la Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona, ¿realment renuncià a vigilar de prop i/o dirigir el treball de filar, si una de les prioritats dels indianaires més potents era la millora i l'ampliació del catàleg de fils autòctons? I la barreja de "filadors" (fa la impressió que sense gaires alternatives) i de "*hiladores menudos*" que reflecteix la Taula 3.4., la suma dels respectius contingents laborals dispersos i domiciliaris, ¿detecta tot el treball que filava cotó amb destí al magatzem de la Companyia l'any 1790?

Pocs dies després de la signatura de renovació de la Companyia (7 de desembre de 1788), la nova direcció resolgué "*que considerando ser uno de los obgetos más útiles el de la hilaza en las Máquinas, conseqüente a los cálculos que de ellas presentó el mismo Secretario, se diese inmediatamente la mano a mandar hazer quantas fuese fácil añadir en las piasas a tal efecto destinadas*". També encomanà "*a los dependientes encargados, el procurarse algunas Mugerres más para el desempeño con las Máquinas, haziendo que tanto las que entren como las que en el día se hallan ya ocupadas en la Casa, cumplan y observen las Ordenanzas que para el buen régimen de la hilaza se hizieron*". Les tals "*Máquinas*" eren els primers enginys que filaven diversos caps de fil alhora, l'instrument que deixaria fora de joc les filoses i els torns: es tractava de la primera màquina de filar digna de tal nom, la que el teixidor anglès James Hargreaves havia concebut durant els 1760s, batejat amb el nom de la seva filla Jenny i patentat el 1770. Una màquina que la Reial Companyia de Filats, i amb ella la filatura catalana, havien conegut i vist per primera vegada el 1786. D'altra banda, les "*piasas a tal efecto destinadas*", o la "*Casa*", era un edifici "*en la esquina de la Calle y Plaza de Santa Anna*", a Barcelona, que la Companyia havia llogat a finals del mateix 1786, ja amb la idea de provar-hi les màquines i concentrar-les-hi si les jutjava profitoses. La filatura del carrer de Santa Anna engegaria el 1787, i se la pot considerar el punt de partida de la filatura fabril a la Catalunya cotonera. Finalment, "*las Ordenanzas para el buen régimen de la hilaza*" constitueixen el primer exemple, a la Catalunya filadora, de reglament fabril amb mires a l'organització i disciplina del factor treball, reglament que la Companyia posaria per escrit el 18 de desembre de 1788.¹⁵⁴

Durant els anys immediatament següents, la fàbrica de filats barcelonina esdevindria el cor de la política fabricadora de la Companyia, l'espai del treball de desenes de dones i noies. Una temptativa, molt més ambiciosa que les precedents, de centralitzar capital i treball per a

¹⁵⁴ Les citacions literals: BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, L 12/Llibre de resolucions (1783-1794): sessió de 15-12-1788 (comanda de màquines); sessió de 31-10-1786 (lloguer de l'edifici-fàbrica); 41/7: Ordenances (1783-1790): "Ordenansas arregladas en la Junta dels SSrs. Directores y Conciliaris de la Rl. Compa. de Filats de Barcelona per las trevalladoras de la Casa de la Direcció en 18 de Desembre 1788".

l'elaboració de fil de cotó. De les 33.011 lliures de fil que la Companyia ingressà entre l'1 de gener i el 12 de setembre de 1789, 4.354 lliures ja procediren de la seva "fàbrica".¹⁵⁵

¹⁵⁵ Elaboració pròpia a partir de BC, Fons EdG/EdJ, RCFC, 59/3: Estats del cotó lliurat i retornat filat (1789); vegeu també la Taula 3.1..